

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
BIZNESA, VADĪBAS UN EKONOMIKAS FAKULTĀTE
VADĪBZINĀTNES NODAĻA

**JAUNIEŠU BEZDARBA PROBLĒMAS UN TO RISINĀŠANAS
IESPĒJA LATVIJĀ**

**Youth unemployment problems and their possible solutions in
Latvia**

MAGISTRA DARBS
Vadības zinību maģistra studiju programma
Mārketinga vadīšana apakšprogramma

Autors: **Ieva Ģermane**

Studenta apliecības Nr.: ig 13039

Darba vadītājs: asoc. prof., Vadims Danovičs

RĪGA 2017

ANOTĀCIJA

Maģistra darba tēmas “Jauniešu bezdarba problēmas un to risināšanas iespējas Latvijā” aktualitāti nosaka tas, ka jauniešu (15-24 gadi) bezdarba līmenis Latvijā pēc piedzīvotās ekonomiskās krīzes saglabājas augstā līmenī, gandrīz divas reizes pārsniedzot kopējo (15-74 gadi) bezdarba rādītāju.

Darba mērķis ir pamatojoties uz zinātniskās literatūras analīzi novērtēt jauniešu bezdarba izplatību un ar to saistītās problēmas Latvijā, atklāt būtiskākos jauniešu bezdarbu ietekmējošos faktoros, izvērtēt tā samazināšanas iespējas, izmantojot dažādus nodarbinātības politikas instrumentus, kā arī izpētes rezultātā rast priekšlikumus nodarbinātības politikas instrumentu pilnveidošanai un efektivitātes paaugstināšanai.

Darbam ir gan teorētiska, gan praktiska nozīme, jo darba gaitā radušies secinājumi un priekšlikumi var tikt izmantoti NVA darbības pilnveidošanai un jauniešu garantijas programmas efektivitātes paaugstināšanai.

Atslēgas vārdi: bezdarbs, jauniešu garantija, NEET, NVA.

ABSTRACT

The topic of the present master thesis is “Youth unemployment problems and their possible solutions in Latvia”, the actuality is justified by the fact that the the youth (15-24 years) unemployment rate in Latvia after the economic crisis remained high, almost double as total (15-74 years) unemployment rate.

Aim of the master thesis is based on the analysis of scientific literature to evaluate youth unemployment spread and the associated problems in Latvia, discover the most important youth unemployment influencing factors, to assess the possibilities to reduce youth unemployment, through various employment policy instruments, as well as a result of research to find proposals to improve and increase the efficiency of employment policy instruments.

Thesis has both theoretical and practical importance, the resulting conclusions and recommendations can be used for the SEA to improve and to increase the efficiency of youth guarantee program.

Keywords: unemployment, youth guarantee, NEET, SEA.

SATURS

SAĪSINĀJUMI UN APZĪMĒJUMI	5
IEVADS	6
1. BEZDARBA TEORĒTISKIE ASPEKTI.....	10
1.1. Bezdarba jēdziens un veidošanās pamatnosacījumi.....	10
1.2. Bezdarba veidi un cēloņi	17
1.3. Bezdarba sekas (ietekme uz tautsaimniecību un sabiedrības labklājību).....	24
2. JAUNIEŠI LATVIJAS DARBA TIRGŪ	31
2.1. Jauniešu ekonomiskās aktivitātes raksturojums	31
2.2. Jauniešu bezdarbs un to ietekmējošo faktoru analīze.....	37
3. JAUNIEŠU GARANTIJAS PROGRAMMA UN REZULTĀTI	47
3.1. Jauniešu garantijas būtība un mērķi	47
3.2. Jauniešu garantijas programmas īstenošana Latvijā.....	50
3.3. Sabiedrības informēšana par Jauniešu garantijas programmu.....	55
4. JAUNIEŠU BEZDARBA PROBLĒMU RISINĀŠANAS IESPĒJAS LATVIJĀ	61
4.1. Jauniešu bezdarba problēmas - ekspertu aptauja.....	61
4.2. Jauniešu bezdarba risināšanas iespējas.....	65
SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI.....	72
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS.....	78
PIELIKUMI.....	81
1.pielikums Beveridža līkne.....	82
2.pielikums Pastāvīgo iedzīvotāju skaits un vecuma struktūra gada sākumā.....	83
3. Pielikums Jauniešu - bezdarbnieku skaits Latvijā 2014.-2017.gads (pa mēnešiem).....	84
4.pielikums Jauniešu garantijas ieviešanas shēma Latvijā	85
5.pielikums JG finansējums 2014.-2016.gadā, atbilstoši projektiem piešķirtā valsts budžeta izlietojumam	86
6.pielikums Infografika par JG programmu.....	87
7.pielikums Ekspertu aptaujas jautājumi	88
8.pielikums Ekspertu raksturojums.....	89
9.pielikums Ekspertu atbildes uz jautājumiem	90

SAĪSINĀJUMI UN APZĪMĒJUMI

CSP- Centrālā statistikas pārvalde

EK-Eiropas Komisija

EM- Ekonomikas ministrija

ESF- Eiropas Sociālais fonds

Eurostat – Eiropas Savienības Statistikas birojs

JG – Jauniešu garantijas programma

IZM – Izglītības un zinātnes ministrija

JNI- Jaunatnes nodarbinātības iniciatīva

JSPA- Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra

LB- Latvijas Banka

LDDK-Latvijas darba devēju konfederācija

LM – Labklājības ministrija

NEET grupas jaunieši – jaunieši, kas nemācās, nestrādā un neapgūst arodu

NEET līmenis – jauniešu, kas nemācās, nestrādā un neapgūst arodu īpatsvars jauniešu kopskaitā attiecīgajā vecumā (vecuma grupa 15-24 gadi vai 15-29 gadi)

NVA – Nodarbinātības valsts aģentūra

PII- profesionālās izglītības iestāde

VIAA – Valsts izglītības attīstības aģentūra

IEVADS

Darbaspēks ir viens no ražošanas faktoriem, kas kopā ar citiem resursiem tiek izmantots, lai ražotu preces un citus labumus, ko uzņēmumi piedāvā patērētājiem viņu vajadzību apmierināšanai, tādējādi darba tirgus ir cieši saistīts ar preču un pakalpojumu tirgu, kā arī kopējās izlaides jeb IKP apjomu un citiem ekonomiskās aktivitātes rādītājiem (cenu līmeni, iedzīvotāju ienākumiem, patēriņu un uzkrājumiem, valsts budžetu). Bieži vien valdības ekonomiskās politikas efektivitāte tiek vērtēta saistībā ar nodarbinātību: jo zemāks ir bezdarba līmenis, jo augstāks ir IKP pieaugums un iedzīvotāju ienākumi, turpretī, ja valstī ir augsts bezdarba līmenis, tad esošie resursi (darbaspēka u.c.) netiek pilnvērtīgi izmantoti, ik gadus tiek zaudētas lielas sabiedrības bagātības, kuras netiek saražotas, līdz ar to tiek bremsēta sabiedrības kopējā attīstība, pazeminās kopējais dzīves līmenis, palielinās nabadzība, pieaug sociālā spriedze un bezcerība. Arī EK izstrādātās „Eiropa 2020” stratēģijas mērķis ir veicināt izaugsmi un nodarbinātību ES kopumā un katrā ES dalībvalstī atsevišķi, lai pēc iespējas ātrāk pārvarētu krīzi un radītu nosacījumus konkurētspējīgākai ekonomikai. Viena no stratēģijas „Eiropa 2020” pamatiniciatīvām ir „Jaunatne kustībā”, kuras mērķis ir uzlabot jauniešu izglītību un atbilstību darba tirgus prasībām, tāpēc svarīgi ir samazināt jauniešu augsto bezdarbu un palielināt nodarbinātības līmeni jauniešu vidū.

Ekonomiskās un finanšu krīzes radītās sekas ir atstājušas būtisku ietekmi uz darba tirgu Latvijā. Ekonomiskās krīzes laikā (2009.-2011.gadam) bija vērojams straujš bezdarba līmeņa pieaugums, ilgstošā bezdarba līmeņa palielināšanās, nodarbinātības samazinājums visās iedzīvotāju grupās, bet jo īpaši jauniešu vidū. Bezdarbs ekonomiskās krīzes laikā 15 līdz 29 gadus veco jauniešu vidū pieauga trīskārt un pārsniedza 30%, kas bija viens no augstākajiem rādītājiem ES (lielāks jauniešu bezdarbs bija tikai Spānijā). Pie tam Latvijā pēc Eurostat novērtējuma 2009.gadā bija straujākais bezdarba pieaugums ES, ko noteica gan būvniecības u.c. ekonomisko aktivitāšu sarukums, gan sezonālie faktori, gan mērķtiecīga darbinieku skaita samazināšana valsts pārvaldē, gan lielāka darba meklētāju motivācija reģistrēties Nodarbinātības valsts aģentūrā (NVA). Pēckrīzes periodā (kopš 2011.gada), atjaunojoties ekonomiskām aktivitātēm, situācija darba tirgū ir uzlabojusies un bezdarba līmenis pakāpeniski samazinās, tomēr nodarbināto skaits joprojām būtiski atpaliek no pirmskrīzes (2007.gada) rādītājiem- jaunu darbavietu izveide atveseļošanās laikā ne tuvu nelīdzinājās dramatiskajiem darbavietu zudumiem krīzes laikā. 2016.gadā kopējais bezdarba līmenis Latvijā joprojām bija gandrīz 10%, kas rada ne tikai tiešas sociālas izmaksas budžetam, bet arī veicina emigrāciju, vēl vairāk pasliktinot neskaidrās demogrāfiskās perspektīvas. Arī jauniešu nodarbinātības līmenis nav atgriezies pirmskrīzes līmenī un tā kāpums pamatā noticis nevis

nodarbinātības pieauguma dēļ, bet jauniešu skaita samazinājuma dēļ. 2016.gadā jauniešu bezdarba līmenis Latvijā joprojām divas reizes pārsniedza kopējo (15-74 gadi) bezdarba rādītāju, lai gan pēc Eurostat apkopotajiem datiem, tas bija nedaudz zemāks nekā ES vidējais rādītājs šajā vecuma grupā. Jāatzīmē, ka jaunatnes veiksmīga iesaistīšana darba tirgū ir svarīga ne vien to personisko ekonomisko iespēju un labklājības dēļ, bet arī vispārējas ekonomiskās izaugsmes un sociālās kohēzijas vārdā. Jaunieši, kas ilgstoši nemācās, nestrādā vai neapgūst arodu pakļauti daudzām sociālām problēmām – diskriminācijai, sociālajai atstumtībai, nabadzībai, kam seko individuālās problēmas, proti ticības zudums valsts iestādēm, motivācijas trūkums līdzdarboties politiskajā un sabiedriskajā dzīvē, vardarbības un noziedzības pieaugums, fizisko un garīgo slimību palielinājums, pašapziņas trūkums, alkohola un narkotiku lietošana un vēl daudzas citas individuālas, ekonomiskas un sociālo problēmu radītās sekas.

Saskaņā ar Jaunatnes likumu jaunietis Latvijā ir persona vecumā no 13 līdz 25 gadiem. Savukārt CSP, saskaņā ar starptautisko metodoloģiju, apkopo statistisko informāciju par jauniešiem Latvijā vecumā no 15 līdz 24 gadiem. EK un EUROSTAT savos pētījumos par jauniešiem uzskata personas vecumā no 15 līdz 29 gadiem (ieskaitot). Arī vairākas izglītības un nodarbinātības politikas iniciatīvas ES, tajā skaitā jauniešu garantija, attiecas uz personām no 15 līdz 29 gadu vecumam, tādējādi dotā darba ietvaros, analizējot nodarbinātības un bezdarba problēmas, autore nodalīs 2 atsevišķas grupas: jauniešus no 15 līdz 24 gadu vecumam un jaunos cilvēkus no 25-29 gadu vecumam.

Darba autore izvirzītā **hipotēze** ir Latvijas īstenotā Jauniešu garantijas programma ir efektīva un sabiedrība tiek informēta par tās sniegto iespēju jauniešu bezdarba samazināšanai.

Maģistra darba **mērķis** ir pamatojoties uz zinātniskās literatūras analīzi novērtēt jauniešu bezdarba izplatību un ar to saistītās problēmas Latvijā, atklāt būtiskākos jauniešu bezdarbu ietekmējošos faktorus, izvērtēt tā samazināšanas iespējas, izmantojot dažādus nodarbinātības politikas instrumentus, kā arī izpētes rezultātā rast priekšlikumus nodarbinātības politikas instrumentu pilnveidošanai un efektivitātes paaugstināšanai.

Dotā mērķa sasniegšanai darbā izvirzīti sekojoši **uzdevumi**:

1. pamatojoties uz zinātnisko literatūru izpētīt bezdarba veidošanās pamatnosacījumus un galvenos cēloņus;
2. izvērtēt bezdarba veidus un tā ietekmi uz tautsaimniecību un sabiedrības labklājību;
3. novērtēt jauniešu bezdarba izplatību un ar to saistītās problēmas Latvijā;
4. atklāt būtiskākos jauniešu bezdarba ietekmējošos faktorus;

5. raksturot jauniešu bezdarba samazināšanas iespējas, izmantojot dažādus nodarbinātības politikas instrumentus;
6. iepazīties ar Jauniešu garantijas programmas realizāciju Latvijā un novērtēt tajā ietverto pasākumu efektivitāti;
7. novērtēt Jauniešu garantijas programmas īstenoto komunikācijas pasākumu efektivitāti;
8. sniegt priekšlikumus NVA darbības pilnveidošanai un jauniešu garantijas programmas efektivitātes paaugstināšanai.

Maģistra darbs sastāv no četrām nodaļām. Maģistra darba **pirmā nodaļa** ir teorētiska un tajā autore ir aplūkojusi dažādus bezdarba veidus, analizējusi tā cēloņus un sekas, parādot bezdarba ietekmi uz dažādiem ekonomiskās aktivitātes rādītājiem (IKP pieaugumu, inflāciju, budžeta deficītu u.c.). **Otrā nodaļa** ir veltīta jauniešu nodarbinātības un bezdarba problēmu analīzei Latvijā, novērtējot jauniešu un jauno cilvēku nodarbinātības iespējas Latvijas darba tirgū, kā arī atklājot būtiskākos faktorus, kas ietekmē jauniešu bezdarba līmeni. **Trešajā nodaļā** autore ir pievērsusi uzmanību jauniešu garantijas programmas īstenošanai Latvijā un izvērtējusi tajā ietverto pasākumu efektivitāti laika posmā no 2014. līdz 2016.gadam, kā arī aplūkojusi tās realizācijas iespējas līdz 2018.gadam. **Ceturtajā nodaļā**, lai novērtētu jauniešu garantijas pasākumu efektivitāti un apzinātu iespējamās jauniešu bezdarba problēmu risinājumus, autore ir veikusi ekspertu aptauju, kurā piedalījās 5 eksperti gan no NVA, gan darba devēju, gan akadēmiskās vides. Par jauniešu garantijas programmas realizācijas problēmām un attīstības iespējām savu viedokli sniedza Laima Mirzojeva, NVA ES fondu projektu departamenta ESF projekta “Jauniešu garantijas” vadītāja, Aļona Tutova, LM Darba tirgus politikas departamenta vecākā eksperte, Edgars Kassalis, Dr.oec., profesors, NVA projekta „Darba tirgus prognozēšanas sistēmas pilnveide” vadošais pētnieks, Oskars Bērziņš, SIA “EGS” projektu vadītājs, Mārtiņš Pūkainis, SIA “Accenture” projektu vadītājs.

.Darba nobeigumā ir apkopoti secinājumi un sniegti priekšlikumi NVA darbības pilnveidošanai un jauniešu garantijas programmas efektivitātes paaugstināšanai, kā arī jauniešu bezdarba problēmu risināšanai.

Maģistra darbā izmantotas ekonomiskās un statistiskās analīzes (salīdzināšana, grupēšana u.c.) metodes, monogrāfiskā metode, ekspertu metode. Lai analizēto materiālu padarītu uzskatāmāku, darbā iekļautas tabulas un grafiski attēli, ko veidojusi autore.

Pētījuma periods aptver laika posmu no 2007. līdz 2016.gadam. Trešajā nodaļā ir raksturoti arī jauniešu garantijas programmā iekļautie pasākumi līdz 2018.gadam. Sakarā ar tēmas plašumu un ierobežoto darba apjomu, darbā nav aplūkoti visi ar bezdarbu un nodarbinātības politiku saistītie jautājumi, piemēram, darba likumdošana un citi tiesiskie

aspekti, kā arī jauniešu bezdarba reģionālās atšķirības, galveno uzmanību pievēršot jauniešu garantijas programmai un tās piedāvātajiem pasākumiem bezdarba problēmu risināšanai.

Par pētījuma teorētisko un metodoloģisko bāzi kalpo gan Latvijas, gan ārvalstu zinātnieku pētījumi un publikācijas par darbaspēka tirgus darbību, nodarbinātības un bezdarba jautājumiem, Latvijas Republikas un ES normatīvie akti un dokumenti, kas saistīti ar nodarbinātības politiku, Eiropas Komisijas, LR Labklājības ministrijas, Nodarbinātības Valsts dienesta, Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes, Ekonomikas ministrijas, Latvijas Bankas u.c. speciālistu publikācijas un pētījumi, kā arī internetā pieejamā informācija. Tāpat darbā izmantoti NVA npublicētie materiāli, kas saistīti ar jauniešu garantijas programmas realizēšanu un autore praktiskā darba pieredze darbojoties šajā jomā.

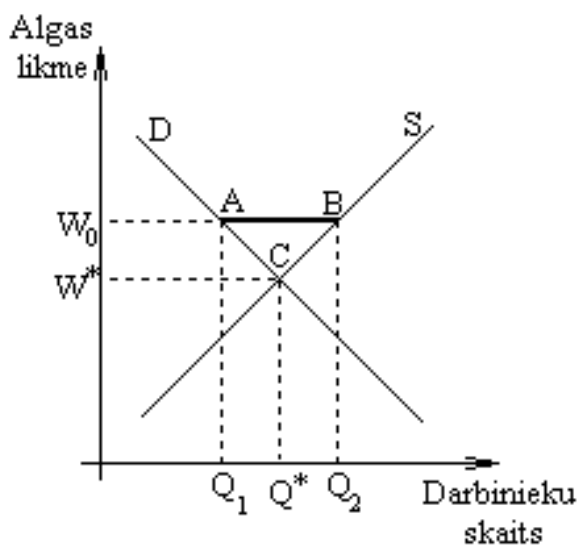
1. BEZDARBA TEORĒTISKIE ASPEKTI

1.1. Bezdarba jēdziens un veidošanās pamatnosacījumi

Ikvienu sabiedrības indivīdu un ikkatras valsts labklājības pamatā ir tajā paveiktais sabiedriski lietderīgs darbs un, jo vairāk sabiedrības locekļu ir iesaistīti ražošanā, jo bagātāka ir valsts un tās iedzīvotāji. Darba tirgus ir svarīga mūsdienu tirgus ekonomikas sastāvdaļa, kas izpaužas kā patstāvīgi mainīga attiecība starp **darbaspēka pieprasījumu** no dažādu algotāju jeb darba devēju puses un **darbaspēka piedāvājumu** no to personu puses, kas ir gatavas strādāt algotu darbu¹. Darbaspēka piedāvājumu veido noteiktas valsts ekonomiski aktīvie iedzīvotāji, konkrēto profesiju pārstāvji, kuri par atbilstošu samaksu piedāvā savu darbu materiālo vērtību ražošanai vai pakalpojumu sniegšanai. Darbaspēka pieprasījumu veido darba devēji, kuri meklē strādājošos noteiktu darbu veikšanai. Darba tirgū piedāvājuma un pieprasījuma spēku mijiedarbībā tiek noteikta darba alga, kā arī nodarbinātības līmenis. Darba tirgus ir cieši saistīts ar preču un pakalpojumu tirgu, kā arī kopējās izlaides jeb IKP apjomu un citiem ekonomiskās aktivitātes rādītājiem (cenu līmeni, iedzīvotāju ienākumiem, patēriņu un uzkrājumiem, valsts budžetu), tāpēc ir svarīgi, lai tā darbība būtu efektīva un pēc iespējas mazāk ekonomiski aktīvo valsts iedzīvotāju atrastos ārpus darba tirgus. Ir jārada tādi nosacījumi, lai ikvienam indivīdam, kas sasniedzis darbaspējas vecumu, būtu iespēja iegūt darbu un pilnvērtīgi strādāt saskaņā ar savām interesēm, spējam, sabiedrības vajadzībām un pieprasījumu. Lai gan darbaspēks tirgus ekonomikā, tāpat kā visi citi resursi - dabas resursi, kapitāls, informācija, tehnoloģijas, tiek pirkti un pārdoti (darba devēja un darba ņēmēja savstarpējās attiecībās balstās uz "tirgus" principiem), tomēr darba tirgus nav parasts preču un pakalpojumu vai resursu tirgus, jo jebkurš cilvēks ir bioloģiska un sociāla būtne, tāpēc, runājot par darba tirgu, ir jāņem vērā virkne dažādu gan ekonomisku, gan neekonomisku faktoru, kas ietekmē darba resursu daudzumu un to kvalitāti (izglītība, prasmes, profesionālā kvalifikācija, mobilitāte un tml.). Autore vēlas atzīmēt, ka tieši cilvēks sasaista darba līdzekļus un darba priekšmetus un nodrošina uzņēmuma darbības kvantitatīvo (saražoto un pārdoto preču daudzumu) un kvalitatīvo (peļņu) rezultātu, tādējādi, lai cik moderna tehnika netiktu ieviesta uzņēmumā, tieši cilvēks ir tas, kas šīs mašīnas darbina, apkopj, uzrauga un labo, tāpēc jebkura uzņēmuma galvenā vērtība ir cilvēks, t.i. darbaspēks.

¹ Purmalis, K., Latvijas darba tirgus analīze un tā attīstības perspektīvas. Promocijas darbs tautsaimniecības doktora (Dr.oec.) grāda iegūšanai. Zinātniskais vadītājs: prof. R. Škapars. Latvijas Universitāte, 2011, 14.lpp.

Darba tirgu var definēt arī kā vidi, kurā notiek darba piedāvājuma un pieprasījuma savstarpējā mijiedarbība, nosakot darba samaksas līmeni un izvietojumu². Tajā darba devēji un darba ņēmēji kopīgi veic kolektīvas un individuālas sarunas, par darba iekārtām, apstākļiem, darba algu. Tā galvenā funkcija ir nodrošināt iespēju gūt ienākumus gan darba ņēmējiem, strādājot algotu darbu, gan privātam uzņēmējam, gan pašnodarbinātajiem (zemniekiem, amatniekiem u.c.). Savukārt bezdarbs veidojas situācijā, kad darbaspēka piedāvājums pārsniedz pieprasījumu, kā rezultātā daļa ekonomiski aktīvo valsts iedzīvotāju uz laiku nespēj pielietot savu ekonomisko spēku (skat.1.1.attēlu).

1.1.attēls. **Bezdarba veidošanās darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma atšķirību rezultātā³**

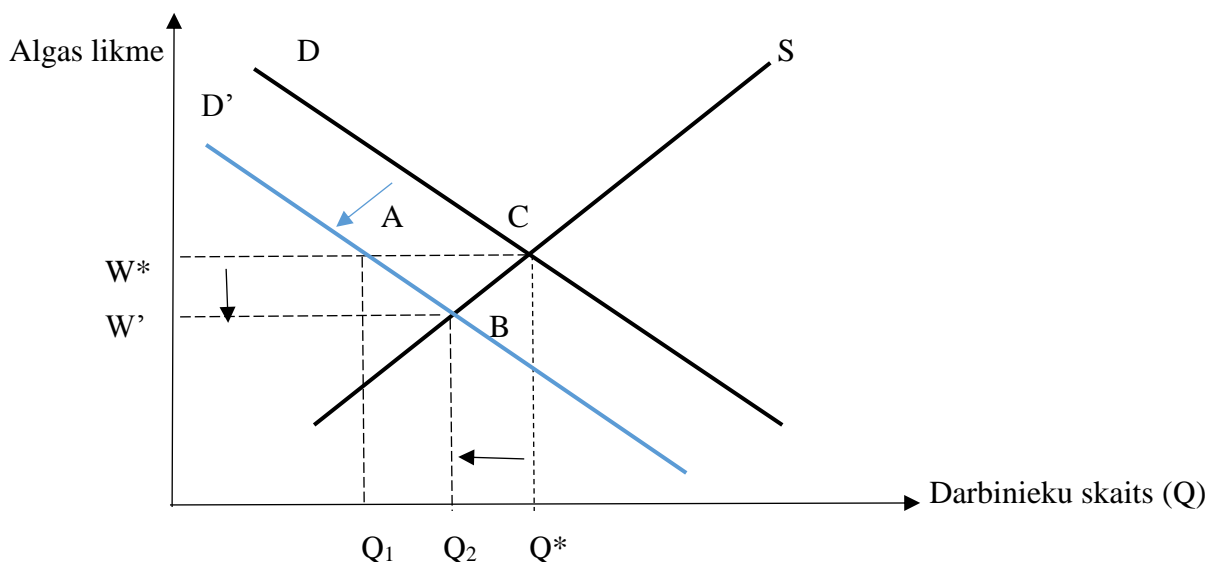
1.1.attēlā ir atspoguļots darba tirgus modelis, kur D taisne raksturo darbaspēka pieprasījumu un S taisne darbaspēka piedāvājumu. Gan darbaspēka piedāvājums, gan pieprasījums ir atkarīgs no algas likmes. Normālos apstākļos, jo augstāka darba alga (w), jo vairāk cilvēku ir ar mieru piedāvāt savu darbu un darbaspēka piedāvājums (S) palielinās. Savukārt, ar darbaspēka pieprasījumu (D) ir otrādi- jo zemāka alga, jo lielāks pieprasījums pēc darbaspēka. Abu taisņu krustpunktā (punkts C) darba tirgū ir līdzsvars (darbaspēka piedāvājums ir vienāds ar pieprasījumu), pie atbilstošās algas likmes W^* , kuram atbilst nodarbināto personu skaits Q^* . Tomēr līdzsvara situācija ir reti sastopama parādība un praksē bieži veidojas neatbilstība starp darbaspēka piedāvājumu un pieprasījumu, kam var būt dažādi iemesli. Dotajā attēlā ir redzams, ka pie algas likmes W_0 , kas ir augstāka nekā līdzsvara alga W^* , pieprasītais darbaspēka daudzums Q_1 (punkts A) ir zemāks nekā piedāvātais Q_2 (punkts B). Veidojas bezdarbs, kas ir vienāds ar nogriežņa AB garumu un

² Detalizēts darbaspēka tirgus pētījums tautsaimniecības sektoros, LU, Rīga, 2007.

³ Cahuc P., Zylberberg A., Labor Economics, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts-London, England, 2004.

atbilst apjomam $Q_2 - Q_1$. Kā viens no iemesliem algas likmes neatbilstībai līdzsvara algai ir valstī noteiktā minimāla alga, kas jāievēro darba devējiem, tāpat alga likme virs līdzsvara likmes var tikt noteikta arodbiedrību spiediena rezultātā. Ir iespējama arī pretēja situācija, kad algas likme ir zem līdzsvara likmes, kas nozīmē, ka būs maz strādāt gribētāju pie šāda atalgojuma un veidosies pieprasījuma pārpalikums (darbaspēka trūkums).

Bezdarbs var veidoties arī strauja darbaspēka pieprasījuma samazinājuma rezultātā, piemēram, ekonomiskās krīzes rezultātā (skat. 1.2.attēlu).

1.2.attēls. **Bezdarba veidošanās ekonomiskās krīzes rezultātā**⁴

Kā redzams 1.2.attēlā, samazinoties darbaspēka pieprasījumam no D uz D' pie dotās algas likmes W^* veidojas neatbilstība starp piedāvājumu (Q^*) un pieprasījumu (Q_1), kā rezultātā radīsies bezdarbs un cilvēki, kuriem nebūs darba, būs gatavi strādāt par zemākām algām, tādējādi pazemināsies arī strādājošo algas (līdz W'). Samazinoties algām, darbaspēka pieprasījums un piedāvājums izlīdzināsies un veidosies jauns līdzsvars punktā B. Tādējādi var definēt, ka **bezdarbs** ir tāds stāvoklis ekonomikā, kad cilvēks, kurš vēlas un ir spējīgs strādāt pie darba tirgū noteiktās algas likmes, nevar saņemt darbu, jo nav atbilstoša darba vietu piedāvājuma. **Bezdarba lielumu** izsaka procentos no konkrētās vietas darba resursiem - ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem un to var aprēķināt pēc sekojošas formulas:

$$\text{Bezdarba līmenis (u)} = \frac{\text{Bezdarbnieku skaits}}{\text{Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits}} \times 100 \quad (1.1.)$$

Piemēram, pēc CSP datiem 2016.gadā Latvijā bija 957,1 tūkst. ekonomiski aktīvie iedzīvotāji 15-64 gadu vecumā, no tiem 862,3 tūkstoši bija nodarbināti, bet 94,8 tūkstoši

⁴ Autores veidots attēls.

⁵ Bikse V., Makroekonomika: teorija un politika, LiePA, 2015, 74.lpp.

meklēja darbu⁶. Izmantojot 1.1. formulu, var aprēķināt, ka bezdarba līmeni Latvijā ir: $94,8/957,1 \times 100 = 9,9\%$.

Lai labāk izprastu bezdarba veidošanos un ar to saistītās problēmas ir jāaplūko faktori, kas nosaka un ietekmē darbaspēka piedāvājumu un pieprasījumu jeb darba vietu skaitu. Jāatzīmē, ka darba tirgus izpēte ir visai komplicēta un ekonomistu vidū nepārtraukti noris diskusijas par šiem jautājumiem. Dažādu ekonomiskās teorijas virzienu pārstāvjiem ir visai atšķirīgi viedokļi gan par to, kā tiek panākts līdzsvars darbaspēka tirgū, gan par faktoriem, kas izraisa darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma izmaiņas, gan par bezdarba un nodarbinātības problēmām. Daži uzskata, ka bezdarbs rodas pārlietu zemā pieprasījuma dēļ, citi, ka bezdarbs rodas tādēļ, ka algas ir neelastīgas vai arī pārlietu augstas.

Zinātniskajā literatūrā ir aprakstīti vairāki darba tirgus modeļi (Lukasa modelis⁷, Blančarda – Sammera modelis⁸, Meklēšanas un pieskaņošanas modelis⁹, efektīvās darba algas teorija¹⁰ u.c.), kas balstās uz atšķirīgiem pieņēmumiem un līdz ar to tajos atrodami dažādi secinājumi, kas attiecas uz darba tirgus darbību. Piemēram, Blančarda – Sammera modelī tiek pieņemts, ka esošais bezdarbs ir ļoti būtiski atkarīgs no bezdarba iepriekšējā periodā, savukārt Meklēšanas un pieskaņošanas modelī ir atzīta uzņēmumu un strādājošo heterogenitāte un aplūkota to meklēšanas un pieskaņošanas koncepcija. Efektīvas darba algas teorijā tiek uzsvērts, ka uzņēmējiem, lai maksimizētu peļņu, ir izdevīgi maksāt darba algu, kas ir augstāka nekā tirgus līdzsvara alga, jo viņi cer uz lielāku personāla lojalitāti un augstāku darba efektivitāti¹¹. Iepazīstoties ar dažādu autoru pētījumiem un atziņām, autore ir nonākusi pie secinājuma, ka darbaspēka pieprasījumu ir atvasināts no citu preču un pakalpojumu pieprasījuma, jo darba resursi ir vajadzīgi, lai saražotu noteiktu produkcijas daudzumu, ko pieprasa patērētāji savu vajadzību apmierināšanai. Tādējādi, pieaugot pieprasījumu pēc precēm un pakalpojumiem aktivizējas ražošana, kas palielina pieprasījumu pēc darbaspēka un otrādi, samazinoties ekonomiskajai aktivitātei un preču noietam, samazinās arī darbaspēka pieprasījums. Uzņēmumi, pieņemot lēmumu par darbinieku algošanu vadās no tā, cik lielu papildus labumu tās iegūs no katra nākošā algotā strādnieka. Algojot vairāk strādnieku ir iespējams vairāk ražot un līdz ar to palielināt ieņēmumus, tomēr jāaprēķinās arī ar to, ka palielināsies izdevumi, jo strādniekiem ir jāmaksā algas. Tāpēc ir lietderīgi algot vairāk

⁶http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_nodarb/NB0010.px/table/tableViewLayout2/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe

⁷ Lucas R. E., On the Mechanics of Economic Development, Journal of Monetary Economics, 22, 1988.- 3-42 p.

⁸ Blanchard, O.J. and L.H. Summers: Hysteresis and the European Unemployment Problem. National Bureau of Economic Research, Macroeconomic Annual, 1986, 15 p.

⁹ Rosholm M., Svarer M. Wages, Training, and Job Turnover in a Search-Matching Model//IZA Discussion Paper.–2000.– No. 223.–Dec.–56 p.

¹⁰ Borjas G. J. Labor Economics.–New York: McGraw-Hill/Irwin, 2005, 36 p.

¹¹ Bikse V., Makroekonomika: teorija un politika, LiePA, 2015, 70.lpp.

darbinieku, ja papildus iegūtie ieņēmumi ir lielāki nekā izmaksas par katru papildus noalgoto darbinieku jeb papildus algoto darbinieku robežprodukts pēc vērtības pārsniedz algas likmi¹². Bez tam darbaspēka pieprasījumu ietekmē tautsaimniecības strukturālās izmaiņas, kas nosaka pieprasījumu pēc noteiktas kvalifikācijas darbaspēka resursiem, kā rezultātā mainās darbaspēka pieprasījuma struktūra un attiecīgi notiek nodarbinātības izmaiņas atsevišķu nozaru un profesiju griezumā¹³. Svarīgs darbaspēku pieprasījumu ietekmējošs faktors ir arī darba ražīgums jeb produktivitāte. Palielinoties produktivitātei, pieprasījums pēc darbaspēka samazinās, jo ir iespējams palielināt ražošanas apjomu nepiesaistot papildus darbiniekus. Tāpat nozīmīgs ir tehnoloģiskās attīstības līmenis kas, no vienas puses pozitīvi ietekmē darbaspēka produktivitāti, no otras puses tehnoloģiju attīstības rezultātā mainās pieprasījuma struktūra (pieaug pieprasījums pēc darbiniekiem ar augstāku izglītību ar noteiktām prasmēm)¹⁴. Ir vēl citi faktori, kas nosaka nepieciešamību pēc darbaspēka, piemēram, citu resursu, izejvielu un iekārtu cenas, saražoto preču cenas, darba dienas ilgums, ārējā un iekšējā pieprasījuma svārstības (ekonomiskie šoki).

Darbaspēka piedāvājumu savukārt ietekmē demogrāfiskā situācija valstī (iedzīvotāju skaits un tā pieaugums - dzimstības un mirstības līmenis, vidējais mūža ilgums, vecuma struktūra, migrācija), izglītība un izglītības piedāvājums (skolas gadu skaits, kvalifikācijas un specializācijas iegūšanas laiks), darbaspēka profesionālā struktūra pa atsevišķiem darba tirgus segmentiem, darbinieku prasmes un kvalifikācija, darbaspēka profesionālā mobilitāte, darba algas līmenis, kā arī indivīda izvēle starp brīvo laiku un ienākumu (ekonomiskās aktivitātes līmenis)¹⁵. Būtiskākie darbaspēka pieprasījumu un piedāvājumu ietekmējošie faktori ir parādīti 1.3.attēlā.

Novērtējot darbaspēka piedāvājumu noteicošos faktoros, īpaši jāizdala demogrāfiskie faktori, t.sk. darbaspēka emigrācija un imigrācija, kam ir galvenā nozīme darbaspēka piedāvājuma veidošanā un kurus ir visgrūtāk ietekmēt (īpaši īstermiņā). Tāpat svarīga loma ir darbinieku izglītības līmenim un citiem ar izglītības iegūšanu saistītiem aspektiem (skolas gadu skaitam, kvalifikācijas un specializācijas iegūšanai nepieciešamajam laikam, izglītības piedāvājumam un iespējām), kas nosaka darbaspēka prasmes un to kvalitāti. Bez tam mūsdienās darba tirgu (gan pieprasījumu, gan piedāvājumu) būtiski ietekmē tehnoloģiskais progress (IT pieejamības un iespēju izvēršanās, digitalizācija) un globalizācijas procesi

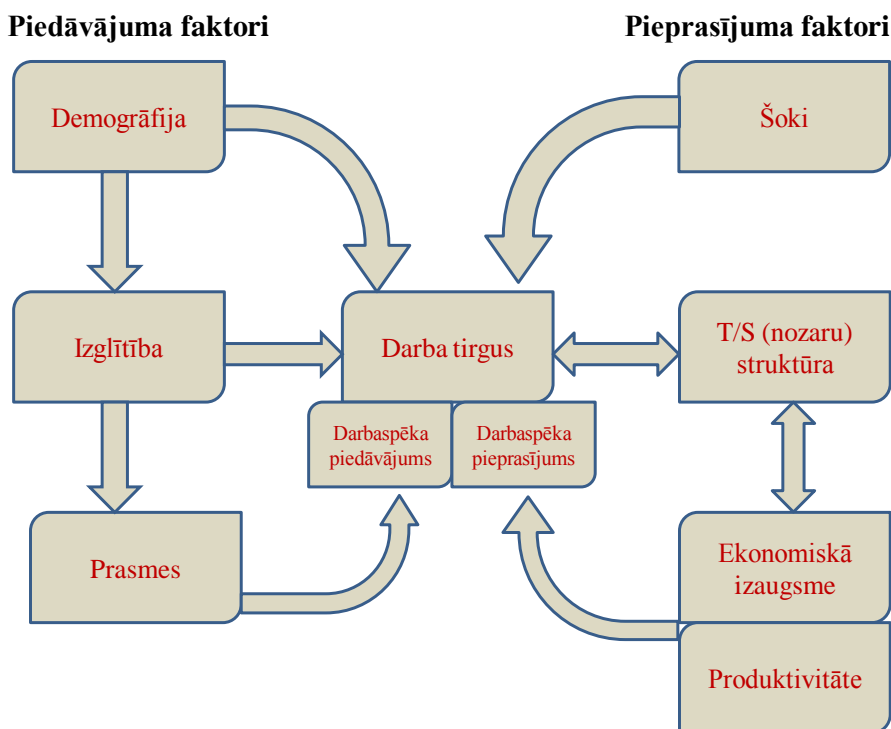
¹² Purmalis, K., Latvijas darba tirgus analīze un tā attīstības perspektīvas. Promocijas darbs tautsaimniecības doktora (Dr.oec.) grāda iegūšanai. Zinātniskais vadītājs: prof. R. Škapars. Latvijas Universitāte, 2011, 15.lpp.

¹³ Nākotnē stratēģiski pieprasītākās prasmes Latvijā”, Pētījums, Projektu un kvalitātes vadība, Rīga, 2013, 10.lpp.

¹⁴ Nākotnē stratēģiski pieprasītākās prasmes Latvijā”, Pētījums, Projektu un kvalitātes vadība, Rīga, 2013, 11.lpp.

¹⁵ Par iedzīvotāju novecošanās ietekmi uz nākotnes prasmju piedāvājumu Latvijā, Pētījums, Projektu un kvalitātes vadība, Rīga, 2013, 8.lpp.

(starptautisko sakaru padziļināšanās darba, kapitāla, preču un pakalpojumu kustības ziņā), kā rezultātā dinamiski mainās arī darbaspēka piedāvājuma un pieprasījuma struktūra un var veidoties neatbilstība starp esošo piedāvājumu un pieprasījumu gan nozaru (sektorālajā), gan reģionālajā sadalījumā, gan citos līmeņos.

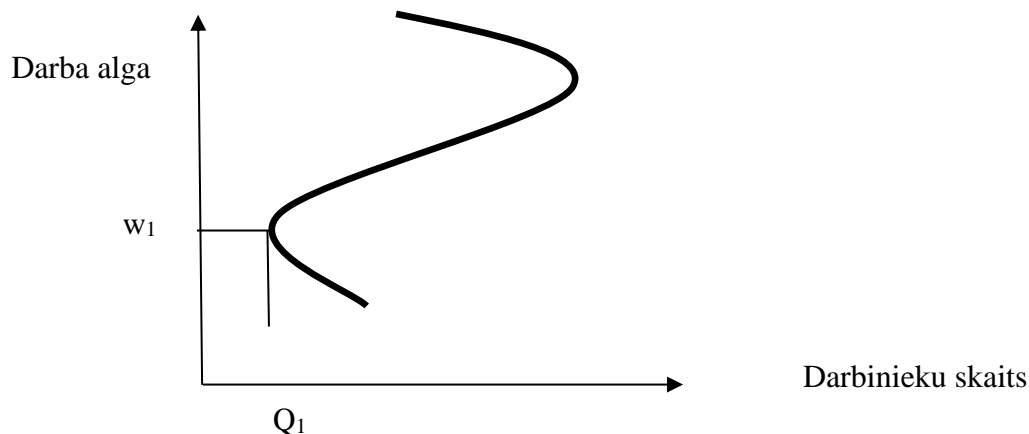
1.3.attēls. **Darba tirgu ietekmējošie faktori**¹⁶

Jāatzīmē arī, ka darbaspēka piedāvājumam ir izteikti subjektīvs raksturs, tāpēc ne vienmēr darba tirgū ir vērojamas likumsakarības, ko ekonomikas teorijā apraksta piedāvājuma funkcija. Darba tirgū var veidoties maz elastīgs darba piedāvājums, kad pieaugot darba algām ļoti minimāli, darbaspēka piedāvājums tirgū gandrīz nemainās, jo neelastīga darbaspēka piedāvājuma līkne ir vertikāla. Tāpat cilvēki var izlemt strādāt 8 vai 10 stundas dienā un ne vairāk ne mazāk, lai kāda būtu reālā alga. Ir arī iespējams, ka strādājošie uz augstākām algām reaģē samazinot savas darba pūles, jo augstākas algas nozīmē arī, ka saņemot iepriekšējo ienākumu summu, var strādāt mazāk (aizvietošanas efektu, kas motivē strādāt vairāk, nomaina ienākumu efektu, tas nozīmē brīvais laiks kļūst svarīgāks par ienākumiem¹⁷). Tāpat var veidoties situācija, kad pie ļoti zemām darba algas likmēm darbaspēka piedāvājums ir augsts, jo cilvēkiem, lai nodrošinātu sev nepieciešamos līdzekļus, ir jāstrādā daudz vairāk stundas. Šajā gadījumā darba piedāvājuma līknei var būt negatīvs

¹⁶ Nākotnē stratēģiski pieprasītākās prasmes Latvijā”, Pētījums, Prjektu un kvalitātes vadība, Rīga, 2013, 11.lpp.

¹⁷ Campbell McConnell, Stanley Brue, David Macpherson. Contemporary Labor Economics,-McGraw-Hill/Irwin, 2003, p.23

kāpums- tas nozīmē, ka, darba algai samazinoties darba piedāvājums palielinās. To savā promocijas darbā ir atzīmējis LU BVEF docents K.Purmalis, pamatojot, ka šāda situācija bija vērojama Latvijā 2009.gadā (skat.1.4.attēlu).

1.4.attēls. Darbspēka piedāvājums pie zemām darba algas likmēm¹⁸

Autore piekrīt docenta K.Purmaļa viedoklim, tomēr vēlas atzīmēt, ka normālos apstākļos cilvēki nav motivēti palielināt darbspēka piedāvājumu pie ļoti zemām likmēm un tas ir viens no iemesliem zemei ekonomiskajai aktivitātei, īpaši jauniešu vidū. Daudzi jaunieši labāk izvēles nedarīt neko, nevis strādāt zemi apmaksātu darbu.

Apkopojot veikto analīzi par bezdarba veidošanās pamatnosacījumiem var secināt, ka:

- Bezdarbs veidojas darbspēka pieprasījuma un piedāvājumu neatbilstības rezultātā, kad cilvēks, kurš vēlas un ir spējīgs strādāt pie darba tirgū noteiktās algas likmes, nevar saņemt darbu, jo nav atbilstoša darba vietu piedāvājuma.
- Darbspēka piedāvājumu veido noteiktas valsts ekonomiski aktīvie iedzīvotāji, kas par atbilstošu algu piedāvā savu darbu un tā lielums ir atkarīgs no viņu lēmuma strādāt noteikta veida algotu darbu noteiktā laikā un vietā.
- Darbspēka pieprasījumu veido darba devēji, kuri meklē strādājošos noteiktu darbu veikšanai un tas ir atvasināts no citu preču un pakalpojumu pieprasījuma, ko nosaka valsts ekonomikas attīstības līmenis (IKP izmaiņas), tautsaimniecības struktūra un atsevišķu tautsaimniecības nozaru izaugsme, produktivitāte, tehnoloģiskās attīstības līmenis u.c. faktori.
- Darbspēka piedāvājumu būtiski ietekmē demogrāfiskā situācija valstī, t.sk. iedzīvotāju migrācija, darbspēka profesionālā struktūra un kvalifikācija pa atsevišķiem darba tirgus segmentiem, darba algas līmenis un ekonomiskās aktivitātes līmenis.

¹⁸ Purmalis, K., Latvijas darba tirgus analīze un tā attīstības perspektīvas. Promocijas darbs tautsaimniecības doktora (Dr.oec.) grāda iegūšanai. Zinātniskais vadītājs: prof. R. Škapars. Latvijas Universitāte, 2011, 18.lpp.

- Dažādu faktoru izmaiņu rezultātā darba tirgū var mainīties darbaspēka pieprasījuma vai piedāvājuma apjoms, kā arī tā struktūra un veidoties darbaspēka pieprasījuma pārpalikums (bezdzabs) vai iztrūkums gan atsevišķās profesiju grupās un nozarēs, gan tautsaimniecībā kopumā.

Lai labāk izprastu bezdarba problēmas un to risināšanas iespējas, nākamajā apakšnodaļā autore pievērsīs uzmanību atsevišķu bezdarba veidu un to cēloņu analīzei.

1.2. Bezdarba veidi un cēloņi

Kā jau tika noskaidrots, bezdarbs ir saistīts ar nesaskaņotību darbaspēka tirgus abās pusēs: pieprasījumā un piedāvājumā. Bezdarbs veidojas dažādu objektīvu apstākļu un iemeslu dēļ, no kuriem nav iespējami pilnībā izvairīties, jo dažādu faktoru ietekmē mainās kā darbaspēka pieprasījums, tā piedāvājums. Pirms pievērsties bezdarba veidu un cēloņu analīzei ir jāaplūko vairāki jēdzieni, kas saistīti ar darba tirgu un nodarbinātību. Viens no tādiem ir **pilnīga nodarbinātība** (angl. *full-employment*), ar ko saprot tādu situāciju darba tirgū, kad pastāv tikai **dabiskais bezdarbs**¹⁹. Tas atbilst makroekonomiskā līdzsvara situācijai, kad cenu un darba algu pazeminošie un paaugstinošie faktori atrodas līdzsvarā (darbaspēka pieprasījums vienāds ar piedāvājumu) un valsts ekonomikas izlaide atbilst tās potenciālajam līmenim. Šādu situāciju darba tirgū apraksta klasiskās un neoklaiskās skolas pārstāvji (t.sk. arī Lukasa darba tirgus modelis²⁰). Dabisko bezdarbu veido īslaicīgais (darbmaiņas) jeb frikcionālais bezdarbs un strukturālais bezdarbs. Līdzsvara apstākļos brīvo darba vietu skaitam jābūt vienādam ar bezdarbnieku skaitu, kas attiecas uz īslaicīgo un strukturālo bezdarbu. Aplēses par dabiskā bezdarba lielumu laika gaitā ir mainījušās. ASV, piemēram, 90-to gadu beigās tas sastādīja 5,2%, bet laika periodā no 2000. līdz 2010.gadam tas bija 4,8%²¹. Latvijā, pēc LB ekspertu aprēķiniem dabiskais bezdarbs ir salīdzinoši augsts un 2014.gadā sasniedza 11%, ko var izskaidrot ar lielo strukturālo bezdarbu²². Mūsdienās bieži tiek izmantots arī cits termins dabiskā bezdarba aprakstīšanai - NAIRU (angl. *non-accelerating inflation rate of unemployment*), kas raksturo bezdarba līmeni pie nemainīgas inflācijas (inflāciju nekāpinošs bezdarba līmenis). EK izmanto NAWRU – nedaudz atšķirīgu dabiskā bezdarba koncepciju, kas izsaka bezdarba līmeni, pie kura algas ir nemainīgas²³. Pēc

¹⁹ Akadēmiskā terminu datubāze, <http://termini.lza.lv>

²⁰ Lucas R. E., On the Mechanics of Economic Development, Journal of Monetary Economics, 22, 1988.- 3-42p.

²¹ Dornbush R, Fisher S., Startz R., Macroeconomics, Eleventh Edition, New York: The McGraw- Hill Company, 2011, 159.lpp.

²² Kasnopjorovs O., Dabiskā un cikliskā bezdarba Latvijā novērtējums ar Beveridža līknes modeli, diskusijas materiāls, LB, 2/2015, 3.lpp.

²³ Lendvai J., Salto M., Thum-Thysen Anna., Structural unemployment vs. NAWRU, EC, European Union, 2015, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2015/pdf/ecp552_en.pdf

EK aprēķiniem 2016.gadā ES tā lielums vidēji bija 8,2% un ir prognozēta tā samazināšanās līdz 7,8% 2018.gadā²⁴.

Analizējot bezdarbu svarīgi ir atdalīt brīvprātīgo bezdarbu no piespiedu bezdarba. Pie **brīvprātīgajiem** bezdarbniekiem pieskaitāmi tie, kas dotajā periodā pie esošās algu likmes nestrādā un savu darbaspēku nepiedāvā, taču viņi principā ir spējīgi strādāt. Te ietilpst, piemēram, sievietes mātes, kas nolēmušas vismaz līdz noteiktam vecumam bērnus audzināt ģimenē, māsasaimnieces, kuru vīri spēj ģimeni pilnīgi nodrošināt paši, t.s. rantjē, cilvēki, kas pārtiek no noguldījumu un parādzīmju procentiem, vērtspapīru (akciju) dividendēm, jaunieši, kurus uztur vecāki u.c. Brīvprātīgie bezdarbnieki pieder pie potenciālā darbaspēka, jo, mainoties situācijai, piemēram, palielinoties algas likmei, viņi var pieņemt lēmumu aktīvi iesaistīties darba tirgū.

Piespiedu bezdarbu, atkarībā no cēloņiem, var iedalīt vairākos veidos:

1. frikcionālais jeb darbmaiņas bezdarbs,
2. strukturālais bezdarbs,
3. cikliskais bezdarbs.

Dažādi bezdarba veidi atšķiras ne tikai pēc rašanās cēloņa, bet arī citām pazīmēm, piemēram, laika perioda, cik ilgi tas parasti ilgst, biežuma, ietekmes veida- vai tas ietekmē visus sabiedrības slāņus un demogrāfiskās grupas vienlīdz nozīmīgi, iespējām to ietekmēt u.c.

Frikcionālais bezdarbs ir īslaicīgs un saistīts ar jauna vai labāka darba meklēšanu. Tas rodas tādēļ, ka darba tirgus nepārtraukti mainās, informācija par darba iespējām ir nepilnīga un nepieciešams laiks, lai darba devēji un nenodarbinātie strādnieki atrastu cits citu. Pat tad, ja kopējais darba resursu daudzums ir nemainīgs, tā iekšienē notiek nepārtrauktas izmaiņas, vienmēr ir cilvēki, kas no jauna iesaistās darba tirgū, un citi dažādu iemeslu dēļ to pamet. Šī bezdarba lielumu ietekmē tas, cik liela ir darbaspēka aprīte, kas nosaka to, cik bieži atbrīvojas atbilstošas kvalifikācijas darbinieku saistošas darba vietas, kā arī tas, cik enerģiski bez darba palikušā persona meklē jaunu darba vietu. Tātad frikcionālais bezdarbs ir novērojams tad, kad:

- iedzīvotāji ienāk darba tirgū un meklē savu pirmo darba vietu,
- tiecoties pēc labākiem darba apstākļiem, augstākas darba algas vai citu iemeslu dēļ iedzīvotāji aiziet no darba un meklē citu, sev piemērotāku.

Frikcionālajam bezdarbam ir raksturīgas vairākas iezīmes. Tas parasti ir īslaicīgs, jo lielākā daļa cilvēku, kas aktīvi meklē darbu pirmo reizi, salīdzinoši ātri atrod kādu brīvu darba vietu, kura nav aizpildīta darbinieku trūkuma dēļ. Šī bezdarba lielumu ietekmē tas, cik liela ir darbaspēka aprīte (jeb mainība), kas nosaka, cik bieži atbrīvojas atbilstošas kvalifikācijas

²⁴ Eiropas Komisija, http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm

darbiniekiem saistošas darba vietas. Darbaspēka aprite var atšķirties dažādās tautsaimniecības nozarēs un profesiju grupās. Piemēram, tirdzniecības darbiniekiem ir raksturīga salīdzinoši liela darbinieku mainība, bet farmaceitiem darbaspēka aprite ir neliela. Frikcionālā bezdarba rezultātā parasti spējīgākie darbinieki iegūst darba vietu, kur viņi var daudz pilnīgāk izmantot savas spējas un zināšanas, tādējādi tas veicina ekonomikas attīstību un izaugsmi. Frikcionālo bezdarbu nav iespējams pilnībā likvidēt, bet to ir iespējams samazināt uzlabojot informācijas plūsmu efektivitāti darbaspēka tirgus ietvaros, kā arī ar dažādu politisko instrumentu palīdzību panākot, ka samazinās tā frikcionālā bezdarba daļa, kas veidojas nevēlamu atlaišanu no darba gadījumā. Frikcionālā bezdarba lielumu var ietekmēt izmaiņas darbaspēka demogrāfiskajā struktūrā, jo frikcionālais bezdarbs vairāk raksturīgs jauniešiem un gados jauniem darbiniekiem, kas biežāk nekā cilvēki pirmspensijas vecumā maina darba vietu, ir mobilāki gan profesionālā, gan ģeogrāfiskā ziņā. Tādējādi, mainoties atsevišķu demogrāfisko grupu īpatsvaram darbaspēka piedāvājumā, frikcionālais bezdarbs var pieaugt vai samazināties. Frikcionālo bezdarbu negatīvi ietekmē visi tie apstākļi, kas traucē darbaspēkam pārvietoties, piemēram, dzīvokļu trūkums vai dzīvokļu cenu atšķirības dažādos reģionos²⁵. Ir novērots arī, ka frikcionālais bezdarbs palielinās ekonomikas uzplaukuma fāzē, kad ir daudz vakances un samazinās lejupslīdes laikā. Bez tam svarīga nozīme ir dažādiem nodarbinātības politikas instrumentiem, jo īpaši pabalstu programmām. Palielinot pabalstu apmērus vai to pieejamību, var tikt panākts, ka iedzīvotājiem zūd vēlme intensīvi meklēt jaunu darba vietu, viņi ir ar mieru dzīvot ar tiem līdzekļiem, kas viņiem tiek piešķirti balstoties uz izstrādātajiem likumiem par pabalstiem bezdarba gadījumā. To var novērtēt ar bezdarba slazda palīdzību. **Bezdarba slazds** ir iedomātais nodoklis (*the implicit tax*) par atgriešanos darbā no bezdarba, kas rāda, cik liels īpatsvars no bruto ienākumiem tiek nomaksāts nodokļos, kad bezdarbnieks atgriežas darba tirgū un zaudē bezdarbnieka pabalstu²⁶. Augsts bezdarba slazda rādītājs un nenozīmīgs rīcībā esošā ienākuma palielinājums pēc nodarbinātības atjaunošanas norāda, ka esošā nodokļu un pabalstu sistēma nesekmē atgriešanos darbā (nodokļi ir par augstu vai pabalsti ir pārāk devīgi). Pēc autores domām iedzīvotājiem ir jāsaņem atbalsts bezdarba gadījumā, tomēr pabalstu sistēmai ir jābūt tādai, lai tā motivētu ātrāk meklēt jaunu darbu, paredzot arī nepieciešamības gadījumā kompensēt ceļa izdevumus līdz jaunajai darba vietai vai kādus citus atvieglojumus pirmajos trijos mēnešos (jeb pārbaudes laikā), kad darba devējs parasti maksā mazāku atalgojumu.

²⁵ Bikse V., Makroekonomika: teorija un politika, LiePA, 2015, 74.lpp.

²⁶ Darba samaksas un sociālo garantiju konkurētspēja Baltijas reģionā, SIA „EPC”, Rīga, 2014. gada 31. marts, 31.lpp.

Strukturālais bezdarbs ir saistīts ar tehnoloģiju izmaiņām, kā rezultātā rodas darbinieku prasmju neatbilstība piedāvātajām darba vietām (darba devējam nepieciešamās darbaspēka īpašības un prasības nesakrīt ar tām, ko piedāvā potenciālie darbinieki). Automatizācijas, tehnoloģiskā progresa, patēriņa struktūras izmaiņu rezultātā notiek izmaiņas darbaspēka pieprasījumā, arvien vairāk ir nepieciešami augsti kvalificēti darbinieki, jo ražošanā vai pakalpojumu sniegšanā tiek ieviesti jaunākie tehnoloģiju risinājumi, kuru apkalpošanai un darbam ar tām ir nepieciešamas zināšanas, kas atšķiras no tām, kas tika izmantotas pie iepriekšējām tehnoloģijām. Strukturālais bezdarbs rodas arī ekonomikas sistēmas maiņas rezultātā, mainoties pieprasījuma un ekonomikas struktūrai, kā rezultātā samazinās pieprasījums pēc noteiktas jomas darbiniekiem un rodas jaunas nozares un darbības veidi, kur nepieciešami darbinieki ar savādākām prasmēm. Par iemeslu strukturālajam bezdarbam var būt arī krasas izmaiņas demogrāfiskajā situācijā, piemēram, dzimstības palielināšanās vai imigrācija. Šādā gadījumā palielinās konkrētās patērētāju grupas vajadzību apmierināšanai nepieciešamo preču pieprasījums, kas attiecīgi ietekmē pieprasījumu darbaspēka tirgū pēc noteiktiem speciālistiem, kas būtu gatavi strādāt pie tā, lai nodrošinātu šo pieprasījuma daudzumu. Strukturālais bezdarbs, atšķirībā no frikcionālā, parasti ir ilgstošs, jo tā novēršanai ir nepieciešama darbinieku pārkvalifikācija, kas ir laikietilpīgs process. Strukturālais bezdarbs vairāk skar to nozaru darbiniekus, kurā notiek visintensīvākā jauninājumu ieviešana, lai gan mūsdienās tas notiek gandrīz visās nozarēs, tāpēc ir nepieciešama jau savlaicīga darbinieku apmācība un viņu prasmju attīstība, kas nodrošinātu zinoša personāla eksistenci brīdī, kad radīsies nepieciešamība pēc tā. Otra iespēja, lai mazinātu strukturālā bezdarba izplatību, ir piedāvāt šiem bezdarbniekiem iespēju strādāt mazāk kvalificētu darbu. Bet tas parasti nav labākais risinājums dotajai problēmai, jo lielākajai daļai sabiedrības zemākas kvalifikācijas darba veikšana rada psiholoģisku diskomfortu, kas neļauj darbu veikt ar pietiekami lielu atdevi.

Bez frikcionālā un strukturālā bezdarba, kas tiek pieskaitīti dabiskajam bezdarbam, izšķir vēl ciklisko bezdarbu, kas saistīts ar ekonomiskās aktivitātes svārstībām valstī. **Cikliskais bezdarbs** parasti rodas tad, kad ekonomikā ir lejupslīde, recesija. Cikliskā bezdarba gadījumā pieprasījums pēc darbaspēka ievērojami samazinās, jo samazināties pieprasījums pēc precēm un pakalpojumiem, kas noved pie tā, ka uzņēmumiem nākas samazināt ražošanas apjomus, kas savukārt liek samazināt nodarbināto cilvēku skaitu. Cikliskā bezdarba iemesls ir nevis nesaskaņotība darba devēju un ņēmēju starpā dažādu kvalitatīvo īpašību ziņā (piemēram, darbinieku izglītības vai prasmju neatbilstība darba devēja prasībām), bet tas, ka vienkārši nav nepieciešamība pēc darbiniekiem, tātad kvantitatīvā ziņā. Cikliskajam bezdarbam parasti ir daudz lielākas svārstības amplitūdas nekā abiem iepriekš

apskatītajiem un tas var skart gandrīz jebkuru nodarbināto personu. Cikliskais bezdarbs var būt gan ilgstošs, gan arī īstermiņa, jo tas atkarīgs no recesijas ilguma un stipruma. Atsākoties IKP pieaugumam, cikliskais bezdarbs parasti pazūd, tomēr, lai mazinātu cikliskā bezdarba iespējamību, valdībai ar monetārās un fiskālās politikas instrumentu palīdzību jāmēģina nodrošināt pēc iespējas vienmērīgu tautsaimniecības attīstību un ekonomisko stabilitāti. Lai atspoguļotu bezdarba cikliskās komponentes pārmaiņas ekonomikas teorijā bieži izmanto Beveridža līkni, kas atspoguļo bezdarba līmeņa un vakanču skaita negatīvo attiecību (skat. 1.pielikumu). Noteikts punkts uz Beveridža līknes raksturo tautsaimniecības stāvokli ekonomiskā cikla fāzē, savukārt virzība pa līkni raksturo cikliskā bezdarba izmaiņas. Piemēram, recesijas laikā ir vērojams augsts bezdarba līmenis un zems brīvo darba vietu līmenis, kas atbilst Beveridža līknes lejasdaļai, savukārt, izaugsmes periodos brīvo darba vietu līmenis būs augsts, bet bezdarba līmenis zems, kas atbilst līknes augšējai daļai. Savukārt dabiskā bezdarba līmeņa pārmaiņas atspoguļo Beveridža līknes nobīdes²⁷. Beveridža līknes pārbīdēm (jeb dabiskā bezdarba izmaiņām) var būt vairāki iemesli²⁸:

- uzlabojumi darba meklēšanas procesā, kas tuvinās Beveridža līkni koordinātu sākumpunktam (ātrāk atrodot darbu, samazināsies brīvo darba vietu skaits un bezdarbs),
- iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes līmeņa izmaiņas (palielinoties ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvaram kopējā iedzīvotāju skaitā, palielināsies to darbinieku skaits, kuri meklē darbu, kas, savukārt, palielinās bezdarba līmeni, tādējādi pārbīdot līkni tālāk no koordinātu sākumpunkta),
- ilgtermiņa bezdarba pieaugums, kas pārbīdīs līkni tālāk no koordinātu sākumpunkta.

Bez šiem bezdarba veidiem atsevišķi autori izdala arī sezonālo bezdarbu, kas rodas darbu sezonālā rakstura dēļ un ir ļoti atkarīgs no laika apstākļiem un gadalaiku maiņas. Tas pamatā skar nodarbinātos dažādās tūrisma sfērās, lauksaimniecībā, zvejniecībā un citās nozarēs, kur pieprasījums atkarīgs no sezonālās (piemēram, būvniecībā). Tāpat tiek izdalīts slēptais bezdarbs, kad darbinieki juridiski skaitās nodarbināti kādā uzņēmumā, bet, tā kā uzņēmums nestrādā uz pilnu slodzi vai arī vispār savu darbību ir apturējis, ir nonākuši situācijā, ka piespiedu kārtā ir paņēmuši atvaļinājumu, kura laikā parasti alga netiek saņemta (atrodas bezalgas atvaļinājumā). Bez slēptā bezdarba ir iespējams arī daļējais bezdarbs, kad darba ņēmējs strādā nepilnu darba dienu vai darba nedēļu. Šī bezdarba forma var būt gan brīvprātīga, gan piespiedu. Daļējais brīvprātīgais bezdarbs pēc autores domām ir pozitīvi

²⁷ Kasnopjorovs O., Dabiskā un cikliskā bezdarba Latvijā novērtējums ar Beveridža līknes modeli, diskusijas materiāls, LB, 2/2015, 6.lpp.

²⁸ Nickell S. e.a. The Beveridge Curve, Unemployment and Wages in the OECD from the 1960s to the 1990s.- <http://econpapers.repec.org/paper/ceprdpdp/dp0502.htm>

vērtējams, jo atļauj sievietēm mātēm, mājsaimniecēm strādāt daļu darba dienas, tāpat studentiem apvienot mācības ar darbu, jauniešiem mācīties un apgūt profesiju, pensionāriem strādāt savu iespēju ietvaros. Daļējais piespiedu bezdarbs bieži saistās ar ražošanu un pakalpojumu sašaurināšanu lejupslīdes un bedres fāzē, rekonstrukcijas apstākļos vai konjunktūras svārstību gadījumos, tādējādi tas ir daļa no cikliskā bezdarba. Uzņēmēji bieži vien neatlaiž darbiniekus, īpaši speciālistus, jo cer uz cikla rosības un uzplaukuma fāzes atjaunošanos, konjunktūras krituma pārvarēšanu, bet piedāvā tiem strādāt nepilnu slodzi. Uzskatāmi galvenos bezdarba veidus un cēloņus var redzēt 1.5.attēlā.

Bezdarba veidi			
Frikcionālais	Strukturālais	Cikliskais	Sezonālais
<p>Bezdarbs, kas saistīts ar strādājošo brīvprātīgu darba maiņu un pagaidu nenodarbinātību</p> <p>Cēloņi: cilvēks stājas darba attiecībās pirmo reizi, tiek mainīta dzīves vieta un meklēta jauna darba vieta, vēlēšanās iegūt izdevīgāku un piemērotāku darbu, vēlēšanās iegūt augstāku atalgojumu, nepietiekama inforācijas apmaiņa starp darba meklētājiem un darba devējiem</p>	<p>Bezdarbs, kas rodas sakarā ar tautsaimniecības strukturālajām un tehnoloģiju izmaiņām</p> <p>Cēloņi: patēriņa preču pieprasījuma izmaiņas, tehnoloģiskai progress, jaunu nozaru rašanās, pāreja no vienas ekonomikas sistēmas uz citu, darbaspēka kvalifikācijas neatbilstība ražošanas vajadzībām, ražošanas izvietojuma izmaiņas u.c.</p>	<p>Bezdarbs, kas rodas ekonomikas cikliskās attīstības rezultātā, saistīts ar lejupslīdes un depresijas fāzēm</p> <p>Cēloņi: ražošanas apjomu sašaurināšanās, valsts ekonomiskā stāvokļa pasliktināšanās, konjunktūras svārstības</p>	<p>Bezdarbs, kas saistīts ar regulārām atsevišķu nozaru nodarbinātības izmaiņās gada laikā</p> <p>Cēloņi: atsevišķu nozaru sezonālitate klimatiskie apstākļi, gadalaiku maiņa</p>

1.5.attēls. **Bezdarba veidi un cēloņi**²⁹

²⁹ Autores veidots attēls.

Apkopojot iepriekš veikto analīzi par bezdarba cēloņiem un veidiem var izdalīt divus svarīgus faktoros- bezdarba laiks un biežums. Bezdarba laiks jeb ilgums ir vidējais laika posms, kamēr cilvēks ir bez darba. Tas lielā mērā ir atkarīgs no cikliskajiem faktoriem (recesiju laikā tam ir tendence palielināties) un papildus šādām darba tirgus strukturālajām iezīmēm³⁰:

1. darba tirgus organizācijas, tostarp dažādu nodarbinātības dienestu esamības,
2. darbaspēka demogrāfiskās struktūras,
3. bezdarbnieku spējas un vēlmes meklēt darbu, kas daļēji ir atkarīga no bezdarbnieku pabalstu pieejamības.

Kā jau tika noskaidrots, dažādiem bezdarba veidiem bezdarba ilgums ir atšķirīgs. Vismazākais tas ir frikcionāljam bezdarbam, savukārt cikliskajam un strukturālajam tas var būt ilgstošs. Pastāv arī sakarība starp bezdarba lielumu un tā vidējo ilgumu: jo augstāks ir bezdarba līmenis, jo lielāks tā vidējais ilgums. Jāatzīmē, ka normālos apstākļos bezdarba laikam nevajadzētu pārsniegt pusgadu, jo, ja tas ieilgst, bezdarbnieks zaudē kvalifikāciju un prasmes un līdz ar to samazinās viņa iespējas atrast piemērotu darbu. Cilvēku, kuram vairāk nekā gadu nav darba uzskata par ilgstošu bezdarbnieku.

Savukārt ar bezdarba biežumu saprot vidējo reižu skaitu noteiktā periodā, kad darbinieki kļūst par bezdarbniekiem. Ir divi galvenie faktori, kas nosaka bezdarba biežumu. Pirmais ir darbaspēka pieprasījuma mainīgums dažādos uzņēmumos. Pat ja ekonomikā kopumā situācija ir stabila, daži uzņēmumi paplašinās, citi sašaurina savu darbību vai likvidējas, tāpat notiek izmaiņas tehnoloģijās un ražošanas izvietojumā. Tādējādi, jo lielāks ir darbaspēka pieprasījuma mainīgums uzņēmumos, jo augstāks ir bezdarba līmenis³¹. Otrs bezdarba biežumu noteicošais faktors ir ātrums, ar kādu darba tirgū ienāk jauns darbaspēks. Jo vairāk jaunu darbinieku ienāk tirgū, jo lielāks bezdarbs, jo jaunie darbinieki uzsāk darba meklējumus kā bezdarbnieki.

Bezdarba dinamiku dažkārt saista ar kompensācijas teoriju. Sevišķi, analizējot strukturālo bezdarbu, tiek minēts, ka darba vietu pagaidu samazināšana tiek kompensēta ar jaunu darba vietu radīšanu citās nozarēs, kas ražo jaunu tehniku, kuras apkalpošana prasa mazāku darbinieku skaitu. Tomēr šāda darbavietu starpnozaru kompensācija nespēj nodrošināt līdzsvaru darbaspēka tirgū, jo tie, kas zaudē darbu pēc savas kvalifikācijas un pieredzes, nespēj aizpildīt jaunas darbavietas modernās tehnikas nozarēs.

³⁰ Dornbush R, Fisher S., Startz R., Macroeconomics, Eleventh Edition, New York: The McGraw- Hill Company, 2011, 157.lpp.

³¹ Dornbush R, Fisher S., Startz R., Macroeconomics, Eleventh Edition, New York: The McGraw- Hill Company, 2011, 157.lpp

Papildus tam autore vēlas atzīmēt, ka bezdarbs neskar visus iedzīvotājus vienādā apmērā un pastāv ievērojamas atšķirības bezdarba līmenī starp dažādām vecuma grupām un dzimumiem, tāpat ir novērojamas atšķirības reģionu un atsevišķu profesiju grupu līmenī, kā arī atkarībā no darba pieredzes. Parasti darba devēji dod priekšroku vīriešiem no 25-40 gadiem ar darba pieredzi konkrētajā profesijā vai līdzīgā. Savukārt grūtāk ir atrast darbu pirmspensijas vecuma iedzīvotājiem, jauniešiem bez darba pieredzes, sievietēm reproduktīvajā vecumā, jo ir liela iespēja, ka viņas dosies dekrēta atvaļinājumā un var neatgriezties darba tirgū. Ir novērots arī, ka bezdarba līmenis ir augstāks starp jaunākām vecuma grupām, bet ilgāks starp lielāka vecuma grupām (vecākām cilvēkiem ir grūtāk atrast darbu, ja tas ir zaudēts). Svarīgi ir arī pievērst uzmanību tiem bezdarbniekiem, kas pēc īsākas vai ilgākas neveiksmīgas darba meklēšanas zaudē ticību to atrast un pārtrauc darba meklējumus, pievienojoties ekonomiski neaktīvajai iedzīvotāju daļai (izstājas no darbaspēka), kā arī ilgstošajiem bezdarbniekiem, kas ir bez darba ilgāk kā gadu.

Iepazīstoties ar bezdarbu ietekmējošiem faktoriem un cēloņiem, autore ir nonākusi pie secinājuma, ka bezdarbs lielā mērā ir atkarīgs no tautsaimniecības strukturālajām izmaiņām un tehnoloģiskajiem faktoriem, kā arī piedāvāto darba vietu rakstura, pastāvošajām tradīcijām un parašām, informācijas apmaiņas starp darba devējiem un darba meklētājiem, kā arī dažādām darba tirgus institūcijām un to piedāvātajiem atbalsta instrumentiem (piemēram, bezdarbnieku pabalstiem, apmācībām un tml.). Īslaicīgs bezdarbs, kas saistīts ar brīvprātīgu darba vietas maiņu veicina darba tirgus attīstību, jo tā rezultātā iegūst gan darba devēji, gan darba ņēmēji. Tādā veidā cilvēki atrod sev piemērotāku un izdevīgāku darbu, iegūst lielāku algu, savukārt darba ņēmēji var pilnīgāk apmierināt pieprasījumu pēc darbaspēka un palielināt ražošanas apjomu. Savukārt strukturālais bezdarbs, kā arī ilgstošs cikliskais bezdarbs var radīt problēmas gan atsevišķiem indivīdiem, kas ar to saskārušies, gan ekonomikai kopumā. Lai labāk izprastu bezdarba sekas, nākamajā apakšnodaļā autore izvērtēs bezdarba ietekmi uz tautsaimniecību un sabiedrības labklājību.

1.3. Bezdarba sekas (ietekme uz tautsaimniecību un sabiedrības labklājību)

Bezdarbs skar ne tikai tos cilvēkus, kas ir zaudējuši darbu un tātad arī ienākumus, bet arī valsts ekonomisko attīstību kopumā. Reālo produkcijas apjomu, kura saražošana saistīta ar dabisko bezdarba līmeni, sauc par potenciālo izlaidi jeb potenciālo IKP un tas raksturo produkcijas apjoms, kuru ekonomika ir spējīga saražot, izmantojot pilnīgus ražošanas resursus. Palielinoties bezdarbam, netiek pilnībā izmantoti ražošanas resursi un saražots noteikts produkcijas daudzums, līdz ar to samazinās uzņēmēju ienākumi, kā arī valsts

budžeta ienākumi, jo samazinās iekasēto nodokļu apjoms. Savukārt palielinās izdevumi sociālajam garantijām (bezdarbnieku pabalstiem) un tas nozīmē, ka budžetā paliek mazāk naudas citu programmu realizācijai (izglītībai, veselības aprūpei, infrastruktūras attīstībai un tml.) un var rasties arī budžeta deficīts. Tāpēc bezdarbs gan katram indivīdam, gan sabiedrībai kopumā ir nelabvēlīga parādība. Runājot par bezdarba sekām, kā galvenās jāpiemin:

- iedzīvotāju personisko ienākumu un uzkrājumu samazinājums,
- kopēja ražošanas apjoma un IKP samazinājums,
- nodokļu ieņēmumu kritums un budžeta izdevumu pieaugums (bezdarbnieku pabalstu izmaksai),
- zaudējot darba iemaņas, krītas cilvēkkapitāla vērtība, samazinās cilvēka pašcieņa, pieaug noziedzība.

Analizējot bezdarba ietekmi uz tautsaimniecību, var izdalīt gan ekonomiskās, gan sociālās sekas. Cilvēkiem, kuri zaudējuši savas darba vietas pazeminās dzīves standarts, jo bezdarbnieka pabalsts tikai daļēji kompensē ienākumu zudumu un, lai izdzīvotu, ir jāizmanto personiskie uzkrājumi. Tādējādi bezdarbniekiem un viņa apgādājamiem rodas ar bezdarbu saistītas **finansiālās izmaksas**, savukārt sabiedrībai rodas finansiālas izmaksas, jo bezdarbnieks nestrādā un nemaksā nodokļus valsts budžetā. Bezdarbs var atstāt arī negatīvas sekas uz cilvēka veselības un psiholoģisko stāvokli, kā arī apdraudēt savstarpējās attiecības ģimenē. Tāpat bezdarbs graujoši ietekmē bez darba palikušo cilvēku morāli, kuri var justies atstumti un nevajadzīgi, atsvešināties no sabiedrības, kā rezultātā bezdarbnieku vidū pieaug alkoholisms, narkomānija, noziedzība un citas nelabvēlīgas parādības. Pastāv arī prasmju zudums, jo tiem, kas ir nenodarbināti ilgu laika periodu, var būt problemātiski saglabāt savas prasmes iepriekšējā līmenī, krītas viņu kvalifikācija, zūd darba pieredze un iemaņas, cilvēkam nav iespējas pašrealizēties kā personībai. Tā rezultātā pieaug sociālā spriedze sabiedrībā, kas var novest pie noziedzības līmeņa pieauguma un politiskās nestabilitātes. Autore vēlas uzsvērt, ka bezdarba negatīvo ietekmi īpaši asi izjūt jaunieši un jauni cilvēki, kuri ir nenodarbināti, jo viņi neattīsta savas darba pamatiemaņas un ieradumus, kas nākotnē izraisa sociālās un ekonomiskās problēmas- veicina jauniešu iesaisti dažādās nelegālās un noziedzīgās aktivitātēs (piemēram, kontrabandas preču pārvadāšanā), palielina atkarību (t.sk. datoratkarību) un pašnāvību risku degradē viņu fizisko un morālo veselības stāvokli, palielina neapmierinātību ar esošo ekonomisko un politisko situāciju, veicinot iesaisti dažādos ekstremālos (arī teroristiskos) grupējumos.

Pētot bezdarba un IKP mijiedarbību, ASV ekonomists Arturs Oukens (*Arthur Okun*) 20.gs. 60.gados atklāja, ka pastāv apgriezta sakarība starp kopējo izlaidi un bezdarba līmeni, ko viņš raksturoja šādi: *ja faktiskais bezdarba līmenis ir lielāks nekā dabiskais bezdarba*

*līmenis par 1%, tad nesaražotais nominālais IKP līdzinās 2%*³². Šo sakarību dēvē par Oukena likumu (*Okun's law*) un to bieži izmanto, lai novērtētu bezdarba ekonomiskās sekas.

Atbilstoši Oukena likumam, lai aprēķinātu bezdarba rezultātā zaudēto produkcijas daļu, no faktiskā bezdarba procenta ir jāatņem dabiskais bezdarbs un iegūto starpību jāreizina ar 2. Piemēram, ja dabiskais bezdarba līmenis valstī ir 5% un faktiskais- 8%, tad nesaražotais jeb zaudētais IKP ir: $(8-5)*2=6\%$. Tātad, ja pastāvētu pilna nodarbinātība (faktiskais bezdarbs būtu vienāds ar dabisko), faktiskais IKP būtu par 6% lielāks.

Oukena likumu var izmantot arī pētot sakarību starp izmaiņām bezdarba līmenī un reālā IKP pieaugumu. Augstas reālā IKP augšanas likmes parasti ir saistītas ar bezdarba līmeņa krišanos, savukārt zemas vai negatīvas reālā IKP augšanas likmes, izsauc bezdarba pieaugumu. Dažādās valstīs pastāv atšķirīgas formulas, kas interpretē šo likumsakarību. Tā piemēram ASV lieto sekojošu vienādojumu³³:

$$\Delta U = -0.5(y - 2.25), \tag{1.2.}$$

kur ΔU – izmaiņas bezdarba līmenī,

y – izlaides pieauguma temps,

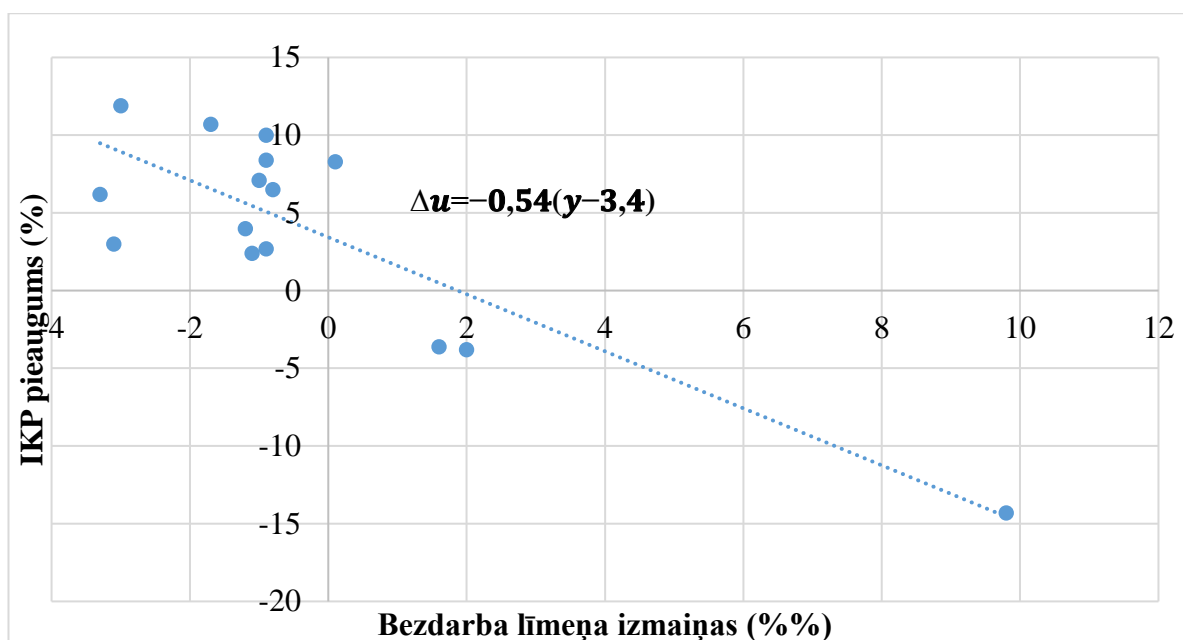
un 2.25 – izlaides augšanas trends (potenciālā IKP pieaugums).

Tas nozīmē, ka, ja reālās izlaides pieauguma temps ir 2,25% gadā, tad bezdarba līmenis nemainās. Savukārt, ja reālā IKP pieaugums ir zemāks, palielināsies bezdarba līmenis un otrādi, ja reālā IKP pieaugums pārsniegs 2,25%, bezdarbs samazināsies. Tātad, lai saglabātu bezdarba līmeni nemainīgu, IKP pieaugumam jābūt vismaz 2,25%, bet lai samazinātu bezdarbu par 1%, IKP pieaugumam jābūt jau gandrīz 5%. Taču šāds IKP pieaugums mūsdienās, jo sevišķi augsti attīstītās valstīs, ir grūti sasniedzams, pat tad, ja liktu lietā visas fiskālās un monetārās politikas sviras.

Autore, balstoties uz Oukena likumsakarību, ir novērtējusi bezdarba ietekmi uz reālā IKP pieaugumu Latvijā (skat. 1.6.attēlu).

³² Dornbush R, Fisher S., Startz R., Macroeconomics, Eleventh Edition, New York: The McGraw- Hill Company, 2011, 148.lpp

³³ Dornbush R, Fisher S., Macroeconomics.- New York: McGraw-Hill, 2007, 17.lpp.

1.6.attēls. Oukena likumsakarība Latvijā (no 2000. līdz 2015.gadam)³⁴

Kā liecina dotā attēlā apkopotie dati, Latvijā laika periodā no 2000. līdz 2015.gadam ir novērojama diezgan cieša korelācija starp izmaiņām bezdarba līmeni un reālo IKP, kā to apraksta Oukena likums. Pēc iegūtā vienādojuma ($\Delta u = -0,54(y - 3,4)$), var aprēķināt, ka pieaugot bezdarbam par 1 procentpunktu, reālā IKP pieauguma temps samazinās par 1,4%.

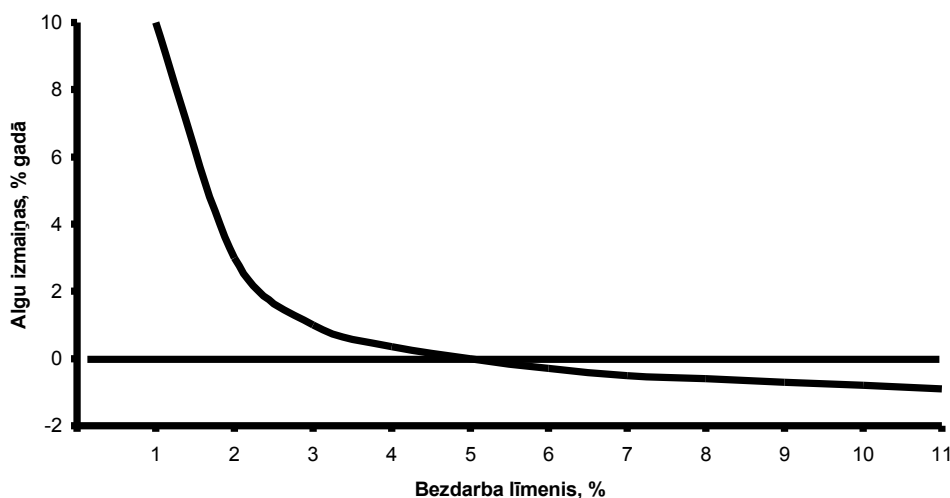
Oukena likums ir ļoti svarīgs valsts ekonomiskajā politikā, jo ar tā palīdzību var izskaidrot, kā iekšzemes kopprodukta līmenis var ietekmēt bezdarba līmeni un kā, veicinot vai sašaurinot ekonomisko attīstību kopumā, var ietekmēt bezdarba līmeni.

Lai samazinātu bezdarbu un panāktu pilnīgu nodarbinātību, valdība bieži mēģina stimulēt ekonomisko attīstību. Tomēr tas var negatīvi ietekmēt darba tirgu un uzņēmējdarbības aktivitāti. Tādā gadījumā arvien vairāk firmu sastopas ar grūtībām salīgt nepieciešamo darbaspēku, un tām konkurējot darbaspēka tirgū, tiek piedāvātas augstākas darba algas. Tas ir pretēji gadījumiem, kad bezdarba līmenis ir ļoti augsts un nav vērojams spiediens algu paaugstināšanas virzienā, jo darba meklētāju ir daudz vairāk nekā darba vietu. Tādejādi mazāks bezdarbs izsauc ātrāku algu pieaugumu, kas savukārt ar inflācijas spirāles starpniecību izsauc straujāku cenu pieaugumu. Šo likumsakarību atklāja Londonas ekonomikas skolas profesors Viljams.Filipss (*A.W.Phillips*) pagājušā gadsimta piecdesmitajos gados, pētot sakarību starp bezdarbu un algu pieaugumu līmeni Lielbritānijā no 1861. līdz 1957.gadam. Grafiski to attēlo Filipsa līkne, kas dota 1.7.attēlā.

³⁴ Autores veidots attēls.

Δw

w

1.7.attēls. **Filipsa līkne**³⁵

Kā redzams dotajā attēlā, pastāv apgriezta sakarība starp bezdarba līmeni un algu pieaugumu, t.i. – jo augstāks ir bezdarba līmenis, jo zemāks ir algu pieaugums. Filipsa līkni var aprakstīt ar šādu vienādojumu³⁶:

$$g_w = -\epsilon(u - u^*), \text{ kur} \quad (1.3.)$$

ϵ – koeficients, kurš norāda uz algu elastību attiecībā pret bezdarba līmeni;

u^* - dabiskā bezdarba līmenis;

u – bezdarba līmenis.

Piemēram, ja ϵ ir 0,5, bet dabiskais bezdarbs 7%, var noteikt, ka pieaugot bezdarbam virs dabiskā par 1 procentpunktu, algas palielinās par 0,5 procentpunktiem. Šī teorija kļuva slavēta 20. gs. 50. gados, bet aizvien vēl ir diskusiju objekts ekonomikā. Mūsdienās Filipsa aprakstītā sakarība vairāk tiek interpretēta kā sakarība starp inflāciju un bezdarba līmeni, jo algas ietekmē izmaksas un patēriņa cenu līmeni, tādējādi sākotnējā Filipsa līkne laika gaitā tika modificēta, pieņemot, ka cenas veidojas kā konstants pielikums pie darbaspēka vienības izmaksām. Tādējādi, saskaņā ar Filipsa likumsakarību, tiek uzskatīts, ka:

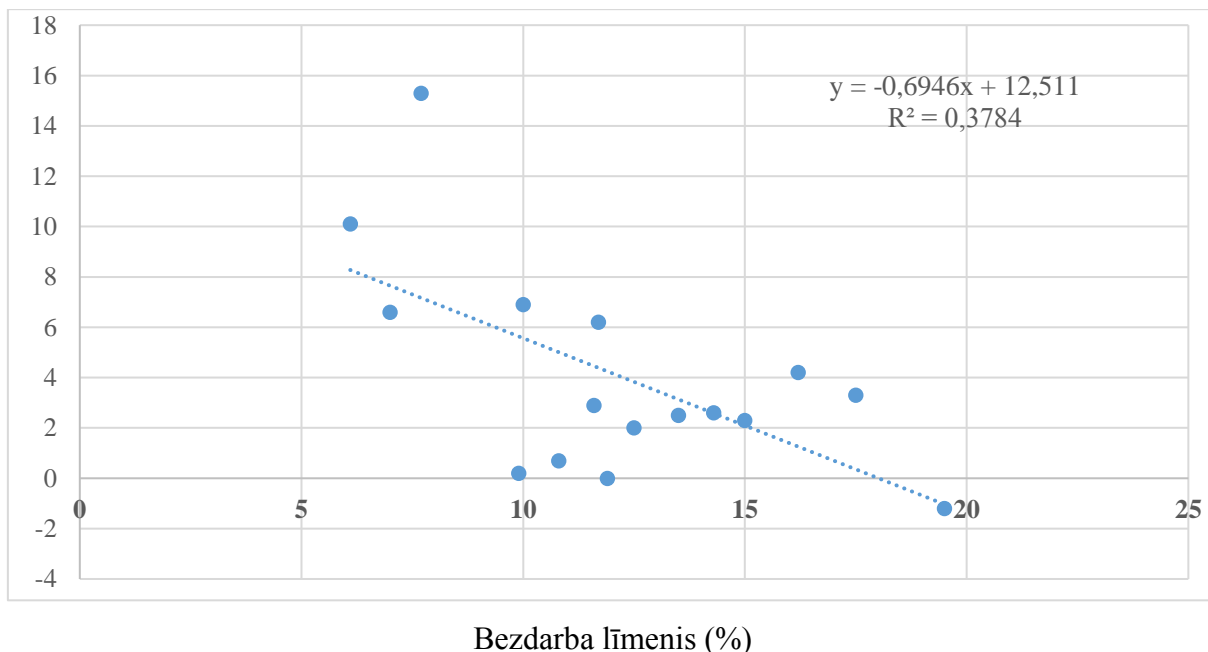
- ja bezdarbs (u) ir augsts, algu pieaugums ($\Delta w/w$) zems un inflācija ($\Delta P/P$) \Rightarrow zema,
- ja bezdarbs (u) ir zems, $\Delta w/w$ augsts $\Rightarrow \Delta P/P$ augsta.

³⁵ Dornbush R, Fisher S., Macroeconomics.- New York: McGraw-Hill, 2007, 215.lpp.

³⁶ Dornbush R, Fisher S., Macroeconomics.- New York: McGraw-Hill, 2007, 120.lpp.

Tomēr *Filipsa līknes* teorija tika iedragāta 20.gs. 60.gados ASV un Lielbritānijā, kad līknē bija novērojams lūzums, kas nozīmēja, ka ir vēl arī citi faktori, kas to ietekmē. 20. gs. 70. gados vairākas pasaules valstis saskarās ar stagflāciju, t.i., vienlaicīgi bija vērojams gan augsts bezdarba līmenis, gan augsta inflācija, kas pēc klasiskās Filipsa līknes bija neiespējams gadījums un stimulēja tās kritiku. Iemesli šādai teorijas neatbilstībai reālajiem faktiem bija vāja teorētiska bāze, jo tajā tika ignorēti tādi ekonomiku ietekmējošie faktori kā inflācijas gaidas un piedāvājuma šoki. Viens no aktīvākajiem sākotnējās Filipsa līknes sakarības kritizētājiem bija Nobela prēmijas laureāts Miltons Frīdmens (*M. Friedman*), kā arī Edmunds Felps (*E.S. Phelps*). Mēģinājumi izskaidrot stagflāciju attīstīja Filipsa līknes teoriju – tika atzīts, ka, pieļaujot augstāku inflāciju, iespējams panākt tikai īslaicīgu bezdarba līmeņa samazinājumu, bet ilgākā laika posmā valdības īstenotā ekspansīvā monetārā politika var radīt vienīgi augstāku inflāciju, nesamazinot bezdarba līmeni³⁷. Mūsdienās tiek atzīts, ka attiecība starp bezdarba līmeni un inflāciju pastāv, taču tā ir vispārēja. Ilgā laikā bezdarbs ir praktiski neatkarīgs no inflācijas – ilgā laikā ekonomikā iestāsies dabiskais bezdarba līmenis, lai kā arī mainītos algas un inflācija.

Autore piekrīt šim viedoklim un vēlas atzīmēt, ka Latvijā īsā laikā ir novērojama salīdzinoši cieša mijiedarbība starp inflācijas un bezdarba līmeni (skat.1.8.attēlu), kas atbilst Filipsa līknē aprakstītajam.

1.8.attēls. **Filipsa līkne Latvijā** (no 2000. līdz 2015.gadam)³⁸

³⁷Meļihovs A, Zasova A., Filipsa līknes novērtējums Latvijai. – Rīga: Latvijas Banka, 2007 – 25.lpp.

³⁸ Autores veidots attēls.

Tomēr pēckrīzes periodā (pēc 2011.gada) Filipa līknes slīpums Latvijā ir mazinājies, kas nozīmē, ka inflācija reakcija uz ekonomiskās aktivitātes un bezdarba izmaiņām ir vājāka³⁹.

Apkopojot iepriekš veikto analīzi, autore secina, ka no Filipa un Oukena aprakstītajām likumsakarībām izriet, ka bezdarbs ir svarīgs ietekmējošais faktors kas nosaka gan algu un cenu līmeni, gan kopējo ekonomiskās aktivitātes un izlaides līmeni jeb IKP. Tāpat bezdarbam ir būtiska ietekme uz valsts budžetu, jo pieaugot bezdarbam samazinās iedzīvotāju ienākuma nodokļa u.c. ar nodarbinātību saistīto nodokļu ieņēmumi un palielinās izdevumi dažādu sociālo pabalstu izmaksai gan bezdarbniekiem, gan viņa apgādībā esošajām personām. Svarīga nozīme bezdarbnieku finansiālo zaudējumu mazināšanai ir pabalstiem un dažādām atbalsta programmām, tomēr tām jābūt tādām, lai neveidotos liels bezdarba slazds, proti nezustu motivācija atgriezties darbā.

³⁹<https://www.makroekonomika.lv/inflacija-un-ekonomiska-aktivitate-latvija-kas-mainijies-pedejo-15-gadu-laika>

2. JAUNIEŠI LATVIJAS DARBA TIRGŪ

2.1. Jauniešu ekonomiskās aktivitātes raksturojums

Jaunieši ir nācijas vitalitātes un ilgtspējas rezerve, tās tagadne un nākotne. Jaunieši nomainīs tagadējo reproduktīvo paaudzi un ieņems viņu vietu darba tirgū. Tāpēc ir svarīgi, lai paaudžu nomaiņa būtu atbilstoša kā kvantitatīvi, tā arī kvalitatīvi. Jauniešu stāvoklis Latvijas darba tirgū pēdējā desmitgadē ir piedzīvojis krāsas pārmaiņas un to var iedalīt trīs atšķirīgos posmos:

1. straujas izaugsmes (buma perioda) gadi (līdz 2008.gada sākumam),
2. krīzes periods (no 2008. līdz 2010.gadam),
3. atveseļošanās periods (no 2011. līdz 2016.gadam).

Tāpat kā visiem darbaspējīgā vecumā esošajiem iedzīvotājiem, jauniešu nodarbinātības situācija Latvijā straujās izaugsmes gados attīstījās ļoti labvēlīgi un bezdarba rādītāji samazinājās (15-24 gadu vecuma grupā bezdarbs 2007.gadā bija 10,6%⁴⁰). Pēc straujā krituma izaugsmes gados bezdarbs ekonomiskās krīzes laikā 15 līdz 29 gadus veco jauniešu vidū pieauga trīskārt, 2010.gadā skatot 28,3% aktīvo jauniešu, savukārt jauniešu, kas nav iesaistīti ne nodarbinātībā, ne izglītībā, ne aroda apgūvē, īpatsvars (NEET īpatsvars) sasniedza 22%⁴¹. Ekonomikas atveseļošanās, kas sākās 2011.gadā ļāva samazināt bezdarbu jauniešu un jauno cilvēku vidū, taču situācijas uzlabojumi nav skaidrojami ar jaunu darba vietu rašanos, bet demogrāfisko situāciju: kopš 2010.gada pieaugošie nodarbinātības rādītāji skaidrojami galvenokārt ar jauniešu skaita samazināšanos zemo dzimstības rādītāju un emigrācijas dēļ, kamēr nodarbināto jauniešu skaits palielinājās pavisam nedaudz.

Atbilstoši Latvijas nacionālajai reformu programmai „ES 2020” stratēģijas īstenošanai, Latvijas mērķis ir veicināt izaugsmi un nodarbinātību, nodrošinot vidējā termiņā IKP pieauguma tempus 4–5% apmērā un augstu nodarbinātības līmeni 73% apmērā iedzīvotāju grupai vecumā 20-64 gadi līdz 2020.gadam⁴². Kā norādīts EK ziņojumā, novēlota pāreja uz darba tirgu jauniešiem, bieži bezdarba periodi jau sākotnējā darba dzīves posmā var radīt paliekošu negatīvu ietekmi uz turpmākajām nodarbinātības iespējām un darba samaksas līmeni⁴³.

⁴⁰CSP

http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_nodarb/NB0020.px/table/tableViewLayout2/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe

⁴¹ Ieguldām jauniešos: Latvija, LR LM, Rīga, 2016, 11.lpp.

⁴² Europa 2020, EK, 2010, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nrp/nrp_latvia_lv.pdf

⁴³ “Social Europe. Current challenges and the way forward” Annual Report of the Social Protection Committee, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, 2012, 15 p.

Saskaņā ar CSP datiem, 2016.gada sākumā Latvijā dzīvoja 341,8 tūkst. iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 29 gadiem, no tiem 58,4% jeb 199,6 tūkst. jaunieši vecumā no 15 līdz 24 gadiem⁴⁴. Salīdzinājumā ar 2015.gadu, jauniešu skaits samazinājās par 4%, savukārt salīdzinājumā ar 2014.gadu – par 8%. Latvijas jauniešu vidū 72% ir latvieši, 20% - krievi, un no laika posmā no 2013 līdz 2015.gadam latviešu īpatsvars ir nedaudz (+2%) palielinājies⁴⁵. Kopumā pēdējo 10 gadu laikā iedzīvotāju skaits vecumā 15-29 gadi samazinājās par 31%, kas ir ievērojami straujāk nekā kopējais iedzīvotāju skaits, ko uzskatāmi var redzēt 2.1.tabulā.

2.1.tabula.

Pastāvīgo iedzīvotāju skaits un iedzīvotāju skaits vecuma grupā no 15 līdz 29.gadiem

Latvijā 2007.un 2016.gadā⁴⁶

Vecuma grupa/gadi	2007	2016
Iedzīvotāji pavisam	2 208 840	1 968 957
15-19	17 09 33	8 62 81
20-24	17 31 33	11 33 32
25-29	14 93 40	14 21 80
Kopā 15-29	49 34 06	34 17 93

Viskrasākais iedzīvotāju skaita samazinājums no 2007. līdz 2016.gadam bija pusaudžu vidū, 15-19 gadus vecu jauniešu skaitam samazinoties par 50 procentiem. Tik straujš 15–19 gadus vecu jauniešu skaita sarukums saistāms ar dzimstības samazināšanos 1994.–1998. gadā. Ja 1983.–1988. gadā vidēji piedzima 41 tūkstotis bērnu gadā, tad pēc tam dzimušo skaits strauji samazinājās līdz 19 tūkstošiem 1998.gadā⁴⁷. Salīdzinoši strauji (par 35%) samazinājās arī 20-24 vecu jauniešu skaits, savukārt 25-29 gadus vecu iedzīvotāju skaits šajā laikposmā samazinājās tikai par 5 procentiem. Visnozīmīgākais Latvijas iedzīvotāju skaita samazināšanās iemesls ir emigrācija. Saskaņā ar LU BVEF profesora M.Hazana veiktajiem aprēķiniem Latvija laikā no 2000. gada līdz 2011.gadam ir zaudējusi 9,1 procentu iedzīvotāju (un 14 procentus darbaspējīgā vecumā esošo iedzīvotāju) migrācijas rezultātā. Šo tendenci īpaši pastiprināja nesenā ekonomiskā krīze, kad emigrējušo personu skaits gadā pārsniedza 30 000 (2009. un 2011. gadā) un pat 40 000 (2010. gadā)⁴⁸. Otrs lielākais iedzīvotāju skaita straujās krišanās iemesls ir ļoti zemais dzimstības līmenis. Dzimstības koeficients pašlaik

⁴⁴CSP

datubāze,

http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_iedzskaits/IS0022.px/table/tableViewLayout2/?r_xid=09cbdccf-2334-4466-bdf7-0051bad1dec4

⁴⁵ Jauniešu politikas monitorings 2015, SIA “Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, Rīga, 2015, 4.lpp.

⁴⁶CSP

datubāze,

http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_iedzskaits/IS0022.px/table/tableViewLayout2/?r_xid=09cbdccf-2334-4466-bdf7-0051bad1dec4

⁴⁷ Jaunieši Latvijā 2014, LR CSP, 2014, 6.lpp.

⁴⁸ Ieguldām jauniešos: Latvija, LR LM, Rīga, 2016, 23.lpp.

Latvijā ir 1,52, kas ir ievērojami zem paaudžu nomaiņai vajadzīgā līmeņa (attīstītajās valstīs tas ir apmēram 2,1) un veicina iedzīvotāju skaita turpmāku samazināšanos un sabiedrības novecošanu.

Ar katru gadu samazinās jauniešu īpatsvars Latvijas iedzīvotāju kopskaitā un palielinās iedzīvotāju īpatsvars, kas vecāki par 60 gadiem, kas būtiski ietekmē arī darba tirgus vecuma struktūru (iedzīvotāju skaitu darbaspējas vecumā) un demogrāfiskās slodzes līmeni (2005.gadā uz 1000 iedzīvotāju 15–64 gadu vecumā bija 227 jaunieši 15–24 gadu vecumā, bet 2014.gadā jau – 171 jeb par ceturtdaļu mazāk⁴⁹). 2016.gadā iedzīvotāju īpatsvars vecumā 15–29 gadi Latvijas iedzīvotāju kopskaitā veidoja 17% (t.sk. jauniešu vecumā 15–24 gadi – 10%), kas salīdzinot ar 2007.gadu ir samazinājies par 5 procentpunktiem, savukārt jauniešu skaits uz 1000 iedzīvotāju 15–64 gadu vecumā sastādīja 155 (skat.2.pielikumu). Tas norāda uz to, ka pēc dažiem gadiem var sarukt ekonomiski aktīvo jauniešu skaits un vēl tālākā nākotnē pasliktināsies iedzīvotāju dabiskā pieauguma rādītāji. Jauniešu īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā ir samazinājies visos Latvijas reģionos, bet visvairāk Rīgā un Latgalē. Vismazākais jauniešu īpatsvars ir republikas pilsētās Rīgā un Jūrmalā, kur 2016. gada sākumā tikai 8,5% iedzīvotāju bija 15–24 gadu vecumā⁵⁰.

Jāatzīmē, ka ES kopumā novērojamas līdzīgas tendences kā Latvijā- gan bērnu un jauniešu skaita samazināšanās, gan novecošanās (lai gan 33% ES iedzīvotāji ir jaunāki par 30 gadiem, tomēr kopš 2004 gada iedzīvotāju, kuri ir vecāki par 65 gadiem, skaits nemainīgi pārsniedz par 15 gadiem jaunāku iedzīvotāju skaitu⁵¹). Vislielākais jauniešu īpatsvars 15–24 gadu vecumā ES ir Kiprā (15% no iedzīvotāju kopskaita), vismazākais – Spānijā un Itālijā (9%). Atšķirībā no ES vidējiem rādītājiem Latvijā ir augstāks jauniešu (15–29 gadi) īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā, bet zemāks bērnu (līdz 14 gadiem) īpatsvars⁵². Tāpat Latvijā ir nedaudz zemāks kā ES vidēji dzimstības koeficients un viens no zemākajiem vidējais sievietes vecums piedzimstot pirmajam bērnam (26 gadi, kamēr, piemēram, Lielbritānijā - 31)⁵³.

2016.gada laikā jauniešu skaits turpināja samazināties un pēc CSP datiem 2016.gada trijos ceturkšņos Latvijā dzīvoja vidēji 329 tūkst. jauniešu vecumā no 15 līdz 29 gadiem, no kuriem 170,9 tūkstoši strādāja, 114 tūkstoši bija ekonomiski neaktīvi, jo turpināja mācības, 26,3 tūkstoši meklēja darbu, bet 44,1 tūkstotis nemācījās un nestrādāja (skat.2.2.tabulu). Kā liecina 2.2.tabulas dati vislielākā ekonomiskā aktivitāte 2016.gada trijos ceturkšņos bija

⁴⁹ Jaunieši Latvijā 2014, LR CSP, 2014, 6.lpp.

⁵⁰ CSP

datubāze,

http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_iedzskaits/IS0182.px/table/tableViewLayout2/?r_xid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0

⁵¹ Jauniešu politikas monitorings 2015, SIA “Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, Rīga, 2015, 9.lpp.

⁵² Jauniešu politikas monitorings 2015, SIA “Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, Rīga, 2015, 11.lpp.

⁵³ Jauniešu politikas monitorings 2015, SIA “Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, Rīga, 2015, 11.lpp.

vērojama vecuma grupā no 25-29.gadiem, kur 78% jauno cilvēku bija nodarbināti, kamēr jauniešu (15-24 gadi) vidū bija nodarbināti tikai 33%, jo lielākā daļa no jauniešiem turpināja mācīties.

2.2.tabula.

Jauniešu sadalījums pa ekonomiskās aktivitātes veidiem Latvijā 2016.gada 1.-

3.ceturksnī⁵⁴

	Jaunieši vecumā 15-29 gadi			
	15-24 gadi		25-29 gadi	
	Skaitis	Īpatsvars kopskaitā	Skaitis	Īpatsvars kopskaitā
Kopējais skaits:	190 900	59%	138 000	41%
No tiem strādā	63 500	33%	107 400	78%
Neaktīvi (mācās - skolēni, studenti)	105 300	55%	8 700	6%
Nemācās un nestrādā (NEET grupa)	22 200	12%	21 900	16%
<i>t.sk. meklē darbu</i>	<i>13 700</i>	<i>7%</i>	<i>12 600</i>	<i>9%</i>
<i>t.sk. NVA reģistrētie bezdarbnieki</i>	<i>6 100</i>	<i>3%</i>	<i>9 100</i>	<i>7%</i>

Savukārt NEET līmenis bija augstāks jauno cilvēku vidū, kas daļēji izskaidrojams ar to, ka vecumā no 25-29 gadiem NEET grupā ir liels skaits sieviešu, kas pieder neaktīvajiem NEET (lielākoties atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā). Kā pozitīva tendence jāatzīmē, ka salīdzinot ar iepriekšējiem diviem gadiem kopējais NEET grupas jauniešu skaits ir samazinājies. 2016.gada trijos ceturkšņos NEET grupas jauniešu skaits vecumā 15-29 gadi bija par 6% mazāks kā iepriekšējā gadā un par 18% mazāks kā 2014.gadā⁵⁵. Salīdzinājumā ar 2015.gadu vecuma grupā 15-24 gadi par 1% samazinājās jauniešu ekonomiskā neaktivitāte, bet par 8% jeb par 2 procentpunktiem ir pieaudzis NEET jauniešu skaits, kas varētu būt saistīts ar to, ka 2016.gadā ekonomiskā izaugsme Latvijā piebremzējās un līdz ar to bezdarba līmeņa kritums apstājās, ko lielā mērā noteica tendences ārējā vidē – vājā izaugsme ES, ekonomiskās situācijas pavājināšanās Krievijā un nenoteiktība strauji augošo Āzijas valstu tirgos. Savukārt vecuma grupā 25-29 gadi par 3 procentpunktiem samazinājās kopējais NEET jauniešu skaits, un tomēr par 2 procentpunktiem ir pieaugusi ekonomiskā neaktivitāte⁵⁶.

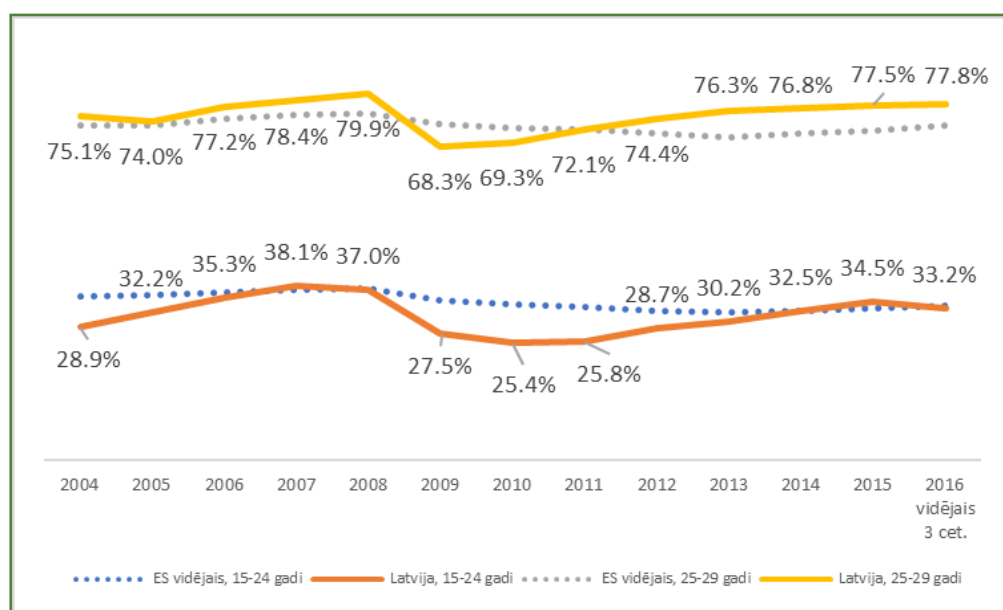
⁵⁴ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 5.lpp.

⁵⁵ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017,4.lpp.

⁵⁶ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017,5.lpp.

Kā vēl viena problēma jāatzīmē tas, ka NEET grupas jauniešiem raksturīgs zems vai vidējs izglītības līmenis. Aptuveni trešajai daļai NEET jauniešu vecumā no 15 līdz 29 gadiem ir zems izglītības līmenis (pārsvarā pamatzglītība), un tikai puse ieguvusi vidējo izglītību⁵⁷. Sarežģīta situācija ir ar jauniem vīriešiem, kuri divreiz biežāk kā jaunas sievietes pamet skolu, neiegūstot vidējo izglītību⁵⁸. Tomēr kopumā jauniešu izglītības līmenis Latvijā ir salīdzinoši augsts. 2015.gadā Latvijā jauniešu izglītības līmenis⁵⁹ bija 86,2%, kamēr ES vidēji tika 82,7% jauniešu vecumā no 20-24 gadiem bija ieguvuši vismaz vidējo izglītību⁶⁰.

Aplūkojot jauniešu un jauno cilvēku nodarbinātības līmeni Latvijā un ES, redzams, ka Latvijā jauno cilvēku (25-29 gadi) nodarbinātības rādītāji pārsniedz ES vidējo līmeni, kamēr jauniešu (15-24 gadi) nodarbinātība ir tuva ES vidējam līmenim (skat.2.1.attēlu).

2.1.attēls. **Jauniešu vecumā 15-29 gadi nodarbinātības līmenis Latvijā un Eiropas Savienībā**⁶¹

2016.gada trijos ceturkšņos jauno cilvēku (25-29 gadi) nodarbinātības līmenis Latvijā ir palielinājies par 3 procentpunktiem, pārsniedzot ES vidējo rādītāju par 5 procentpunktiem, savukārt jauniešu (15-24 gadi) nodarbinātības līmenis joprojām atpaliek no ES vidējā par 0.5 procentpunktiem, lai gan kopš 2012.gada tas ir palielinājies par 5 procentpunktiem. Kopumā jāsecina, ka jauno cilvēku ekonomiskā aktivitāte un nodarbinātība Latvijā ir augsta un neaktivitāte 25-29 vecuma grupā vairāk ir izteiktāka sievietēm, kas kā galveno neaktivitātes iemeslu norāda bērna kopšanu vai citi ar ģimeni saistīti faktori. Savukārt jauno vīriešu

⁵⁷ Ieguldām jauniešos: Latvija, LR LM, Rīga, 2016, 17.lpp.

⁵⁸ Ieguldām jauniešos: Latvija, LR LM, Rīga, 2016, 19.lpp.

⁵⁹ 20-24 gadu vecu personu, kurām iegūta vismaz vidējā izglītība, īpatsvars atbilstošās vecuma grupas iedzīvotāju kopskaitā.

⁶⁰ CSP

datubāze,

http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_nodarb/NB0400.px/table/tableViewLayout2/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe

⁶¹ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017,6.lpp.

ekonomiskās neaktivitāte pamatā ir saistīta ar veselības problēmām vai invaliditāti⁶². Kā vēl viena iezīme Latvijā jāmin zemais nepilnu laiku nodarbināto jauniešu īpatsvars. Kopš 2011.gada nepilnu laiku nodarbināto jauniešu īpatsvars Latvijā ir zemākais no visām Baltijas valstīm, kā arī tas ir piektais zemākais ES⁶³. Visvairāk (13%) jauniešu Latvijā ir nodarbināti tirdzniecības profesijās. Šajā grupā ietilpst tādas profesijas kā veikalu, ielu, tirgus pārdevēji, kasieri un biļešu pārdevēji un citi tirdzniecības darbinieki. Nākamā jauniešu vidū visvairāk pārstāvētā profesiju grupa ir komercdarbības un pārvaldes darbinieki, kur strādā ap 9% jauniešu. Šajā grupā ietilpst tādas profesijas kā finanšu un matemātikas speciālisti, tirdzniecības un iepirkumu aģenti un starpnieki, komercpakalpojumu speciālisti, administratīvie un specializētie sekretāri un valsts varas īstenošanas speciālisti. Trešā populārākā profesiju grupa ir individuālo pakalpojumu jomas darbinieki (pavāri, viesmīļi, frizieri, skaistumkopšanas darbinieki utt.), kur strādā ap 8% no nodarbinātajiem jauniešiem⁶⁴. Saskaņā ar Darba samaksas struktūras apsekojumu, kas notiek vienu reizi četros gados, 2010.gadā jauniešu bruto darba samaksa vidēji mēnesī bija par 17% mazāka nekā visu vecumu darbinieku vidējā darba samaksa mēnesī.

Tikai pavisam neliela daļa (10%) jauniešu uzskata, ka Latvijā ir iespējas atrast labu darbu, tomēr kopumā absolūtais vairākums jauniešu ir apmierināti ar savu dzīvi - 31% 10 punktu skalā sniedz vērtējumus 9 vai 10 un vēl 43% - 7 vai 8. Tādu jauniešu, kuri ir drīzāk vai pilnībā neapmierināti ar savu dzīvi, ir tikai 7%. Sociāli demogrāfiskā griezumā novērojams, ka ar dzīvi apmierinātāki ir gados jaunāki jaunieši - ja 20-25 gadīgo vidū 24% savu apmierinātību vērtē ar 9 vai 10 punktiem, tad 13-15 gadīgo vidū šādu vērtējumu sniedz 46%. Tāpat novērojams, ka salīdzinoši apmierinātākas ar savu dzīvi ir sievietes (kopumā 78%, kamēr vīriešu vidū - 70%)⁶⁵. Kā galvenie iemesli nepilnīgai apmierinātībai ar savu dzīvi salīdzinoši biežāk tiek identificēti divi – finanšu trūkums (12%) un laika trūkums (10%). Biežāk kā citi iemesli tiek minēti arī tādi, kā grūtības atrast darbu (7%), nespēja piepildīt savus mērķus un ieceres (7%), pārāk liela slodze mācībās (6%)⁶⁶. Vērtējot jauniešu vēlmes attiecībā uz savu statusu darba tirgū, novērojams, ka vairākums vēlētos būt uzņēmēji - 63% izvēlētos būt uzņēmēji, kuri dod darbu citām personām, un vēl 8% uzņēmēji, kuri dod darbu sev un savai ģimenei. 16% savukārt izvēlētos būt pašnodarbinātie un strādāt vienu paši individuāli. Un tikai 12% vēlētos būt darba ņēmēji⁶⁷. Pēc autores domām jauniešu vēlmes attiecībā uz darba tirgu ir pārāk optimistiskas, jo statistikas dati liecina, ka Latvijā kopumā

⁶² Ieguldām jauniešos: Latvija, LR LM, Rīga, 2016, 17.lpp.

⁶³ Jaunieši Latvijā 2014, LR CSP, 2014, 41.lpp

⁶⁴ Jaunieši Latvijā 2014, LR CSP, 2014, 42.lpp

⁶⁵ Jauniešu politikas monitorings 2015, SIA "Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija", Rīga, 2015, 4.lpp.

⁶⁶ Jauniešu politikas monitorings 2015, SIA "Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija", Rīga, 2015, 5.lpp.

⁶⁷ Jauniešu politikas monitorings 2015, SIA "Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija", Rīga, 2015, 7.lpp

uzņēmējdarbības aktivitāte nav liela un jauno uzņēmēju īpatsvars kopējā uzņēmēju skaitā arī ir mazs. Saskaņā ar Darbaspēka izlases veida apsekojuma datiem vairāk nekā 90% nodarbināto jauniešu Latvijā ir algoti darbinieki⁶⁸. Tomēr ekonomiski aktīvo statistikas vienību skaitam ir tendence palielināties, neskatoties uz kopējā iedzīvotāja skaita samazināšanos, kas norāda uz kopējās ekonomiskās aktivitātes pieaugumu. Pēc CSP datiem 2013.gadā Latvijā bija 196,6 tūkstoši ekonomiski aktīvo uzņēmumu (t.sk. 50,8 tūkst. pašnodarbinātas personas un 85,2 tūkst. komersabiedrības), savukārt 2015.gadā 212,7 tūkstoši ekonomiski aktīvo uzņēmumu (t.sk. 59,5 tūkst. pašnodarbinātas personas un 93,6 tūkst. komersabiedrības)⁶⁹. Pēc Lursoft datiem no 2010 līdz 2016.gadam Uzņēmumu reģistrā kopumā ir reģistrēti 104,3 tūkstoši jaunu uzņēmumu, tomēr jaundibināto uzņēmumu skaits kopš 2012.gada ar katru gadu samazinās (ja 2012.gadā tika reģistrēti 16 891 uzņēmumi, tad 2016.gadā tikai 11 206)⁷⁰. Savukārt darbaspēka apsekojama dati liecina, ka pēc pārdzīvotās ekonomiskās krīzes būtiski mainījušās jauniešu prioritātes attiecībā uz darba vērtību. Izteikti pieaudzis darba stabilitātes nozīmīgums, savukārt samazinājies karjeras iespēju, interesanta darba un patīkamu kolēģu nozīmīgums⁷¹.

2.2. Jauniešu bezdarbs un to ietekmējošo faktoru analīze

Jauniešu bezdarbs ir aktuāla problēma gan Latvijā, gan citās ES un pasaules valstīs, īpaši pēc pārdzīvotās ekonomiskās krīzes. Jaunieši, kas ilgstoši nemācās, nestrādā vai neapgūst arodu pakļauti daudzām sociālām problēmām – diskriminācijai, sociālajai atstumtībai, nabadzībai, kam seko individuālās problēmas, proti ticības zudums valsts iestādēm, motivācijas trūkums līdzdarboties politiskajā un sabiedriskajā dzīvē, vardarbības un noziedzības pieaugums, fizisko un garīgo slimību palielinājums, pašapziņas trūkums, alkohola un narkotiku lietošana un vēl daudzas citas individuālas, ekonomiskas un sociālo problēmu radītās sekas.

Ekonomiskā krīze smagi skāra jauniešus un jaunus cilvēkus Latvijā, nodarbinātība 15-29 gadus vecu iedzīvotāju vidū saruka no 50% 2007.gadā līdz 40% 2010.gadā, attiecīgi pieauga darba meklētāju skaits un bezdarba līmenis. Laika posmā no 2008. līdz 2010.gadam kopējais bezdarba līmenis Latvijā pieauga no 7,7 līdz 19,5%, bet jauniešu bezdarba līmenis trīskāršojās no 9,7% 2007.gadā uz 28,3% 2010.gadā un tas bija otrs augstākais rādītājs visā

⁶⁸ Jaunieši Latvijā 2014, LR CSP, 2014, 41.lpp

⁶⁹CSP

datubāze, http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/uzreg/uzreg_ikgad_01_skaits/SR00111.px/table/tableViewLayout2/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe

⁷⁰ Lursoft, https://www.lursoft.lv/lursoft_statistika/?&id=3

⁷¹ Jaunieši Latvijā 2014, LR CSP, 2014, 4.lpp.

ES (tikai Spānijā bezdarbs bija vēl augstāks)⁷². Īpaši augsts bezdarba līmenis raksturīgs personām vecumā 15-19 gadi, kur bez darba 2010.gadā bija 63% no ekonomiski aktīvajiem jauniešiem (skat. 2.3.tabulu).

2.3.tabula.

Jauniešu bezdarba līmenis Latvijā no 2007. līdz 2016.gadam⁷³

Gadi	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kopējais bezdarbs (15-74)	6.1	7.7	17.5	19.5	16.2	15.0	11.9	10.8	9.9	9.6
t.sk. vecuma grupās										
15-19	19.4	30.3	58.0	63.0	58.5	59.3	35.7	33.3	27.9	19.3
20-24	8.4	10.8	29.5	32.8	28.2	24.9	21.9	18.4	15.1	17.1
25-29	6.5	8.5	19.5	21.2	16.6	14.6	11.3	10.7	10.6	10.8

Kā liecina dotās tabulas dati, sākoties krīzei, bezdarba līmenis vecumā no 15-19 gadiem palielinājās no 30,3% līdz 63%, bet vecumā no 20-24 gadiem tas kāpa vēl straujāk (no 10,8% līdz 32,8%). Mērenāks bezdarba līmenis bija vecumā no 25-29 gadiem, lai gan arī šajā vecuma grupā bezdarbs pieauga 2,5 reizes.

Latvijā augstākais jauniešu darba meklētāju īpatsvars vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem ekonomiski aktīvo jauniešu kopskaitā bija vērojams 2009.gada 4.ceturksnī (40,4%, ES – 20,5%), bet no 2010.gada sākuma tas pakāpeniski samazinās⁷⁴. Vislielākais jauniešu (15-24 gadi) bezdarbnieku skaits Latvijā bija 2009.gadā (43,6 tūkstoši), bet visaugstākais jauniešu bezdarba līmenis bija 2010.gadā, kad tas sastādīja 36,2%, ko uzskatāmi var redzēt 2.2.attēlā.

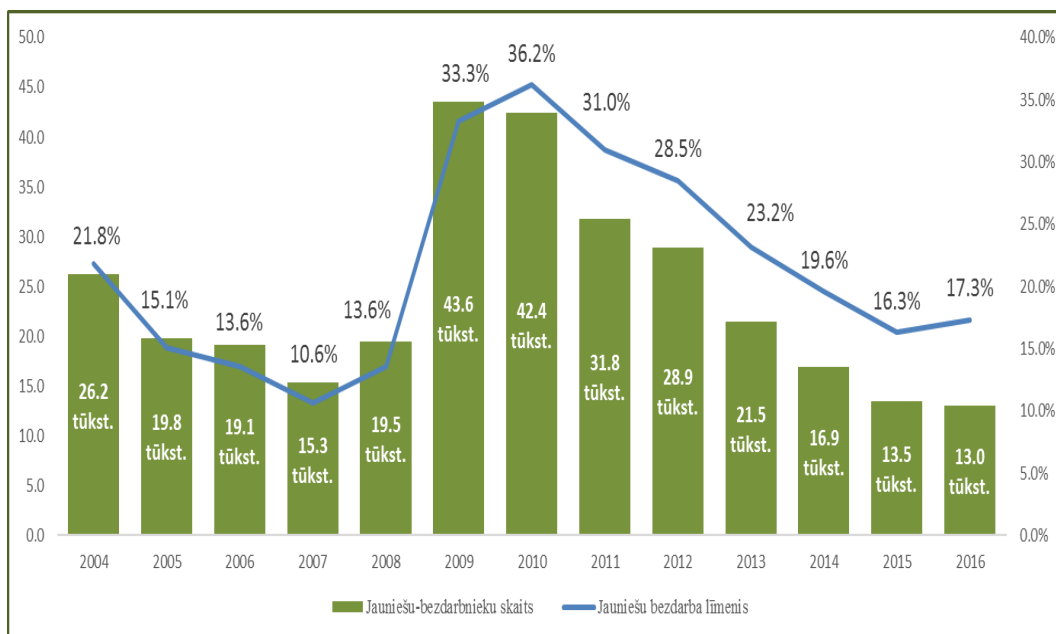
⁷² Ieguldām jauniešos: Latvija, LR LM, Rīga, 2016, 16.lpp.

⁷³CSP

datubāze,

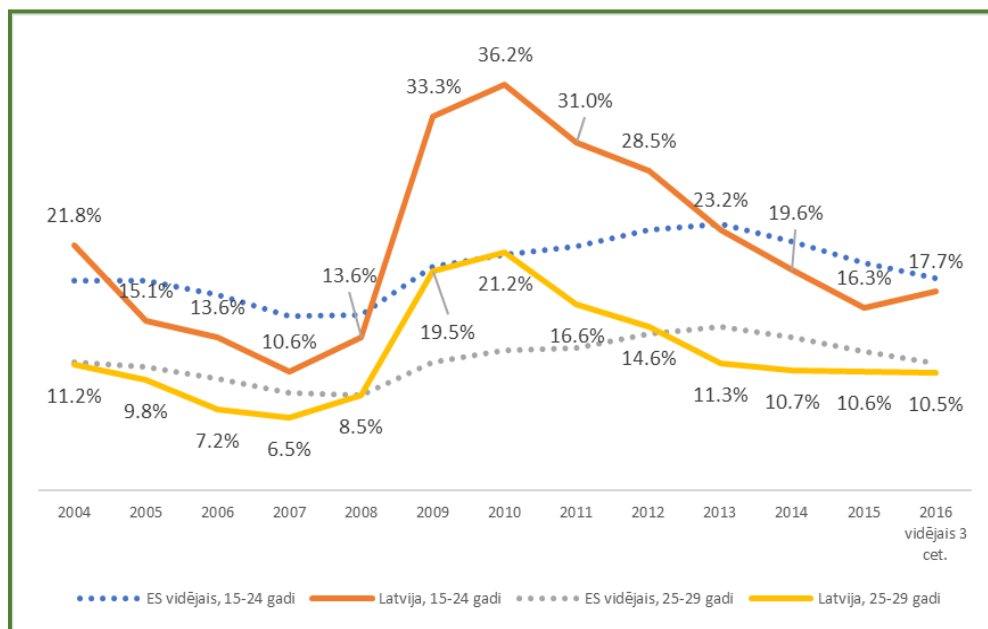
http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_nodarb/NB0020.px/table/tableViewLayout2/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe

⁷⁴ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanu Latvijā 2014.-2018.gadā, LR LM, Rīga, 2013,9.lpp

2.2.attēls. **Jauniešu vecumā 15-24 gadi bezdarba līmenis un jauniešu – bezdarbnieku skaits**⁷⁵

Kopš 2012.gada jauniešu situācija Latvijas darba tirgū ir ievērojami uzlabojusies, jauniešu vecumā 15-24 gadi bezdarba līmenis samazinājies vidēji par 11 procentpunktiem, 2016.gada trijos ceturkšņos esot zem ES vidējā līmeņa par vienu procentpunktu (skat. 2.3.attēlu).

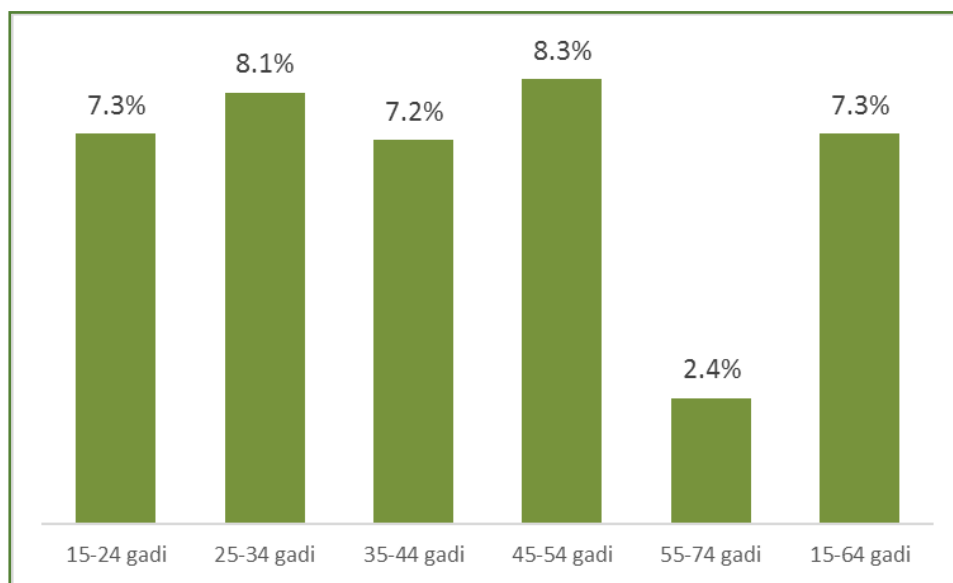
2.3.attēls. **Jauniešu vecumā 15-29 gadi bezdarba līmenis Latvijā un Eiropas Savienībā**⁷⁶

⁷⁵ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017,7.lpp.

⁷⁶ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017,6.lpp.

Kā liecina dotā attēla dati, jauniešu vecumā 25-29 gadi bezdarba līmenis samazinājies par 4 procentpunktiem, 2016.gada trijos ceturkšņos apsteidzot ES vidējo līmeni gandrīz par vienu procentpunktu.

Aplūkojot bezdarba līmeni dažādās vecuma grupās Latvijā, var secināt, ka jauniešu (15-24 gadi) bezdarbs salīdzinājumā ar citām vecuma grupām nav augstāks. Jauniešu bezdarbnieku īpatsvars jauniešu kopskaitā ir vienāds ar tā īpatsvaru vecuma grupā 15-64 gadi, bet vislielākais bezdarbnieku īpatsvars ir vērojams vecuma grupā 45-54 gadi (skat. 2.4.attēlu).

2.4.attēls. **Bezdarbnieku īpatsvars attiecīgajā vecuma grupā 2016.gada 3.ceturksnī (%)**⁷⁷

2016.gada decembra beigās NVA uzskaitē bija 15 072 jaunieši vecumā 15-29 gadi (par 7% jeb 1 150 personām mazāk kā 2015.gadā), no tiem 40% jeb 6 075 bija vecumā 15-24 gadi (skat.3.pielikumu) Reģistrēto jauniešu – bezdarbnieku skaits veido vidēji 60% no visiem bezdarbniekiem. Kopumā 2016.gadā reģistrēta bezdarbnieka statusu ieguvuši 13 599 jauniešu vecumā 15-24 gadi un 15 753 jauniešu vecumā 25-29 gadi⁷⁸. Aplūkojot 3.pielikumā iekļautos jaunākos datus (par 2017.gadu), redzams, ka jauniešu bezdarbnieku skaitam nav izteikta tendence samazināties. 2017.gada 1.cet.beigās Latvijā bija reģistrēti kopumā 14 290 jaunieši vecumā 15-29 gadi.

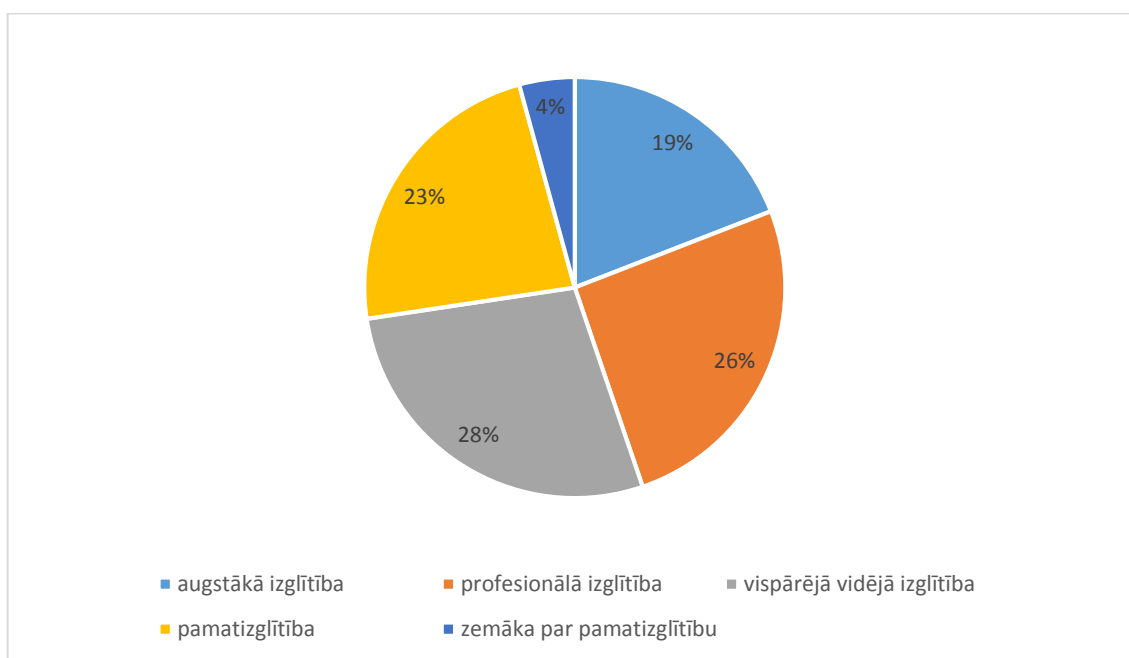
2016.gada beigās 12% no visiem reģistrētajiem jauniešiem – bezdarbniekiem vecumā 15-29 gadi bija ilgstošie bezdarbnieki (jauniešiem vecumā 15-24 gadi šīs rādītājs veidoja 9%), arī jaunākie dati (par 2017.gada 1.ceturksni) liecina, ka ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars saglabājies nedaudz virs 10%, pie tam gandrīz 2% no tiem bez darba ir ilgāk par 3 gadiem. Autore vēlas atzīmēt, ka šie jaunieši faktiski ir uzskatāmi par ekonomiski neaktīviem, jo viņi

⁷⁷ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017,7.lpp.

⁷⁸ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017,8.lpp.

neiesaistās darba meklēšanā, bet reģistrējas NVA, lai iegūtu noteiktas sociālas garantijas (parasti maznodrošinātas personas statusu).

Kopējā jauniešu bezdarbnieku skaitā lielāko daļu (56,2%) veido sievietes, bet vecuma grupā 24-29 gadi sieviešu īpatsvars sastāda 57,5%⁷⁹. Lielākā daļa bezdarbnieku ir ar vispārējo vidējo izglītību, kam seko bezdarbnieki ar profesionālo izglītību (skat.2.5.attēlu). Savukārt aplūkojot jauniešu iepriekšējās profesijas, redzams, ka lielāko daļu veido veikalu pārdevēji un pārdevēju palīgi un citur neklasificēti strādnieki, kas ir pieskaitāmas pie salīdzinoši zemas kvalifikācijas profesijām. Tipisks jaunietis- bezdarbnieks ir sieviete, vecumā virs 20 gadiem ar vispārējo vidējo vai ar profesionālo izglītību, kas iepriekš strādājusi par veikalu pārdevēju.

2.5.attēls. **Jauniešu bezdarbnieku (15-29 gadi) sadalījums pēc izglītības līmeņa 2017.gada 1.ceturksnī (%)**⁸⁰

Salīdzinot jauniešu darbā iekārtošanos ar pārējo mērķa grupu bezdarbnieku darbā iekārtošanās rādītājiem, jāsecina, ka jauniešu darbā iekārtošanās rādītāji ir nedaudz labāki, turklāt jaunieši bezdarbnieku statusā pavada gandrīz divas reizes īsāku laika periodu nekā citi reģistrētie bezdarbnieki (2016.gadā reģistrētā bezdarbnieka statusu darbā iekārtošanās dēļ vecumā 30 un vairāk gadu zaudējuši 42 516 jeb 55% no bezdarbnieka statusu zaudējušo kopskaita, jauniešiem (15-29) šis rādītājs ir 56%⁸¹). Vidējais bezdarba ilgums 2016.gada beigās jauniešiem bezdarbniekiem vecumā 15-29 gadi bija 116 dienas jeb 3.8 mēneši,

⁷⁹ NVA bezdarbnieku statistikas dati.

⁸⁰ NVA bezdarbnieku statistikas dati.

⁸¹ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017,8.lpp.

savukārt jauniešiem bezdarbniekiem vecumā 15-24 gadi vidējais bezdarba ilgums bija mazāks – 103 dienas jeb 3.4 mēneši.

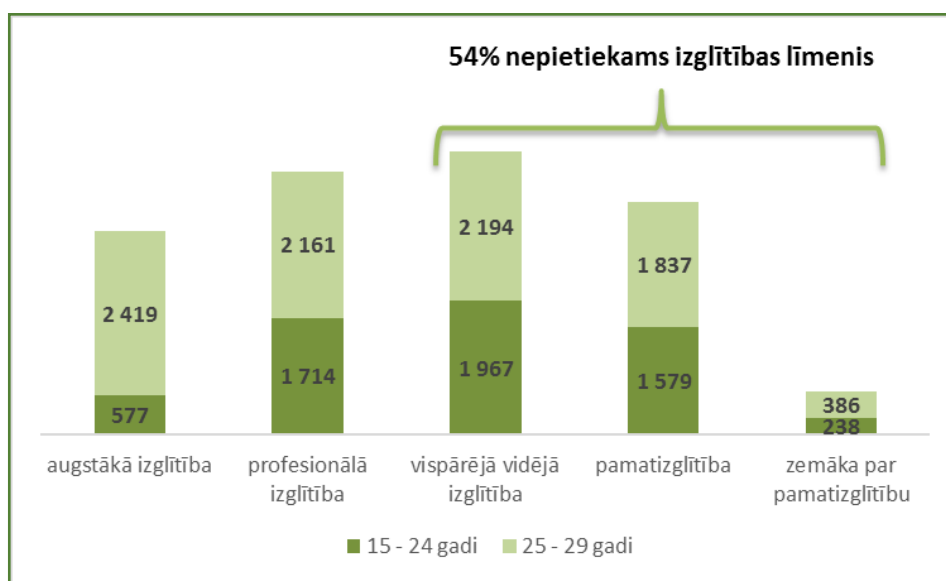
Vērtējot jauniešu (15-24 gadi) bezdarba līmeni autore secina, ka tam ir raksturīgas šādas **iezīmes**:

- parasti bezdarba līmenis šajā vecuma grupā ir aptuveni divreiz lielāks par vidējo bezdarba līmeni valstī, kā tas ir arī Latvijā (attiecīgi 17.7% un 9.5% 2016.gada 3.ceturksnī) – tas ir saistīts ar aprēķināšanas metodiku, kad bezdarbnieku skaitu attiecina pret ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem dotajā vecuma grupā. Ņemot vērā to, ka jauniešu vidū daudzi ir ekonomiski neaktīvi (mācās skolās vai iegūst augstāko izglītību), tad arī ekonomiski aktīvo jauniešu skaits ir daudz mazāks salīdzinājumā ar pieaugušajiem (kas pabeiguši mācības un strādā);
- pēdējos gados jauniešu bezdarba līmeņa izmaiņas notiek demogrāfiskās situācijas izmaiņu ietekmē (bezdarba līmenis pieaug, savukārt kopējais jauniešu-bezdarbnieku skaits turpina samazināties);
- vērtējot dažāda vecuma bezdarbnieku īpatsvaru attiecīgā vecuma iedzīvotāju kopskaitā, var secināt, ka jauniešiem šī proporcija ir līdzīga kā citām vecuma grupām (jauniešu bezdarbnieku īpatsvars jauniešu kopskaitā būtiski neatšķiras no situācijas, kas ir raksturīga pārējām vecumā grupām), kas liecina par to, ka jauniešiem nav vairāk izteikts bezdarbs, salīdzinājumā ar citām vecuma grupām;
- gandrīz 10% no visiem jauniešiem bezdarbniekiem ir ilgstošie bezdarbnieki, kas aktīvi neiesaistās darba meklējumos un reģistrējas NVA, lai iegūtu noteiktas sociālas garantijas;
- jaunieši bezdarbnieku statusā pavada gandrīz divas reizes īsāku laika periodu nekā citi reģistrētie bezdarbnieki, vidējais bezdarba ilgums jauniešiem sastāda 103 dienas jeb 3.4 mēneši;
- lielākā daļa jauniešu bezdarbnieku ir ar vispārējo vidējo vai ar profesionālo izglītību, kas iepriekš strādājuši par veikalu pārdevēji un pārdevēju palīgi vai citur nekvalificētiem strādniekiem.

Analizējot jauniešu bezdarba cēloņus, balstoties uz NVA izveidoto bezdarba portretu jauniešiem⁸², redzams, ka viens no galvenajiem iemesliem ir jauniešu **nepietiekamais izglītības līmenis**. Kā liecina Eurostat dati par 2015.gadu, atšķirība starp jauniešu ar augstāko izglītību bezdarba līmeni un jauniešu ar vispārējo vidējo vai zemāko izglītības līmeni var veidot līdz pat 200% (attiecīgi 15.3% un 29.4%). Vidēji 54% reģistrēto jauniešu bezdarbnieku vecumā 15-29 gadi ir darba tirgum nepietiekams izglītības līmenis (vispārējās vidējās

⁸² Jaunieši, kas ieguvuši reģistrētā bezdarbnieka statusu NVA.

izglītības līmenis un zemāk). Jauniešiem vecumā 15-24 gadi šis rādītājs ir ievērojami lielāks un sasniedz 62% (skat. 2.6.attēlu).

2.6.attēls. Reģistrēto jauniešu – bezdarbnieku izglītības līmenis 2016.gada beigās⁸³

Tas apliecina ekonomikas teorijā minēto likumsakarību, ka bezdarbs ir atkarīgs no iegūtā izglītības līmeņa, un ka bezdarba riskam vairāk ir pakļautas personas ar zemu un vidēju izglītības līmeni. Izglītības līmenis ir tieši korelējošs ar nodarbinātības, bezdarba, nabadzības un sociālās atstumtības riska rādītājiem. Zems izglītības līmenis veicina jauniešu neaizsargātību darba tirgū un palielina viņu diskriminācijas kā arī nabadzības risku. Līdzšinējā NVA un Valsts darba inspekcijas pieredze liecina, ka jaunieši ar pamatskolas izglītību bieži nepārzina darba tiesisko attiecību aspektus, līdz ar to tiek pakļauti augstākam nedeklarētās nodarbinātības riskam. Tā kā pamatskolā tiek iegūtas pārsvarā teorētiskās zināšanas, daļai jauniešu, kas ātrāk pamet izglītības sistēmu, bieži nav skaidra priekšstata par darbu (darbu saprot pārsvarā tikai kā iespējamo ienākumu gūšanas avotu), darba attiecībām, darba tiesībām un darba tirgus attīstības tendencēm. Atbilstoši Ekonomikas ministrijas (EM) izstrādātajām darba tirgus vidējā un ilgtermiņa prognozēm, līdz 2020.gadam tautsaimniecībā vēl vairāk samazināsies pieprasījums pēc mazkvalificētiem darbiniekiem, līdz ar to jauniešiem ar nodarbinātībai nepietiekamu izglītības līmeni un bez profesionālās kvalifikācijas būs arvien grūtāk iekļauties darba tirgū⁸⁴.

Otrs cēlonis jauniešu bezdarbam ir **darba pieredzes trūkums**. Jauniešiem – bezdarbniekiem, kas ir ieguvuši izglītību vai kvalifikāciju, dažreiz pietrūkst kvalitatīvas darba pieredzes, ko pieprasa darba tirgū, lai gan daudziem jauniešiem ir bijusi iepriekšējā darba

⁸³ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017,9.lpp.

⁸⁴ Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm, LR EM, 2016.gada augusts, https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/tautsaimniecibas_attistiba/informativais_zinojums_par_darba_tirgus_vidēja_un_ilgtermiņa_prognozēm/

pieredze, tomēr tā ir bijusi mazkvalificētajās profesijās, vai īslaicīga un fragmentāra (piemēram, sezonas darbi). NVA reģistrētā bezdarba statistika liecina, ka, vidēji 22% jauniešu vecumā 15-29 gadi (29% vecumā 15-24 gadi) nebija iepriekšējās darba pieredzes, savukārt 78% jauniešu (71% 15-24 gadu vecumā) bija iepriekšējā darba pieredze, lai gan bieži mazāk kvalificētajās profesijās⁸⁵.

Bez tam jauniešiem nereti trūkst arī darba tirgū pieprasīto pamatprasmju (komunikācijas, datortehnoloģiju lietošanas, valodu u.c.). Kā vienu no problēmām jāmin jauniešu vājās krievu valodas zināšanas, kas nepieciešamas, lai varētu iekārtoties darbā apkalpojošā sfērā, tāpat ne visiem jauniešiem ir apgūtas iemaņas darba meklēšanā un ir pieejama informācija par darba tirgū pieprasītajām prasmēm, profesijām un vakancēm. IZM veiktajā pētījumā „Jaunatnes politikas monitorings 2015” secināts, ka tikai 18% no aptaujātajiem jauniešiem ir izmantojuši karjeras konsultācijas, lai saņemtu papildus informāciju par tendencēm darba tirgū⁸⁶. Jauniešu prasmju attīstība ir būtisks faktors, lai viņi varētu veiksmīgi iekļauties darba tirgū un atrastu sev piemērotu nodarbošanās veidu.

Autores praktiskā darba pieredze liecina, ka 25-29 gadu vecuma grupā viens no bezdarba cēloņiem ir saistīts ar ģimenes apstākļiem, proti, šajā grupā ir salīdzinoši daudz sievietes, kuru apgādībā ir mazi bērni (1,5-3 gadu vecumā), kas neapmeklē pirmskolas izglītības iestādi un viņas ir spiestas sēdēt mājās. Daudzas jaunas sievietes arī nevēlas strādāt pilnu slodzi vai arī vēlas strādāt no mājām, bet šādas iespējas Latvijā ir ļoti ierobežotas.. Tāpat bieži bezdarba cēlonis ir zems atalgojums un motivācijas trūkums, jo liela daļa dzīvo pie vecākiem un nestrādājot tiek saņemti dažādi sociālie pabalsti, kuri tiek zaudēti, ja persona kļūst nodarbināta. Kā liecina Eurostat aprēķini Latvijā ir viens no augstākajiem bezdarba slazda rādītājiem visā ES⁸⁷. Tas nozīmē, ka gan augstie nodokļi, kas jāmaksā atgriežoties darbā, gan devīgie bezdarba pabalsti neveicina bezdarbnieku vēlmi atgriezties darbā. Savukārt atalgojuma līmenis, īpaši profesiju grupās, kurās ir nodarbināti jaunieši, ir salīdzinoši zems. Pēc EM datiem viszemākais atalgojuma līmenis ir lauksaimniecībā, kā arī tirdzniecībā nodarbinātajiem, savukārt vislabāk atalgoti ir vadītāji⁸⁸.

Jāatzīmē arī, ka reģionos jauniešu bezdarbam ir izteiktāks sezonāls raksturs, parasti vasaras mēnešos tas samazinās, jo ir nepieciešami dažādi darbinieki sezonāliem darbiem lauksaimniecībā, būvniecībā u.c. nozarēs.

⁸⁵ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017,9.lpp.

⁸⁶ Jauniešu politikas monitorings 2015, SIA “Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, Rīga, 2015, 25.lpp.

⁸⁷ Darba samaksas un sociālo garantiju konkurētspēja Baltijas reģionā, SIA „EPC”, Rīga, 2014. gada 31. marts, 31.lpp.

⁸⁸ https://em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/2016_jun.pdf

Vēl viens aspekts, kas saistīts ar jauniešu bezdarbu, ir nelegālā nodarbinātība. Kā liecina SSE Riga Ēnu ekonomikas indekss, 2016.gadā Latvijā 7,6% no visiem darbiniekiem bija nodarbināti nelegāli⁸⁹. Jaunieši bieži iesaistās dažādās Ēnu ekonomikas aktivitātēs, jo viņi neizprot sociālo garantiju sistēmas būtību un labprāt piekrīt strādāt neoficiāli (īpaši mācību laikā) vai saņemt algu “aploksnē”, ko izmanto darba devēji, jo tādā veidā viņiem ir iespēja samazināt izmaksas. Aplokšņu algu izplatība Latvijā, neskatoties uz VID veiktajām aktivitātēm, joprojām ir ievērojama. Pēc neatlaidīga samazinājuma perioda no 2010.-2015.gadam aplokšņu algu īpatsvars 2016.gadā ir nedaudz paaugstinājies un sastāda 18,1% no kopējā algu apjoma (17,9% 2015. gadā)⁹⁰.

Apkopojot veikto analīzi par jauniešu bezdarba cēloņiem, var secināt, ka galvenais cēlonis ir nepietiekams izglītības un prasmju līmenis (īpaši vājās krievu valodas zināšanas), kas ierobežo jauniešu iespējas atrast labu darbu. Tāpat būtisks cēlonis ir atbilstošas darba pieredzes trūkums, jo visbiežāk jaunieši iepriekš ir strādājuši mazkvalificētajās profesijās, kas neatbilst viņu izglītībai vai arī viņiem ir pieredze atbilstoši kvalifikācijai, bet tā ir īslaicīga. Papildus tam jāmin arī zems atalgojums un motivācijas trūkums būt nodarbinātam, kā arī ģimenes apstākļi.

Lai samazinātu jauniešu- bezdarbnieku skaitu un veicinātu jauniešu ekonomisko aktivitāti, nepieciešami kompleksi pasākumi, kas vērsti gan uz jauniešu izglītības līmeņa celšanu un prasmju attīstību, gan kvalificētas darba pieredzes iegūšanu mācību laikā, gan motivācijas palielināšanu būt nodarbinātiem. Latvijā līdz šim ir īstenoti vairāki pasākumi jaunatnes nodarbinātības veicināšanai un konkurētspējas palielināšanai darba tirgū. Galvenās nozares ministrijas, kas ir iesaistītas jauniešu integrēšanā darba tirgū vai izglītības sistēmā, ir LM un IZM. LM, īstenojot darba tirgus politiku, ko nodrošina NVA, piedāvā dažādus pasākumus, kas tiek finansēti no ESF un valsts budžeta līdzekļiem. Piemēram, sākot ar 2011.gadu, tiek īstenota aktivitāte „Darba vieta jauniešiem”, kuras mērķis ir jauniešu bezdarbnieku integrēšana darba tirgū, vienlaikus veicinot pastāvīgas darba vietas izveidi un jauniešu bezdarbnieku nodarbinātību. Tās ietvaros jauniešiem bez darba vietas tiek piedāvāta darba vieta ar algu subsīdiju līdz 9 mēnešiem. Tāpat NVA realizē pasākumu „Atbalsts jauniešu brīvprātīgajam darbam” un „Darbnīcas jauniešiem”, kuras ietvaros jaunieši bezdarbnieki izglītības iestādē iepazīst trīs profesionālās izglītības programmas, kurās darbojas trīs nedēļas (kopumā 9 nedēļas jeb 45 darba dienas), lai iepazītos ar to saturu un gūtu pirmo pieredzi, kas jauniešiem bezdarbniekiem ļautu izvēlēties izglītības un profesionālās darbības jomu. Tomēr jāatzīmē, ka šīs programmas neguva lielu popularitāti un tajās

⁸⁹ Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009-2016, SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centrs, 2017, 15.lpp.

⁹⁰ Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009-2016, SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centrs, 2017, 16.lpp.

piedalījās mazāk kā 2000 jaunieši gadā⁹¹. Kopš 2014.gada Latvijā uzsākta vērienīga “Jauniešu garantijas” programma, kas ietver trīs secīgus posmus: a) pirmais koncentrējas uz jauniešu atgriešanu darba tirgū; b) otrais fokusējas uz zemi izglītotu jauniešu iekļaušanu profesionālajā izglītībā; c) trešais posms ir mērķēts uz neaktīvo jauniešu sasniegšanu un atgriešanu sociālajās aktivitātēs, kuras detalizētai analīzei autore pievērsīsies nākamajā nodaļā.

⁹¹ Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 18.lpp.

3. JAUNIEŠU GARANTIJAS PROGRAMMA UN REZULTĀTI

3.1. Jauniešu garantijas būtība un mērķi

Eiropas Savienības (ES) dalībvalstis jau 1997.gadā ar mērķi radīt vairāk labāku darba vietu ieviesa Eiropas Nodarbinātības stratēģiju un apņēmas to īstenot savās valstīs, tai skaitā veicot reformas valsts programmās⁹². Tagad šī stratēģija ir ietverta izaugsmes stratēģijā “Eiropa 2020” un tiek īstenota, izmantojot Eiropas pusgada procedūru, kas sekmē politikas koordinēšanu starp ES dalībvalstīm un ES iestādēm. „Eiropa 2020” stratēģija ir ES desmitgades izaugsmes un nodarbinātības programma, kurā uzsvars ir likts uz gudru, ilgtspējīgu un integrējošu izaugsmi, lai pārvarētu Eiropas ekonomikas strukturālās nepilnības, uzlabotu tās konkurētspēju un ražīgumu un liktu pamatus ilgtspējīgai sociālajai tirgus ekonomikai⁹³. Viens no „Eiropa 2020” stratēģijas mērķiem ir veicināt izaugsmi un nodarbinātību, lai pārvarētu krīzes radītās sekas, nodrošinot darbu 75% cilvēku vecumā no 20 līdz 64 gadiem.

Latvijas plānošanas dokumentos - Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030.gadam “Latvija 2030”, Latvijas Nacionālā attīstības plānā 2014.-2020.gadam, Latvijas nacionālā reformu programmā „ES 2020” stratēģijas īstenošanai, Jaunatnes politikas pamatnostādņēs 2009. – 2018.gadam, Latvijas Konverģences programmā 2013.- 2016.gadam un Reemigrācijas atbalsta pasākumu plānā 2013.-2016.gadam kā galvenie uzdevumi tiek noteikti bezdarba mazināšana, jauniešu integrēšana darba tirgū, nabadzības un sociālās atstumtības mazināšana.

Jauniešu bezdarba pieaugumu ekonomiskās krīzes laikā ES, kā arī ņemot vērā stratēģijas “Eiropa 2020” izvirzītos nodarbinātības, izglītības un nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanas mērķus, Eiropas Padome un Eiropas Komisija 2012.gadā un 2013.gadā ir publicējusi ieteikumus un priekšlikumus jauniešu garantijas izveidošanai⁹⁴. Eiropas Komisija 2012.gada 5. decembrī pieņēma jauniešu nodarbinātības pasākumu kopumu, lai atbalstītu “Jauniešu garantijas” ieviešanu ES dalībvalstīs un samazinātu augsto bezdarba līmeni ES un tās dalībvalstīs⁹⁵.

Termiņš „*Jauniešu garantija*” attiecas uz jauniešu vecumā līdz 25 gadiem, kas nemācās vai atstāj formālo izglītību, iespēju četrus mēnešus laikā saņemt labu un kvalitatīvu darbu, mācekļības, stažēšanās, kā arī izglītības piedāvājumu, kura ietvaros tiek iegūta atzīta

⁹² Eiropas Nodarbinātības stratēģija, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=lv>

⁹³ Eiropas Komisija, https://ec.europa.eu/info/strategy/european-semester/framework/europe-2020-strategy_lv

⁹⁴ Ministru kabineta noteikumi Nr.207 anotācija: <https://likumi.lv/ta/id/274081-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-7-2-1-specifiska-atbalsta-merka-palielinat-nodarbinatiba-izglitiba-vai>

⁹⁵ Padomes ieteikums par garantijas jauniešiem izveidi, 2013/C 120/01, 2013.gada 22.aprīlis, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:120:0001:0006:LV:PDF>.

profesionālā kvalifikācija. Saskaņā ar ESF regulas 2014.-2020.gadam projektā noteikto, ja dalībvalstis saskata nepieciešamību un identificē šķēršļus darba tirgū arī jauniešiem vecumā līdz 29 gadiem, tās var sniegt atbalstu arī NEET grupas jauniešiem vecumā līdz 29 gadiem⁹⁶.

2013.gada 20.decembrī Latvija Eiropas Komisijai iesniedza plānu Jauniešu garantijas ieviešanai un īstenošanai, nosakot tā īstenošanu 3.kārtās⁹⁷:

- 1) līdz šīm īstenoto aktīvās darba tirgus politikas pasākumu apjoma palielināšana jauniešiem vecumā no 15 līdz 29 gadiem;
- 2) 1-gadīgu un 1,5-gadīgu profesionālās izglītības programmu īstenošana, radot iespēju īsā laikā iegūt kvalifikāciju un integrēties darba tirgū tiem jauniešiem vecumā no 17 līdz 29 gadiem, kas dažādu iemeslu dēļ neturpina mācības un nav atraduši darbu;
- 3) jauna projekta īstenošana pašvaldībās ar mērķi atgriezt izglītībā un iesaistīt darba tirgū neaktīvos jauniešus vecumā no 15 līdz 24 gadiem (tiks īstenots DP 8.3.3. specifiskā atbalsta mērķa “Attīstīt NVA neregistrēto NEET jauniešu prasmes un veicināt to iesaisti izglītībā, NVA īstenotajos pasākumos jauniešu garantijas ietvaros un nevalstisko organizāciju vai jauniešu centru darbībā” ietvaros).

Uzskatāmi Jauniešu garantijas ieviešanas shēma ir parādīta 4.pielikumā. Saskaņā ar Latvijas plānu 1.kārtu īsteno NVA ES fondu projekts “Jauniešu garantijas” Nr.7.2.1.1/15/I/001 laika posmā no 2014.gada 1.janvāra līdz 2018.gada 30.jūnijam un tā mērķis ir “19 000 jauniešiem bezdarbniekiem sekmēt pāreju uz nodarbinātību, jo īpaši, īstenojot darba tirgus prasībām atbilstošu prasmju un iemaņu paaugstināšanas pasākumus un praktiskas pieredzes iegūšanu darbavietā”. 2.kārtu īsteno Valsts izglītības attīstības aģentūras (VIAA) projekts “Sākotnējās profesionālās izglītības programmu īstenošana Jauniešu garantijas ietvaros” Nr.7.2.1.2./15/I/001 laika posmā no 2014.gada 1.jūnija līdz 2018.gada 31.augustam, projekta mērķis ir “6500 jaunieši, kas ieguvuši otrā vai trešā līmeņa profesionālo kvalifikāciju”.⁹⁸ Savukārt 3.kārtu īsteno Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra (JSPA) projekts “Proti un Dari” un tā mērķis ir “5 262 NVA neregistrēto NEET jauniešu skaits, kas saņēmuši atbalstu Eiropas Sociālā fonda finansējuma ietvaros”.⁹⁹ LM ir atbildīga par visu jauniešu garantijas ietvaros identificēto mērķu un rezultātu sasniegšanu. Minēto mērķu un rezultātu sasniegšanu

⁹⁶ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanu Latvijā 2014.- 2018.gadā, LR LM, 2013, 5.lpp.

⁹⁷ MK noteikumi Nr.207, <https://likumi.lv/ta/id/274081-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-7-2-1-specifiska-atbalsta-merka-palinelinat-nodarbinatiba-izglitiba-vai>

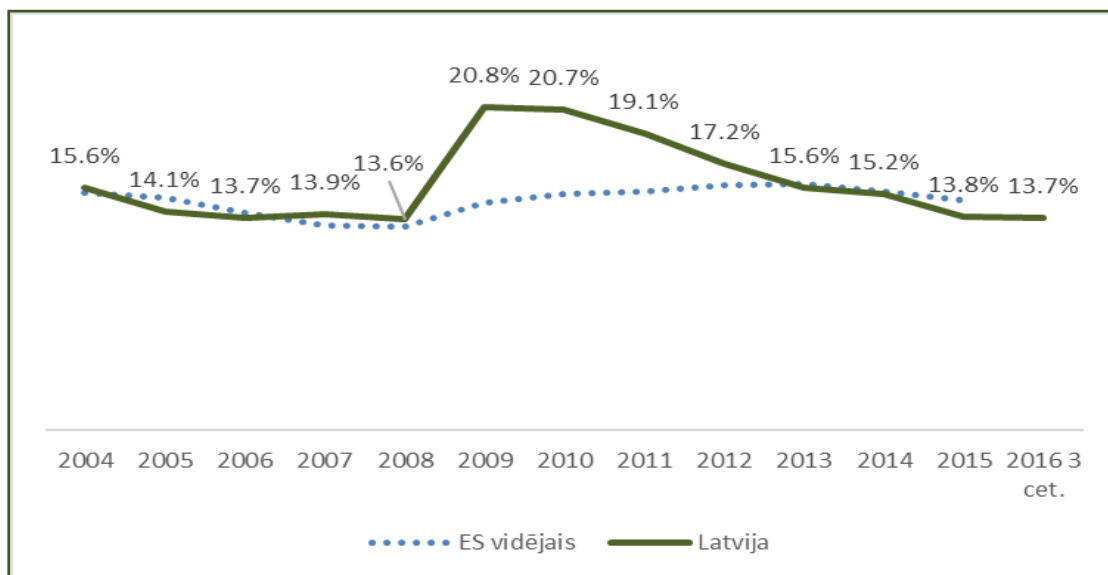
⁹⁸ MK noteikumi Nr.207, <https://likumi.lv/ta/id/274081-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-7-2-1-specifiska-atbalsta-merka-palinelinat-nodarbinatiba-izglitiba-vai>

⁹⁹ MK noteikumi Nr.358, <https://likumi.lv/ta/id/275554-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-8-3-3-specifiska-atbalsta-merka-attistit-nva-neregistreto-neet-jauniesu>

2. un 3. kārtas projekta ietvaros LM nodrošina sadarbībā ar IZM.

JG ietvaros visos trijos projektos ilgtermiņa pasākumos (profesijas ieguve, pirmās darba pieredzes iegūšana, uzņēmējdarbības uzsākšana, subsidētā nodarbinātība, darbs ar mazāk motivētiem jauniešiem pašvaldību līmenī u.c.) ir plānots iesaistīt **33 962 jauniešus**, vienlaicīgi vismaz 100 000 jauniešu nodrošinot atbalstu darba meklēšanā un konsultācijas karjeras jautājumos, kā arī vidēji 45 000 jauniešu iesaistot konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos (individuālās konsultācijas un grupu nodarbības (kursi, semināri, lekcijas un citas nodarbības) darba meklēšanas metožu apguvei, psiholoģiskajam atbalstam un darba tirgum nepieciešamo pamatprasmju un iemaņu apguvei, tai skaitā darba tiesisko attiecību veidošanā, darba tiesībās un darba aizsardzībā)¹⁰⁰.

Projektu galvenā **mērķu grupa** ir jaunieši, kas nemācās, nestrādā vai neapgūst arodu (*not in employment, education or training*) jeb NEET. JG programma paredz visaptverošu pieeju NEET grupas jauniešu iekļaušanai izglītības sistēmā un darba tirgū. Saskaņā ar CSP datiem, Latvijā 2016.gada trijos ceturkšņos bija vairāk kā 44 000 jauniešu, kas nemācās, nestrādā vai neapgūst arodu (skat.2.2.tabulu). Vidējais NEET grupas jauniešu īpatsvars kopējā jauniešu skaitā (NEET līmenis) vecumā 15-24 gadi veidoja 11.6% (2012.gadā-14,9%), vecuma grupā 25-29 gadi - 15.9% (2012.gadā-21.2%)¹⁰¹, kas atbilst ES vidējam līmenim (skat. 3.1.attēlu).

3.1.attēls. NEET grupas jauniešu vecumā 15-29 gadi īpatsvara izmaiņas attiecīgā vecuma jauniešu kopskaitā 2005.-2016.gada trijos ceturkšņos¹⁰²

¹⁰⁰ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 14.lpp.

¹⁰¹ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 10.lpp.

¹⁰² Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 10.lpp.

2016.gada trijos ceturkšņos salīdzinājumā ar 2015.gadu NEET līmenis vecuma grupā 15-24 gadi ir nedaudz palielinājies (par 1.1 procentpunktu), bet vecuma grupā 25-29 gadi tas samazinājies par 2.5 procentpunktiem. Vienlaicīgi kopējais NEET līmenis (15-29 gadi) samazinājies par 0.1 procentpunktu. Aptuveni 60% no visiem NEET grupas jauniešiem aktīvi meklē darbu, kas ir vērtējams pozitīvi un, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, darba meklētāju skaits ir pieaudzis par 4 procentpunktiem. Jāatzīmē, ka šī jauniešu grupu nav homogēna, bet gan daudzējāda grupa, jo tā aptver dažādus jauniešus – gan tos, kuri ir sociāli nelabvēlīgā situācijā, jaunieši ar invaliditāti, gan tos, kuri ir ieguvuši augstāko izglītību, bet nav nodarbināti, kā arī tos nestrādājošos jauniešus, kas nav pabeiguši pat vidusskolu.

Risks, kļūt par NEET palielinās, pieaugot jaunieša vecumam, salīdzinot jauniešus vecumā no 15 līdz 24 gadiem ar jauniešiem vecumā no 25 līdz 29 gadiem¹⁰³. Palielinājums vecuma grupā no 25 gadiem skaidrojams ar to, ka vecuma grupā 15 līdz 24 gadiem liela daļa jauniešu iegūst izglītību, savukārt vecumā no 25 līdz 29 gadiem jaunieši izglītību ir ieguvuši un kļūst par darba meklētājiem vai arī pievienojas NEET grupai.

3.2. Jauniešu garantijas programmas īstenošana Latvijā

Kopējais JG programmas finansējums 2014.-2018.gadā Latvijā veido vairāk kā 70 miljoni EUR. Lielāko daļu no tā sastāda Eiropas Sociālā fonda (ESF) un Jaunatnes nodarbinātības iniciatīvas (JNI) līdzekļi (skat.3.1tabulu).

3.1.tabula.

JG kopējais finansējums Latvijā 2014.-2018. gadam¹⁰⁴

	Kopējais finansējums	t.sk. JNI finansējums	t.sk. ESF finansējums	t.sk. valsts budžeta finansējums	t.sk. privātais finansējums
NVA projekts	33 977 163	15 515 561	15 692 361	1 625 667	ne mazāk kā 1 143 574
VIAA projekts	36 184 219	13 495 078	19 285 769	3 403 372	-
Kopā	70 161 382	29 010 639	34 978 130	5 029 039	ne mazāk kā 1 143 574

¹⁰³ Mascherini Massimiliano, Lidia Salvatore, Anja Meierkord, Jean-Marie Jungblut. 2012. NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe, Publications Office of the European Union, Luxembourg, https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1254en.pdf

¹⁰⁴ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 14.lpp.

Kā liecina 3.1.tabulas dati, ESF finansējums veido 49,8% no kopējā finansējuma, savukārt JNI līdzekļi sastāda 41,3%. Privāto līdzfinansējumu veido darba devēju izmaksas jauniešu darba algai, iesaistoties pasākumos „Pirmā darba pieredze jauniešiem” un „Subsidētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem (pasākumos noteiktām personu grupām)”. Papildus iepriekš minētajam, projekta “PROTI un DARI!” kopējais finansējums 2015.-2018.gadam veido 8 999 975,19 EUR (t.sk. ESF finansējums – 7 649 978,91 un valsts budžeta līdzfinansējums – 1 349 996,28 EUR)¹⁰⁵.

Kopš 2014.gada janvāra, kad Latvijā tika uzsākta JG programmas realizācija, NVA jaunieši vecumā 15-29 gadi, kas iegūst reģistrētā bezdarbnieka statusu, ciešā sadarbībā ar karjeras konsultantu un citiem NVA speciālistiem var noskaidrot savas stiprās puses, saņemt informāciju par Latvijā pieejamām darbavietām, iegūt jaunas prasmes un pirmo darba pieredzi, iesaistīties apmācībās, kā arī saņemt atbalstu uzņēmējdarbībai. Kopumā jauniešiem ir pieejami 10 pasākumi, dalība kuros tiek noteikta, balstoties uz profilēšanas rezultātiem, t.sk., ņemot vērā, jaunieša iepriekšējo pieredzi darba tirgū, iegūto izglītību, kā arī iemaņu un prasmju līmeni. Pieteikties šī atbalsta saņemšanai ir iespējams 28 NVA filiālēs visā Latvijā. JG ietvaros NVA atbalsta pasākumos jaunieši var piedalīties gan **īstermiņa** (karjeras konsultācijas, lekcijas, semināri, atbalsts darba meklēšanā u.c.), gan **ilgtermiņa** pasākumos (profesionālās izglītības ieguve, subsidētā nodarbinātība, atbalsts uzņēmējdarbības uzsākšanai u.c.).

Savukārt kopš 2014.gada jūnija **VIAA** sadarbībā ar 39 profesionālās izglītības iestādēm un koledžām īsteno profesionālās izglītības programmas, kurās jaunieši gada vai pusotra gada laikā var iegūt profesionālo izglītību kādā no 72 profesijām.

Papildus minētajam 2014.gada nogalē **JSPA** uzsāka projekta “PROTI un DARI!” īstenošanu. Projekta “PROTI un DARI!” mērķis ir attīstīt mērķa grupas jauniešu prasmes un veicināt viņu iesaisti izglītībā, tajā skaitā aroda apgūvē pie amata meistara, NVA vai VIAA īstenotajos JG projektu pasākumos vai NVA īstenotajos aktīvajos nodarbinātības vai preventīvajos bezdarba samazināšanas pasākumos, kā arī nevalstisko organizāciju vai jauniešu centru darbībā. Projekta „PROTI un DARI!” ietvaros tiek sniegts atbalsts sociālās atstumtības riskam pakļautajiem jauniešiem, kas dažādu faktoru ietekmē nav iesaistīti nodarbinātībā vai izglītībā t.i., jaunieši ar zemu izglītības līmeni, jaunieši, kuri pametuši izglītības iestādi, jo bija grūtības ar mācībām, jaunieši no maznodrošinātām ģimenēm, jaunieši no sociālā riska ģimenēm, jaunieši ar uzvedības traucējumiem, ar veselības problēmām (t.sk. invaliditāti), ar atkarībām, jaunieši ar zemu vai ļoti zemu motivācijas līmeni. Atbalsts mērķa grupas jauniešiem ir pieejams pašvaldībās, kur katram jauniešim tiek izstrādāta individuāla

¹⁰⁵ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 14.lpp.

pasākumu programma, kuras īstenošanas laikā jauniešiem tiek attīstītas nepieciešamās prasmes un tiek veicināta jauniešu iesaiste izglītībā, tai skaitā aroda apgūvē pie amata meistara, NVA vai VIAA īstenotajos JG projektu pasākumos vai NVA īstenotajos aktīvajos nodarbinātības vai preventīvajos bezdarba mazināšanas pasākumos, kā arī nevalstisko organizāciju vai jauniešu centru darbībā.

2014.-2016.gadā JG īstenošanai tika novirzīti 37 799 804 EUR (52% no JG kopbudžeta), tajā skaitā JNĪ finansējums – 15 504 705 EUR, ESF finansējums – 17 234 975 EUR, valsts budžeta līdzfinansējums – 2 756 620 EUR un privātais līdzfinansējums – 2 303 504 EUR, ko detalizēti var redzēt 5.pielikumā. NVA projekta finansējums 2016.gadā tika izpildīts 99.7% apmērā no sākotnēji plānotā, VIAA projektā – 96.9% apmērā.

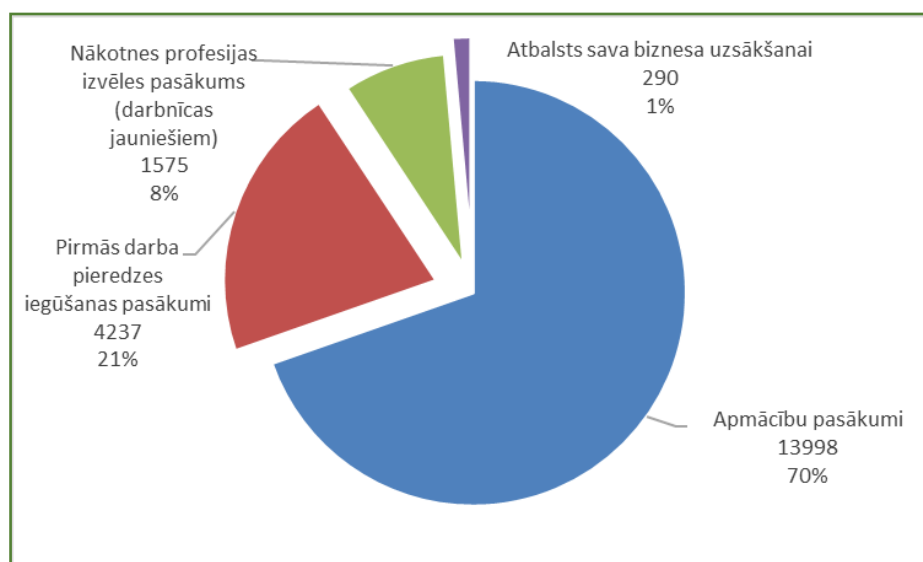
Kopumā 2014.-2016.gadā JG ietvaros darba meklēšanas atbalsta pasākumos piedalījušies 92 358 jaunieši, konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos – 28 586 jaunieši, 112 574 jauniešiem tika sniegtas karjeras konsultācijas (106 365 saņēma karjeras konsultācijas NVA un 6 304 VIAA, individuāli un grupās). Dalībnieku skaits veido 66% no plānotā JG iesaistāmo jauniešu skaita (2014.-2018.gadā programmā jāiesaista 28 700 NEET jaunieši)¹⁰⁶. Savukārt JSPA projekta “PROTI un DARI!” pasākumos ir piedalījušies 151 jaunieši (no tiem 44 personas paspēja pabeigt dalību atbalsta aktivitātēs), kas ir tikai 3% no 2015.-2018.g. plānotā. To varētu izskaidrot ar to, ka faktiskā atbalsta sniegšana jauniešiem pašvaldībās uzsākta tikai ar 2016.gada otro ceturksni. 2016.gadā JSPA projekta ietvaros tika turpināta informatīvā atbalsta sniegšana pašvaldībām, uzsvāru liekot uz individuālajām klātienē konsultācijām projektā iesaistītajiem speciālistiem, kā rezultātā tika organizētas klātienē individuālās konsultācijas 83 pašvaldībām. Papildus 2016.gadā tika organizēti 5 pieredzes apmaiņas pasākumi visos Latvijas plānošanas reģionos. Līdz 2016.gada beigām JSPA organizēja 11 vebinārās mācības un 14 klātienē neformālās mācības pašvaldību deleģētajiem mentoriem, kuros tika apmācīti 225 mentori, kā arī tika organizēti 5 četru dienu mācību moduļi pašvaldību deleģētajiem programmu vadītājiem, kuros tika apmācīti 90 programmu vadītāji.

Pēc apkopotās informācijas NVA programmās piedalās jaunieši, kas pametuši mācības priekšlaicīgi (vairāk kā 60% dalībnieku vecumā 15-24 gadi ir iegūta vispārējā vidējā izglītība un zemāks izglītības līmenis, daudziem ir iepriekšējā pieredze darbā mazkvalificētajās profesijās), savukārt JSPA projektā pārsvarā piedalās NVA neregistrētie jaunieši ar zemu izglītības līmeni, ar veselības problēmām, invaliditāti vai prognozējamo invaliditāti, ar

¹⁰⁶ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 17.lpp.

atkarības problēmām, jaunieši no maznodrošinātajām ģimenēm, jaunieši ar zemu motivācijas līmeni un jaunās māmiņas¹⁰⁷.

2016.gadā JG dalībnieku skaitā bija 57% sievietes un 43% vīrieši, 66% no visiem atbalstu saņēmējiem jauniešiem bija bezdarbnieki, tostarp 15% - ilgstošie bezdarbnieki, savukārt 34% no dalībniekiem bija NEET personas¹⁰⁸. No visiem 2014.-2016.gadā iesaistītajiem jauniešiem 27% bija ar pamatizglītību vai nepabeigtu pamatizglītību, 62% - ar vispārējo vidējo izglītību vai profesionālo izglītību un 11% - ar augstāko izglītību. Kopumā 34% no visiem atbalstu saņēmējiem jauniešiem bija no lauku apvidiem, 14.8% bija migranti, dalībnieki ar ārvalstu izcelsmi vai minoritātes, 5.1% - personas ar invaliditāti un 10% citas nelabvēlīgākā situācijā esošas personas (trūcīgas personas, personas ar apgādībā esošiem bērniem, bezpajumtnieki u.c.). Lielākais jauniešu skaits 2014.-2016.gadā tika iesaistīts apmācību pasākumos – t.i., 13 998 jaunieši jeb 70% no kopējā dalībnieku skaita kvalitatīvajos atbalsta pasākumos. Vismazāk jauniešu (tikai 1%) ir izvēlējušies apmeklēt uzņēmējdarbības uzsākšanas atbalsta pasākumus (skat. 3.2.attēlu).

3.2.attēls. **Jauniešu dalība ilgtermiņa JG pasākumos 2014.-2016.gadā** (viens dalībnieks var apmeklēt vairākus pasākumus)¹⁰⁹

Populārākās apmācību programmas sievietes vidū ir lietvedība, bet vīriešu vidū – metinātājs. Vislabākie darbā iekārtošanās rādītāji, saskaņā ar NVA JG projekta sniegto informāciju, ir vērojami šādās apmācību programmās: apsardzes darbs, projektu vadība, elektrokāra vadīšana, grāmatvedība (kvalifikācijas paaugstināšana), lietvedis, metālapstrāde, autoatslēdznieks, loģistikas darbinieks, elektriķis, maiznieks, noliktavas pārzinis, pavārs, automehāniķis, pasta operators.

¹⁰⁷ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 11.lpp.

¹⁰⁸ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 16.lpp

¹⁰⁹ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 21.lpp

Kopējais vidējais darbā iekārtošanas rādītājs¹¹⁰ jauniešiem, kas piedalījušies JG uz 2016.gada septembra beigām veidoja 48%. Vidējais darbā iekārtošanas rādītājs jauniešiem, kas piedalījušies pasākumos “Pirmā darba pieredze jauniešiem” un “Subsidētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem” veido 83%, NVA profesionālās apmācību programmas beidzējiem – 45%, neformālās izglītības programmu dalībniekiem – 36% un tiem, kas piedalījušies pasākumā “Darbam nepieciešamo iemaņu attīstība nevalstiskajā sektorā” – 31%. VIAA apmācību programmās darbā iekārtošanās rādītājs veido 51% no aptaujātajiem jauniešiem, kuri, uzsākot mācības, nebija nodarbināti, bet pēc dalības mācībās (iegūstot kvalifikāciju) atrodas darba attiecībās.

Kopumā pēdējo triju gadu laikā pēc dalības programmā darbā iekārtojās vismaz 65 tūkstoši jauniešu, kas piedalījušies NVA atbalsta pasākumos (reģistrētie bezdarbnieki). Analizējot JG programmas rezultātus, var redzēt, ka pirmajos četros mēnešos kopš bezdarbnieka statusa saņemšanas vai pieteikuma iesniegšanas dalībai JG vidēji 45% jauniešu iestājas atbalsta pasākumā vai atgriežas darba tirgū, savukārt vidēji 19% no visiem jauniešiem zaudē bezdarbnieka statusu pienākumu nepildīšanas dēļ. Savukārt sešu mēnešu laikā kopš bezdarbnieka statusa saņemšanas vai pieteikuma iesniegšanas dalībai JG 54% jauniešu iestājas atbalsta pasākumā vai atgriežas darba tirgū¹¹¹. Pēc autores domām, rezultāti ir apmierinoši, tomēr gandrīz 1/5 no JG programmas dalībniekiem zaudē bezdarbnieka statusu, neiestājoties atbalsta pasākumos un pamet JG pasākumus priekšlaicīgi. Iemesli šādai rīcībai ir dažādi: jaunieši nepilda bezdarbnieka pienākumus un neierodas NVA noteiktajā dienā, daļa sniedz nepatiesas ziņas par sevi, vēl daļa vēlas pēc iespējas ātrāk atrast darbu un nevēlas iesaistīties atbalsta pasākumos, vēl daļa jauniešu dodas darba meklējumos uz ārzemēm. Tas liecina par to, ka daļai jauniešu ir zema motivācija darba meklēšanā un viņiem nepieciešams sniegt papildus atbalstu un informāciju par notiekošajiem procesiem darba tirgū.

Vērtējot jauniešu iesaisti JG programmā, jāatzīmē, ka tā nav tik liela, kā bija plānots un pastāv risks, ka atsevišķi rezultatīvie rādītāji netiks izpildīti. VIAA īstenotajās profesionālās izglītības programmas līdz 2018.gada vidum varētu iesaistīties mazāks NEET grupas jauniešu skaits kā sākotnēji plānots, tāpat JSPA īstenotajā programmā varētu nebūt tik liels dalībnieku skaits. Atbilstoši JSPA aprēķiniem, kas balstās uz pašvaldību prognozēm, līdz 2018.gada beigām projektā kopumā varētu iesaistīt 2 997 NEET grupas jauniešus (57% no sākotnēji plānotā dalībnieku skaita). Tas saistīts ar to, ka JG rezultatīvie rādītāji tika plānoti 2012.gadā, kad jauniešu bezdarba līmenis veidoja 28.5%, savukārt NEET jauniešu skaits

¹¹⁰ NVA aprēķina šo rādītāju kā attiecību starp jauniešiem, kas piedalījušies pasākumā un jauniešiem, kas pabeiguši dalību un iekārtojušies darba sešu mēnešu laikā kopš dalības pabeigšanas, savukārt VIAA veic jauniešu – apmācību dalībnieku aptauju.

¹¹¹ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 16.lpp

vecumā 15-29 gadi pārsniedza 70 tūkstošus (šobrīd tas ir ap 44 tūkstošiem). Uzlabojoties situācijai darba tirgū jauniešu bezdarbs un arī NETT personu skaits kopš 2014.gada ir ievērojami samazinājies. Tāpat 2012.gadā jauniešu bezdarbnieku portrets atšķīrās no esošā – toreiz jauniešu vidū bija daudz lielāks mazāk izglītoto personu skaits, savukārt pēdējā laikā jauniešu bezdarbnieku vidū pieaug personu ar profesionālo un augstāko izglītību skaits (2017.gada 1.ceturksnī 19% no reģistrētajiem jauniešiem- bezdarbniekiem bija ar augstāko izglītību). Pieaugot ekonomiskajai aktivitātei un jaunu darbvietau skaitam, ir pieaudzis to jauniešu bezdarbnieku skaits, kuri iekārtojas darbā ātrāk, uzreiz pēc JG īstermiņa atbalsta saņemšanas (darba meklēšanas atbalsta pasākumi, karjeras konsultācijas, dalība semināros, lekcijās u.c.), neiesaistoties ilgtermiņa pasākumos.

Lai mazinātu izvirzīto JG rezultatīvo rādītāju neizpildes risku, ir nepieciešams īstenot papildus komunikācijas un publicitātes pasākumus NEET grupas un citiem jauniešiem, kam varētu būt interese iesaistīties JG (dažādas reklāmas un publicitātes aktivitātes gan sociālajos medijos, gan veidojot publicitātes materiālus, informāciju jauniešiem ievietojot arī Facebook, Twitter un, iespējams, vēl kādu citu sociālo mediju kontos), jo, neskatoties uz to, ka JG programma Latvijā pieejama jau vairāk kā divus gadus, daļa jauniešu par to neko nezina. Šobrīd, atverot LM mājas lapu (<http://www.lm.gov.lv/>) nekur nav redzama informācija par šo programmu, tā ir jāmeklē sadaļā “Jauniešiem”, kur ir atrodama norāde “Jauniešu garantija”. Atverot šo sadaļu (<http://www.lm.gov.lv/text/2607>) ir redzams teksts, kā arī JG programmas logo un plakāts ar aicinājumu pieteikties un iesaistīties. Nedaudz zemāk ir arī atrodama arī infografika ar izvērstāku informāciju (skat.6.pielikumu). Līdzīga informācija par JG programmu ir pieejama arī NVA mājas lapā (<http://nva.gov.lv/index.php?cid=2&mid=491>). Pēc autores vērtējuma ir nepieciešami papildus komunikācijas un publicitātes pasākumi, lai veicinātu JG programmas atpazīstamību gan sabiedrībā kopumā, gan jauniešu vidū. Tajā būtu jāakcentē ieguvumi, ko dod piedalīšanās JG programmā un jāuzsver tās nozīme turpmākās karjeras attīstībā. JG atpazīstamības veicināšana varētu palielināt interesi par JG programmu, jo bieži tieši vecāki ir tie, kas interesējās par dažādām mācību un darba iespējām jauniešiem. Jaunieši, īpaši NEET grupas, paši ir diezgan pasīvi un ne vienmēr grib iesaistīties, īpaši, ja dzīvo kopā ar vecākiem un viņiem nav jādodomā par savu pamatvajadzību nodrošināšanu.

3.3. Sabiedrības informēšana par Jauniešu garantijas programmu

Kā jau tik minēts iepriekšējā apakšnodaļā, JG darba meklēšanas atbalsta pasākumos kopš 2014.gada kopumā piedalījušies vairāk kā 90 tūkstoši jauniešu, tajā skaitā 20 tūkstoši ir iesaistījušies ilgtermiņa JG pasākumos, izejot apmācības un pilnveidojot savas prasmes.

Tomēr jauniešu aktivitāte nav pietiekoši augsta, tāpēc vairākās programmās līdz 2018.gadam var izveidoties finansējuma atlikums. Vienlaicīgi jāatzīmē, ka pēc 2018.gada Latvija vairs nekvalificēsies JNĪ atbalstam JG pasākumu īstenošanai, jo ESF regulas (Nr.1304/2013) 16.pantā ir noteikts, ka JNĪ finansējumu pēc 2018.gada varēs saņemt tikai tās valstis, kurās bezdarba līmenis iepriekšējā pārskata gadā pārsniegs 25% un būs jādomā, kur turpmāk ņemt līdzekļus jauniešu- bezdarbnieku (t.sk. NEET grupas) atbalstam.

Ieviešot “Jauniešu garantijas” programmas Latvijā īpaša loma netika pievērsta komunikācijai ar jauniešiem, jo uzskatīja, ka tas nav nepieciešams.

Jauniešu garantijas Latvijā īsteno Labklājības ministrijas (LM) un Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM) padotības iestāde, līdz ar to komunikācijas stratēģijas tiek īstenotas saskaņā ar “Valsts pārvaldes politikas attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam”, to ietvaros ir noteiktas valsts pārvaldes esošās problēmas, nozīmīgums un uzdevumi attiecībā uz komunikāciju ar sabiedrību. Pamatnostādnes ir noteikts: “Komunikācijas loma valsts pārvaldes darbā arvien pieaug. No komunikācijas skatupunkta mūsdienās jāvērtē teju visi procesi - valsts sniegtie pakalpojumi, pieņemtie lēmumi un valsts iestāžu darbība kopumā. Arvien svarīgāks kļūst komunikācijas dizains, jo 21.gadsimts radījis informācijas pārbagātību un komunikācijas "trokšņus", bet tā vietā sabiedrība sagaida viegli pieejamu, ērti lietojamu un saprotamu informāciju (jēgpilnu saturu), kurā nozīme ir tās kontekstam”¹¹². Atbilstoši iepriekšminētajam, secināms, ka valsts pārvaldes komunikācijas stratēģijai ir jābūt atvērtai pret sabiedrību, pamanāmai, kā arī jāizmanto laikmetam atbilstoši informācijas pasniegšanas kanāli.

Ņemot vērā, ka Jauniešu garantijas tiek īstenotas ar Eiropas Savienības struktūrfondu atbalstu, komunikācijas stratēģiju regulē ne vien valsts pamatnostādnes, bet arī starptautiski dokumenti, kuri nosaka, ka finansējuma saņēmējam jānodrošina Eiropas Savienības fondu projektu publicitātes prasības, obligāti noteikto vizuālo elementu ansambļa un tā elementu lietošana, kā arī rekomendācijas sekmīgai komunikācijai par Eiropas Savienības fondiem. Saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2013.gada 17.decembra Regulu (ES) Nr.1303/2013, ar ko paredz kopīgus noteikumus par Eiropas Reģionālās attīstības fondu, Eiropas Sociālo fondu, Kohēzijas fondu, Eiropas Lauksaimniecības fondu lauku attīstībai un Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fondu un vispārīgus noteikumus par Eiropas Reģionālās attīstības fondu, Eiropas Sociālo fondu, Kohēzijas fondu un Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fondu un atceļ Padomes Regulu (EK) Nr.1083/2006, projektiem, kuri tiek finansēti no ES fondiem ir noteikts: “Pienākums nodrošināt, lai plašai sabiedrībai tiktu sniegta

¹¹² Ministru kabineta rīkojums Nr.827 “Par Valsts pārvaldes politikas attīstības pamatnostādņēm 2014.-2020.gadam”, <https://likumi.lv/doc.php?id=271384>

attiecīgā informācija, būtu jāuzņemas gan vadošajām iestādēm, gan atbalsta saņēmējiem. Lai saziņā ar plašu sabiedrību nodrošinātu lielāku efektivitāti un uzlabotu pēc Komisijas iniciatīvas veikto informācijas pasākumu sinerģiju, saskaņā ar šo regulu komunikācijas darbībām piešķirtos līdzekļus būtu jāizmanto arī korporatīvajai komunikācijai par Savienības politiskajām prioritātēm, ciktāl tās attiecas uz šīs regulas vispārējiem mērķiem”¹¹³. Līdz ar to izriet, ka Jauniešu garantijas komunikācijas stratēģijas izstrādē un īstenošanā jāpakļaujas un jāievēro sekojoši dokumenti:

- Valsts pārvaldes politikas attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam;
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2013.gada 17.decembra Regula (ES) Nr.1303/2013.

Izstrādājot komunikācijas stratēģiju JG projektiem, tai jābūt saskaņā arī ar kopējā NVA un citu iesaistīto institūciju stratēģijā noteikto. Lai nodrošinātu plašāku komunikāciju ar sabiedrību, ir paredzēts, ka JG projekti ar publisko iepirkumu starpniecību iepērk ārpalpojumus par komunikācijas un publicitātes pasākumu īstenošanu. Ņemot vērā publisko iepirkumu specifiku, piedāvājums, kuru ārpalpojumu sniedzējs var iesniegt un pēc tam īstenot, mēdz būt ierobežots radošajā ziņā, tāpat arī finansējums informatīvajai kampaņai, salīdzinājumā ar privātā sektora klientiem, ir krietni mazāks. Bez tam kampaņas realizētājam ir sarežģītāks process saņemt saskaņojumus komunikācijas saturam, jo tajā ir vairākas iesaistītās puses. Tas viss pēc autores domām negatīvi ietekmē kampaņas rezultātu.

Sākotnējā sabiedrības informētība par Jauniešu garantijas programmu tika nodrošināta pateicoties Eiropas Komisija finansētajai informatīvā kampaņa par Jauniešu garantiju, kas pilotprojekta formā noritēja četrās ES dalībvalstīs. Tās ietvaros sākot 2015.gada marta Latvijā notika vairāki reprezentācijas pasākumi, kuros piedalījās EK, LM un IZM amatpersonas, kā arī iepriekš minēto VIAA, NVA un JSPA pārstāvji un kā kampaņas vēstneši tika izvēlēti gados jauni un sabiedrībā populāri cilvēki (mūziķi, uzņēmēji, u.c.). Kampaņas ietvaros, kā komunikācijas kanāli pārsvarā tika izmantotas LM un EK informatīvās vietnes, tai skaitā sociālo tīklu konti, kuros publicēta informācija par Jauniešu garantijas pasākumiem. Papildus iepriekšminētajam, kampaņas ietvaros tika izstrādā aplikācija, gan sociālos tīklos noteiktu tēmturu lietojums, kā arī radio džingls un vides reklāmas aktivitātes.

Tādējādi pēc EK īstentās informatīvās kampaņas, sabiedrība tika informēta, lai gan lielākā asociācija ar Jauniešu garantijas pasākumiem radās attiecībā tikai uz 1.kārtu, kuru īsteno NVA ESF projekts “Jauniešu garantijas”. Tā rezultātā 2015.gada vasarā VIAA ar

¹¹³EP regula Nr.1303/2013,
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1303&from=LV>

nolūku popularizēt “Sākotnējās profesionālās izglītības programmu īstenošana Jauniešu garantijas ietvaros”, tādējādi arī palielinot par 25% uzņemto jauniešu skaitu apmācību programmās salīdzinājumā ar 2014.gada vasaru, īstenoja integrētās komunikācijas kampaņu. Integrētās komunikācijas kampaņas ietvaros tika izmantoti vairāki instrumenti, ņemot vērā, ka kampaņai bija samērā ierobežots īstenošanas laiks, lielāks uzsvars tika likts tieši uz digitālās vides risinājumiem. Viens no kampaņas mērķiem bija palielināt projektā uzņemto jauniešu skaitu par 25% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, tomēr aplūkojot statistiskos datus secināms, ka ar 2015.gada integrētās komunikācijas kampaņas palīdzību šis mērķis netika sasniegts, jo salīdzinājumā ar 2014.gada vasaras uzņemšanu 2015.gada vasarā tika uzņemti 2206 jaunieši jeb par 11% mazāk nekā iepriekšējā gadā¹¹⁴. Šī integrētās komunikācijas kampaņa nesniedza tūlītēju efektu, jo ņemot vērā, ka kampaņa tika īstenota 4 nedēļas pirms mācību uzsākšanas, lielāko ietekmi šī kampaņa atstāja uz ziemas uzņemšanu, jo 2016.gada ziemas uzņemšanā dalību uzsāka par 36% vairāk jauniešu, nekā gadu iepriekš¹¹⁵.

Nākamo informatīvos kampaņu VIAA īstenoja divos posmos pirms 2016/2017.gada vasaras uzņemšanas un pirms 2016/2017.gada ziemas uzņemšanas. Lai arī šī kampaņa tika veidota pēc līdzības, kā iepriekšējā gadā, izmantojot arī identisku informācijas izplatīšanas instrumentus, izvērtējot 2016/2017. gada uzņemšanas rezultātus secināms, ka tā bija veiksmīgāka, jo salīdzinājumā ar 2014.gadu dalību VIAA projektā uzsāka par 11% vairāk, savukārt salīdzinājumu ar 2015.gada uzņemšanas rezultātiem pieauga par 22%.¹¹⁶ Pirms 2016/2017.gada ziemas uzņemšanas īstenotā informatīvā kampaņa rezultāti ir uzskatāmi par vājiem, jo salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu uzņemto jauniešu skaits pēc kampaņas nepieauga.¹¹⁷

NVA sabiedrības informēšanu līdz šim ir nodrošinājuši izmantojot iekšējos resursus jeb par komunikāciju ar sabiedrību tiek nodrošināta izplatot NVA sagatavotas preses relīzes. Divu gadu laika (2014. un 2015.gads) informācija plašsaziņas medijos ir bijusi publicēta 523 reizes, vairāk kā puses no šīm publikācijām ir bijusi interneta vidē (izņemot sociālie tīkli). 2016.gada nogalē NVA projekts izsludināja pieteikšanos iepirkumam “Informatīvā kampaņa jauniešiem par Jauniešu garantijas pasākumiem”, kuras mērķis ir: “veicināt mērķauditorijas informētību un izpratni par NVA projekta pasākumiem, un piesaistīt dalībai mērķa grupas jauniešus NVA projekta pasākumiem, jo īpaši pasākumos “Profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmu īstenošana” un “Pirmā darba pieredze

¹¹⁴ Uzņemšanas rezultāti VIAA: http://viaa.gov.lv/lat/es_fondu_projekti/jg_uznemsanas_rezult/

¹¹⁵ Uzņemšanas rezultāti VIAA: http://viaa.gov.lv/lat/es_fondu_projekti/jg_uznemsanas_rezult/

¹¹⁶ Uzņemšanas rezultāti VIAA: http://viaa.gov.lv/lat/es_fondu_projekti/jg_uznemsanas_rezult/

¹¹⁷ Uzņemšanas rezultāti VIAA: http://viaa.gov.lv/lat/es_fondu_projekti/jg_uznemsanas_rezult/

jaunietim”.¹¹⁸ Tā rezultātā uz doto brīdi ir noslēgts līgums par informatīvās kampaņas īstenošanu un pirmais kampaņas īstenošanas posms tiks uzsākts 2017.gada maijā. Kampaņas ietvaros tiks izmantota vairāki informācijas izplatīšanas instrumenti, kā piemēram, publicētas preses relīzes par projektu un jauniešu pieredzes stāsti, par to ko pēc dalības projekta tie ir ieguvuši, aktīvāka informācijas izplatīšana sociālajos tīklos, reklāma televīzijā un presē u.c. Ņemot vērā, ka kampaņa vēl īstenošanas sākuma posmā, vēl nav iespējams izvērtēt tās sniegto ieguvumu projektam.

Pēc pieejamās informācijas un sasniegtajiem projekta rezultātiem, secināms, ka vismazāk pieejamā informācija sabiedrībai ir par JG 3.kārtas īstenošanu jeb JSPA projektu “Proti un Dari”. Spriežot pēc pieejamās informācijas JSPA mājaslapā secināms, ka tuvākajā laikā JSPA neplāno informatīvo kampaņu par projektu, tādā veidā informāciju līdz sabiedrībai novada izmantojot savus iekšējās resursus jeb izplata JSPA sagatavotas preses relīzes par projekta īstenošanu.¹¹⁹

2016.gada pavasarī NVA veica pētījumu, lai noskaidrotu jauniešu informētību par Jauniešu garantijas pasākumiem. Kā liecina pētījuma rezultāti 76% no aptaujātajiem jauniešiem bija dzirdējuši par Jauniešu garantijas pasākumiem, savukārt 24% nav dzirdējuši par Jauniešu garantijas pasākumiem. Lai arī sākotnēji tas izskatās pēc laba rezultāta, kad jauniešiem tika vaicāts, kur jaunieši ir uzzinājuši par JG pasākumiem, kā atdzina 87,2% no respondentiem atzina, ka par JG ir uzzinājuši ierodoties NVA, līdz ar to secināms, ka jaunieši pirms reģistrēšanās NVA nav bijuši informēti par pasākumiem un pirmo reizi par tiem ir uzzinājuši bezdarbnieka statusa iegūšanas laikā.

Apkopojot iepriekšminēto, autore nonākusi pie secinājuma, ka organizējot informatīvo kampaņu ir nepieciešamas strādāt 2 virzienos:

1. sabiedrības informēšana par JG programmu un tās ieguvumiem,
2. informācija konkrētām jauniešu mērķa grupām, lai veicinātu to iesaisti dažādos JG programmas pasākumos (sagatavojot īpašus materiālus katrai mērķa grupai).

Jāatzīmē, ka daudzi jaunieši neiesaistās JG, jo bezdarbnieka statuss tiek saistīts ar ne pārāk veiksmīga cilvēka tēlu. Tāpēc daudzi jauniešu neregistrējas NVA un iesaistās nelegālā nodarbinātībā vai gadījumu darbos, jo tas jauniešu vidū netiek uztverts kā kaut kas negatīvs. Tādā veidā tiek gūti ienākumi un jauniešiem ir daudz brīva laika, ko pavadīt ar draugiem. Informējot par JG pasākumiem būtu jāmaina bezdarbnieka-neveiksmnieka tēls, uzsverot ieguvumus, ko dod dalība JG programmā turpmākā karjeras attīstībā. Informatīvās kampaņas sauklis varētu būt, piemēram: “**Jauniešu garantija- Tavu panākumu atslēga**”.

¹¹⁸ NVA, <http://nva.gov.lv/index.php?cid=2&mid=30>

¹¹⁹ JSPA, <http://jaunatne.gov.lv/lv/jauniesu-garantija/par-projektu-proti-un-dari>

Tāpat daļai jauniešu ir problemātiski ievērot disciplīnu, tādēļ viņi pamet mācības un neiesaistās pilnas slodzes darbos, kur jāstrādā noteikts stundu skaits katru dienu. Šiem jauniešiem varētu piedāvāt izmēģināt „Darbnīcas jauniešiem”, kur viņi varētu iepazīties ar dažādām profesijām un apgūt jaunas prasmes. Tāpat varētu izstrādāt piedāvājumu citām mērķa grupām (jauniešiem ar invaliditāti, jaunajām māmiņām u.c.).

Apkopojot trešajā nodaļā veikto analīzi, var secināt:

- kopš 2014.gada Latvijā darbojas JG programma, kuras galvenā mērķu grupa ir jaunieši, kas nemācās, nestrādā vai neapgūst arodu (jeb NEET) un tā sastāv no trīs projektiem, ko īsteno NVA, VIAA un JSPA,
- JG ietvaros visos trijos projektos ilgtermiņa pasākumos (profesijas ieguve, pirmās darba pieredzes iegūšana, uzņēmējdarbības uzsākšana, subsidētā nodarbinātība, darbs ar mazāk motivētiem jauniešiem pašvaldību līmenī u.c.) ir plānots iesaistīt 33 962 jauniešus, vienlaicīgi vismaz 100 000 jauniešu nodrošinot atbalstu darba meklēšanā un konsultācijas karjeras jautājumos, kā arī vidēji 45 000 jauniešu iesaistot konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos,
- JG programmas kopējais finansējums 2014.-2018.gadā Latvijā veido vairāk kā 70 miljoni EUR, no tā lielāko daļu (91,1%) sastāda Eiropas Sociālā fonda (ESF) un Jaunatnes nodarbinātības iniciatīvas (JNI) līdzekļi,
- 2014.-2016.gadā JG īstenošanai tika novirzīti 52% no JG kopbudžeta, kopumā 2014.-2016.gadā JG ietvaros darba meklēšanas atbalsta pasākumos piedalījušies 92 358 jaunieši, konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos 28 586 jaunieši, savukārt 112 574 jauniešiem tika sniegtas karjeras konsultācijas (kopējais dalībnieku skaits veido 66% no plānotā JG iesaistāmo jauniešu skaita),
- jauniešu iesaisti JG programmā nav tik liela, kā bija plānots un pastāv risks, ka atsevišķi rezultatīvie rādītāji netiks izpildīti, tāpēc ir nepieciešams organizēt papildus komunikācijas un publicitātes pasākumus NEET grupas un citiem jauniešiem, kam varētu būt interese iesaistīties JG,
- sākotnējo sabiedrības informētību par JG programmu nodrošināja EK finansētā informatīvā kampaņa, pēc kuras lielākā asociācija ar JG pasākumiem radās attiecībā tikai uz 1.projektu, kuru īsteno NVA, pēc tam VIAA īstenoja integrētās komunikācijas kampaņu par savu projektu, bet JSPA projektā līdz šim nav organizēti plaši publicitātes pasākumi.

4. JAUNIEŠU BEZDARBA PROBLĒMU RISINĀŠANAS IESPĒJAS LATVIJĀ

4.1. Jauniešu bezdarba problēmas - ekspertu aptauja

Lai novērtētu jauniešu garantijas pasākumu efektivitāti un apzinātu iespējamās jauniešu bezdarba problēmu risinājumus, autore ir veikusi ekspertu aptauju, kurā piedalījās 5 eksperti gan no NVA, gan LM, gan darba devēju, gan akadēmiskās vides. Ekspertu rekrutācijas kritēriji tika izstrādāti tā, lai aptaujā piedalītos piemērotākie cilvēki, ar zināšanām un pieredzi konkrētajā jomā, kas ir atvērti nepieciešamās informācijas sniegšanai. Izvēloties ekspertus, svarīgi bija, lai tie pārstāvētu gan politikas veidotājus, gan darba devējus, kas var novērtēt rezultātus (jauniešu sagatavotību pēc JG apmācības pasākumiem). Tāpat autore iesaistīja ekspertu no akadēmiskās vides, kas varētu sniegt neitrālu skatījumu un paaust sabiedrības viedokli. Ekspertu aptauja notika laika periodā no 2017.gada 1. līdz 15.maijam. Ekspertiem tika izsūtīti autores izstrādātie jautājumi (skat.7.pielikumu) un lūgts uz tiem sniegt rakstiskas atbildes. Aptaujas anketā tika iekļauti kopumā 11.jautājumi, paredzot arī iespēju, ka eksperts var neatbildēt uz pēdējiem 5 jautājumiem, ja viņš nezina par JG programmas pasākumiem. Pirmie trīs aptaujas jautājumi attiecas uz jauniešu bezdarba izplatību, tā cēloņiem un sekām, ceturtajā jautājumā autore vēlējās noskaidrot ekspertu viedokli par to, kas jāmaina tautsaimniecībā kopumā, lai jaunieši veiksmīgāk integrētos darba tirgū, savukārt pārējie jautājumi attiecas uz JG programmu un tās pasākumiem.

Par jauniešu garantijas programmas realizācijas problēmām un attīstības iespējām savu viedokli sniedza Laima Mirzojeva, NVA ES fondu projektu departamenta ESF projekta "Jauniešu garantijas" vadītāja, Aļona Tutova. LM Darba tirgus politikas departamenta vecākā eksperte, Edgars Kassalis, Dr.oec., profesors, NVA projekta „Darba tirgus prognozēšanas sistēmas pilnveide” vadošais pētnieks, Oskars Bērziņš, SIA "EGS" projektu vadītājs un Mārtiņš Pūkainis, SIA "Accenture" projekta vadītājs.

Ziņas par ekspertiem ir sniegtas 8.pielikumā, savukārt 9.pielikumā pieejamas visu ekspertu atbildes.

Visi aptaujātie eksperti atzina, ka ir vērojamas pozitīvas tendences darba tirgū un līdz ar to jauniešu bezdarbs samazinās. Mūsdienā jauniešiem tiek piedāvātas dažādas iespējas realizēt sevi darba tirgū. Tomēr O.Bērziņš uzsvēra, ka darba tirgū trūkst vidējas kvalifikācijas darba vietas, ko varētu saukt par darbu sērijveida ražošanā, kur, lai uzsāktu darba gaitas nav nepieciešams augsts izglītības līmenis vai iepriekšējas iemaņas.

Attiecībā uz jauniešu bezdarbu ietekmējošiem faktoriem (2.jautājums), eksperti sniedza nedaudz atšķirīgus vērtējumus. Visi eksperti kā būtisku faktoru minēja neatbilstošu vai

nepietiekamu izglītību, kā arī prakses trūkumu, ko uzsvēra gan profesors E.Kassalis, gan L.Mirzojeva. Savukārt uzņēmēji vērta uzmanību uz reģionālajām problēmām, kā arī to, ka nav sakārtota valsts pārvalde attiecībā uz uzņēmējdarbību kā tādu, nepastāvīgās nodokļu likmes, neziņa par nākotni, birokrātiskais slogs un atbalsta trūkums uzņēmumiem. Tāpat O.Bērziņš atzīmēja, ka jauniešu bezdarbu būtiski ietekmē valsts stratēģijas trūkums attiecībā uz mācību programmu izstrādi atbilstoši tirgus prasībām un savlaicīga “tirgus” analīze. Bez tam eksperti atzīmēja arī jauniešu motivācijas trūkumu un vēlmi saņemt nepamatoti augsti atalgojumu. Autore piekrīt ekspertu viedoklim un, apkopjot ekspertu sniegtās atbildes, vēlas izdalīt 5 būtiskākos jauniešu bezdarbu ietekmējošos faktorus Latvijā:

1. neatbilstoša vai nepietiekama izglītība,
2. darba pieredzes un prakses trūkums,
3. motivācijas trūkums,
4. atalgojuma neatbilstība jaunieša priekšstatiem par vēlamu,
5. vāja reģiona ekonomiskā aktivitāte un/vai nesakārtota uzņēmējdarbības vide.

Atbildot uz 3.jautājumu par jauniešu bezdarba sekām eksperti minēja vairākas lietas, gan kas skar pašus jauniešus, gan tautsaimniecību kopumā. Ja jaunieši nenonāk darba tirgū, uzņēmumiem samazinās pieejamais darbaspēks, samazinās vai neaug ražošanas un tas negatīvi ietekmē arī kopējos valsts ienākumus un labklājību. M.Pūkainis uzskata, ka jauniešu bezdarbs nav vērtējams kritiski, ja bezdarba laikā tiek iekrāta pieredze – izglītība, dalība nozares un sociālajās aktivitātes. Tomēr vienlaicīgi gan E.Kassalis, gan A.Tutova, gan O.Bērziņš atzīmēja, ka jauniešiem, pie augsta bezdarba līmeņa un atvērta darba tirgus modeļa, parādās vēlme doties strādāt uz citām valstīm, tādējādi palielinās emigrācija. Pie tam ārzemēs, nespējot atrast darbu savā specialitātē, jaunieši zaudē apgūtās iemaņas un prasmes un izveidojas problēma, ka, pat ja jauniešis atgriežas Latvijā, tad nu jau tas ir radis strādāt par krietni augstāku atalgojumu, kuru Latvijā nebūs iespējams nodrošināt cilvēkam, kuram nav praktiskās pieredzes iegūtajā specialitātē. L.Mirzojeva uzsvēra, ka jauniešu bezdarba rezultātā pieaug sociālās atstumtības risks, var pieaugt noziedzības risks, veidoties atkarības.

Ekspertu skatījumā, lai samazinātu jauniešu bezdarbu un veicinātu jauniešu integrēšanos darba tirgū (4.jautājums), būtu jāpilnveido uzņēmējdarbības vide. Sakārtojot atbalstu uzņēmējdarbībai un ražošanai, automātiski parādītos darba vietas ar konkurētspējīgu atalgojumu un izaugsmes iespējām. L.Mirzojeva atzīmēja, ka tas nozīmē, ka nepieciešams stiprināt politiski ekonomiskos sakarus, gan valstī iekšienē, gan starptautiski. M.Pūkainis savukārt uzsvēra, ka ir jāpārskata akadēmiskās un profesionālās izglītības mijiedarbība, jārod kompromiss atbilstoši sfēru vajadzībām. E.Kassalis uzskata, ka ir nepieciešama

tautsaimniecības straujāka izaugsme, izglītības un profesionālās izglītības prestiža celšana jauniešu vidū, kā arī reālāka apkārtējās situācijas un savu mērķu izpratne.

5.jautājums bija par to, vai eksperti zina par Jauniešu garantijas programmu Latvijā? Un pozitīvas atbildes gadījumā ekspertiem bija jāatbild uz 5 sekojošiem jautājumiem par JG programmas pasākumiem un to efektivitāti. Visi aptaujātie eksperti bija informēti par JG programmu un sniedza atbildes uz pārējiem aptaujas jautājumiem.

Novērtējot esošos jauniešu bezdarba samazināšanas instrumentus (6.jautājums) viedokļi dalījās. Valsts sektora pārstāves uzskatīja, ka tie ir efektīvi, bet uzņēmēji un profesors E.Kassalis izteica viedokli, ka nav pārliecināti par to efektivitāti. M.Pūkainis minēja, ka efektivitāti būtu jāizsaka ar matemātiskiem aprēķiniem – izmaksas bezdarba samazināšanai pret ieguvumu tautsaimniecībai ilgtermiņā, savukārt E.Kassalis uzskata, ka instrumenti var būt efektīvi tikai tad, ja paši jaunieši jūtīs to nepieciešamību un aktīvi tajos iesaistīsies. O.Bērziņš bija kritiskāks un atzīmēja, ka tie ir pārāk birokrātiski un novēloti. Jābūt inovācijām un mūsdienīgai pieejai jauniešu bezdarba samazināšanai. Ir jāveido lielāka sadarbība ar dažādu nozaru uzņēmumiem, jāveido daļēji valsts apmaksātas prakses vietas un sadarbības veicināšanas mehānismi. Pēc autores vērtējuma tas ir ļoti derīgs ieteikums, ko būtu jāņem vērā turpmāko pasākumu plānošanā.

Atbildot uz 7.jautājumu par JG programmu, eksperti pauda viedokli, ka kopumā to vērtē pozitīvi. Tomēr būtu nepieciešams to pilnveidot. Piemēram, E.Kassalis atzīmēja, ka būtu jāpārskata rezultatīvie rādītāji, jo situācija darba tirgū ir mainījies. Iespējams, būtu jā piedāvā pasākumi arī nodarbinātajiem jauniešiem to kvalifikācijas celšanai, dažādu prasmju attīstībai, t.sk. svešvalodu apguvei. O.Bērziņš uzskata, ka šis ir veids kā dot iespēju jauniešiem piedalīties darba tirgū vai nepieciešamības gadījumā pārkvalificēties, vai gūt jaunu pieredzi, kas ir risinājums nesakārtotas izglītības sistēmas seku samazināšanai. L.Mirzojevas vērtējumā Jauniešu garantijas instrumenti ir daudzveidīgi un spēj sniegt atbalstu dažādu jauniešu mērķa grupām.

Par iemesliem, kāpēc Jauniešu garantijas projekti uz doto brīdi nav sasnieguši savus plānotos rezultātus (8.jautājums) plašāk izteicās NVA un LM pārstāves. L.Mirzojeva minēja, ka viens no iemesliem ir tas, ka jaunieši vecuma grupā 15-24 gadiem (kas ir primārā Jauniešu garantijas mērķa grupa) nav motivēti iesaistīties atbalsta pasākumos, kā atrunas minot ģimenes problēmas, zemo finansiālo atbalstu dalības laikā, kā arī daļai jauniešu ir zems valsts valodas zināšanu līmenis, kas apgrūtina iesaisti pasākumos. Jauniešiem, kuri dzīvo ārpus pilsētām, situāciju sarežģī sabiedriskā transporta nepieejamība. Projektu iznākuma rādītājs ir jaunieši, kuri pabeidz dalību atbalsta pasākumā, tā sasniegšanu traucē, tas, ka jaunieši dalības priekšlaicīgi pārtrauc. Autore pilnībā piekrīt šim viedoklim. M.Pūkainis minēja, ka daļa

jauniešu strādā ar aplokšņu algām un reāli nevar piedalīties projektos. To jau iepriekš bija atzīmējusi arī darba autore pie jauniešu bezdarba cēloņiem (2.2.nodaļā). E.Kassalis piebilda, ka ne visās NVA filiālēs darbinieki aktīvi piedāvā jauniešiem iesaistīties šajā programmā, bieži vien formāli piedāvā kaut ko “ķeksīša” pēc, neiedziļinoties konkrētā cilvēka interesēs un vajadzībās. O.Bērziņš pieņem, ka viens no iemesliem ir uzņēmēju ieinteresētības trūkums augstās birokrātijas dēļ, informācijas trūkums par šīm iespējām, kā arī jauniešu kūtrums vai nezināšana par iespēju piedalīties šajās programmās.

Apkopojot ekspertu atbildes par galvenajiem iemesliem, kāpēc Jauniešu garantijas projekti uz doto brīdi nav sasnieguši savus plānotos rezultātus, autore secina, ka tie ir:

- zemā jauniešu motivācija iesaistīties atbalsta pasākumos,
- NVA darbinieku formālā attieksme un nespēja piedāvāt jaunietim atbilstošus pasākumu,
- jauniešu neinformētība,
- birokrātija un uzņēmēju ieinteresētības trūkums.

Par to, kas būtu jāmaina JG pasākumos (9.jautājums) ekspertiem ir vairāki ieteikumi. O.Bērziņš uzsvēra, ka jāsamazina administratīvais slogs un birokrātija sadarbībā ar valsts iestādēm, kā arī jāpalielina informācijas pieejamība par šo ES iniciatīvu gan uzņēmumiem, gan jauniešiem. Savukārt A.Tutova domā, ka būtu jāuzlabo atbalsts jauniešiem, kas saskaras ar vairākām barjerām darba tirgū (jaunieši ar atkarības problēmām, no maznodrošinātām ģimenēm, daudz bērnu vecāki, ar veselības problēmām, invaliditāti), jo īpaši lauku reģionos šiem jauniešiem ir grūtāk sasniegt vietas, kur notiek apmācības, vai tiek piedāvāta subsidētā darba vieta. E.Kassalis iesaka pārskatīt ierobežojumus, kuru dēļ jaunietis, kas grib iesaistīties, to nevar izdarīt.

Atbildot uz jautājumu par sabiedrības informētību (10.jautājums) bija dažādi viedokļi. A.Tutova atzīmēja, ka JG ietvaros regulāri norisinās komunikācijas kampaņas jauniešiem un atbilstoši Eiropas Komisijās aptaujām, Latvijā jaunieši ir informēti par JG vairāk salīdzinājumā ar citām valstīm. L.Mirzojeva izvairīgi atbildēja uz doto jautājumu, minot, ka viņai nav tādi dati. Savukārt E.Kassalis un uzņēmēji uzskata, ka sabiedrība nav pietiekami informēta. O.Bērziņš atzīmēja, ka par Jauniešu garantijas pasākumiem ir iespējams uzzināt tikai pašiem interesējoties, citādi trūkst informācijas, kā arī tai vajadzētu būt viegli pieejama jebkuram uzņēmumam.

Par ieteikumiem, kas veicinātu jauniešu - bezdarbnieku iesaisti Jauniešu garantijas pasākumos (11.jautājums), eksperti izteicās, ka būtu vērts padomāt par stereotipa likvidēšanu attiecībā uz NVA, lai tā netiktu uzskatīta, kā iestāde uz kuru dodas tikai lai saņemtu bezdarbnieka pabalstu un apmeklētu kādus kursus, bet kā sabiedroto darba tirgū! Autore

piekrīt šim viedoklim, jo bieži uzņēmēji negrib sadarboties, jo domā, ka NVA reģistrējas tikai jaunieši, kas nevēlas strādāt, bet sēdēt uz pabalstiem. O.Bērziņš arī atzīmē, motivējošs dalībai šajos pasākumos būtu pastiprināta sadarbība ar inovatīviem uzņēmumiem, finansiālā atbalsta palielināšana, lielāks nozaru un uzņēmumu piedāvājums. M.Pūkanis atzīmēja, ka jāsniedz plašāka informācija par iespēju, tāpat jāpārskata programmas mērķauditorija un kritēriji, ko minēja jau E.Kassalis atbildot uz 9.jautājumu. Vēl būtu lielāka uzmanība jāpievērš reģioniem, īpaši, kur ir augsts jauniešu bezdarba līmenis, piedāvājot jauniešiem transportu, jo bieži viņi nevar nokļūt līdz vietai, kur tiek organizēti viņus interesējošie pasākumi. L.Mirzoeva uzsvēra, ka jauniešiem bezdarbniekiem pašiem jābūt motivētākiem iesaistīties pasākumos, jābūt iniciatīvai un no NVA puses piemērotam piedāvājumam.

Apkopojot ekspertu ieteikumus autore secina, ka nepieciešams pievērst lielāku uzmanību jauniešu informēšanai par dažādiem JG pasākumiem, jāmotivē jaunieši aktīvāk izmantot JG piedāvātās iespējas, jāpastiprina sadarbība ar uzņēmumiem, kas var piedāvāt jauniešiem prakses un darba vietas, kā arī jāmaina sabiedrības priekšstats par NVA, lai to uztvertu nevis kā iestādi, kur dodas, lai saņemtu pabalstu, bet sadarbības partneri, kas piedāvā jaunas iespējas un attīsta darba tirgu pieprasītas prasmes. Tāpat, pēc ekspertu vērtējuma, svarīga ir komunikācija ar sabiedrību, jo neinformētība ir būtisks šķērslis, kas kavē gan jauniešu iesaisti JG pasākumos, gan arī uzņēmēju aktīvāku sadarbību ar NVA.

4.2. Jauniešu bezdarba risināšanas iespējas

Lai novērtētu sabiedrības viedokli par NVA aktivitātēm, 2017.gada maijā NVA, sadarbībā ar pētījuma aģentūru „RAIT” veica pētījumu, kurā piedalījās 700 respondentu vecumā no 16 – 65 gadiem.

37% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka jauniešu iespējas atrast darbu ir cieši saistītas ar viņu pašu aktivitāti un uzņēmību. Vairāk kā trešdaļa aptaujāto norāda, ka, neskatoties uz jaunieša apņēmību un zināšanām, ir būtiski saņemt kvalitatīvu atbalstu, kas palīdz gan profesionālo zināšanu apguvē, gan pirmās darbavietas atrašanā.

Aicinot iedzīvotājus dalīties ar savu pieredzi par to, kā viņi ieguvuši savu pirmo darbavietu, katrs trešais (35%) atzina, ka pirmo darbavietu palīdzējuši atrast draugi, paziņas vai ģimenes locekļi. Teju tikpat bieži (32%) aptaujātie arī uzņēmušies iniciatīvu paši un pirmo darbavietu ieguvuši, par darba iespējām interesējoties pie potenciālajiem darba devējiem. Savukārt desmitā daļa respondentu pirmo darbavietu meklēja caur savu mācību iestādi. Aptaujas gaitā tika noskaidroti arī, kādi ir pirmās darbavietas meklējumu galvenie šķēršļi: piedāvāta pārāk zema darba samaksa, bijušas grūtības pieredzes trūkuma dēļ, kā arī iegūt pirmo darbu nav ļāvis ierobežots vakanču piedāvājums. Kā uzskata aptaujātie, būtiskākie

jauniešu šķēršļi darba iegūšanai meklējami nevis ārējos apstākļos, bet gan jauniešu slinkumā (57%) un negribēšanā strādāt par piedāvāto atalgojumu (90%). Tomēr liela daļa arī uzskata, ka jauniešu nodarbinātība jāskata plašākā mērogā, norādot, ka Latvijas darba tirgū kopumā pastāv darbavietu trūkums, kas ietekmē ne tikai jauniešus, bet arī kvalificētus un pieredzējušus darbiniekus (80%).¹²⁰

Tas apliecina arī autores izpētes rezultātā gūtās atziņas, ka galvenie cēloņi jauniešu bezdarbam ir pieredzes trūkums, zemais atalgojums un motivācija, kā arī ierobežotais darba vietu piedāvājums jauniešiem.

Kā vēsta aptaujas rezultāti, 72% iedzīvotāju uzskata, ka uzņēmēji ir pārāk aizņemti, lai apmācītu jauniešus, tāpat arī liela daļa (87%) piekrīt, ka uzņēmēji baidās algot jaunus cilvēkus, jo viņiem trūkst nepieciešamās darba pieredzes. Taču vairāk nekā puse jeb 85% iedzīvotāju jauniešu nodarbinātību arī vērtē pozitīvi, norādot, ka jaunieši ir orientēti uz attīstību un labi pārzina modernās tehnoloģijas, kas nozīmē, ka jauniešu algošana un apmācīšana darba devējam ir laba investīcija nākotnē.

Tāpat aptaujā tika noskaidrots, ka, lai gūtu panākumus darba meklējumos, ļoti būtiska ir ne tikai uzkrātā darba pieredze, bet arī pārskatāms un kvalitatīvi sagatavots CV un motivācijas vēstule. Vairāk nekā puse iedzīvotāju (62%) CV un motivācijas vēstules sagatavošanā paļāvās uz savām zināšanām, tās sagatavojot paši, izmantojot internetā pieejamos paraugus un ieteikumus un tikai retais vērsies pēc padoma pie speciālista, piemēram, apmeklējot karjeras konsultantu (4%). Tas ļauj secināt, ka iedzīvotāji nav informēti par šādām iespējām, ko piedāvā NVA.

Noskaidrojot, kas, pēc iedzīvotāju domām, jauniešiem būtu jā dara, lai veicinātu savu konkurētspēju tirgū, par būtiskāko aptaujātie norāda personīgo īpašību izkopšanu – piemēram, patstāvības, atbildības, mērķtiecības, komunikācijas un citu prasmju attīstīšanu (85%), taču neiztikt arī bez valodu apguves (62%) un NVA sniegtā atbalsta (38%). Katrs trešais (29%) arī uzskata, ka jāizmanto iespējas iesaistīties brīvprātīgo darbā, kas ļauj uzkrāt vērtīgu pieredzi. Tāpat lielu ieguldījumu jaunieša attīstībā sniedz darbošanās jauniešu pašpārvaldē, jauniešu domē vai citās ārpuskolas aktivitātēs (26%), kā arī došanās ārzemju apmaiņu braucienos (28%), kas paplašina gan redzesloku, gan veiksmīgāk ļauj apgūt svešvalodas.¹²¹ Autore piekrīt šim viedoklim un uzskata, ka jebkuras ārpuskolas aktivitātes, t.sk. sportošana, dod iespēju attīstīt komunikācijas un sadarbības prasmes, kas ir ļoti nepieciešamas darba tirgū, tāpat tas disciplinē un veido atbildības sajūtu, kas daudziem jauniešiem nav attīstīta.

¹²⁰ Pētījuma aģentūras „RAIT” pētījums par NVA aktivitātēm, 2017.gada maijs

¹²¹ Pētījuma aģentūras „RAIT” pētījums par NVA aktivitātēm, 2017.gada maijs

Lai risinātu jauniešu bezdarba problēmas, pēc autores vērtējuma, ir nepieciešami **kompleksi pasākumi** un aktīvāka līdzdalība gan no pedagogu, gan vecāku, gan darba devēju puses. Lai gan skolās jauniešiem ir pieejami karjeras konsultanti, tomēr tie ne vienmēr ir pietiekoši kvalificēti un var sniegt nepieciešamo atbalstu jauniešiem. Tāpat skolās tiek rīkoti dažādi pasākumi, kuros ir iespēja iepazīt dažādas profesijas, tomēr tie ir kampaņveidīgi un nav sistemātiski, tāpēc daudziem jauniešiem nav nekāda priekštata par to, kas notiek darba tirgū. Labākajā gadījumā viņi aizpilda kādu no internetā pieejamiem testiem (piemēram, <http://karjeratesti.prakse.lv/> vai http://www.niid.lv/tests/testi_sakums.htm), kuros var novērtēt savu piemērotību tam vai citam nodarbošanās veidam vai izvēlēties studiju virzienu, tomēr šie testi ir ļoti vispārīgi un tos pildot jaunieši parast cenšas uzrādīt labākus vērtējumus, nekā ir patiesībā. Jauniešiem būtu jādod iespēja iepazīties ar dažādām profesijām jau sākot no sākumskolas, ne tikai klausoties stāstos, ko dara tās vai citas profesijas pārstāvis, bet apmeklējot dažādus uzņēmumus un, iespēju robežās, darbojoties tajās. Pamatskolā būtu jāievieš obligāta darba audzināšana, kad jauniešiem noteikts stundu skaits (mācību gadā) būtu jānostrādā skolas vai apkārtnes sakopšanā. Tas veidotu viņos izpratni par dažādiem darbiem, kas nav pārāk prestiži, bet ir nepieciešami, tāpat, darbojoties kopā ar citiem, tiktu attīstītas sadarbības u.c. prasmes, kā arī atbildība un patstāvība. Mūsdienās darba devēji vēlas sev darbiniekus, kuriem piemīt īpašības, kas tiek uzskatītas par darba veiksmes pamatelementiem: patstāvība un uzticamība; precizitāte; kvalitatīvs darbs; strādīgums; augsts novērtējums kolēģu vidū; prasme veidot un uzturēt labas darba attiecības, jo indivīds ar šādām īpašībām spēj īstenot jebkuru biznesu¹²². Bet tās nav iespējams iegūt sekmīgi pabeidzot kādu mācību iestādi, jo tās ir saistītas ar audzināšanu, pirmkārt jau ģimenē, otrkārt, ar pieredzi, kuru var iegūt tikai kaut ko darot. Autore uzskata, ka jau sākot ar pamatskolu jaunieši izglītības iestādēs būtu jāorganizē informatīvie pasākumi par darba tirgu, tā uzbūvi, darbības principiem un tiesiskajiem regulējumiem, tādā veidā nodrošinot, ka jauniešiem pamatot izglītības sistēmu būtu skaidras iespējas darba tirgū. Protams, liela uzmanība ir jāpievērš šo pasākumu saturam, tam jābūt interaktīvam, viegli uztveram, jauniešiem saprotamā valodā.

Tāpat būtu nepieciešams vairāk iesaistīt darba devējus jauniešu darba pieredzes gūšanā. Pēc LDDK pētījuma 61% uzņēmēju nav ieinteresēti piesaistīt praktikantus¹²³. Šobrīd NVA jauniešiem piedāvā nodarbinātības pasākumus vasaras brīvlaikā, par kuriem ir liela interese no jauniešu puses, bet diemžēl maz ir tādu darba devēju, kas piedāvā jauniešiem darba iespējas vasarā, jo ir ļoti daudz nosacījumi, kuri jāizpilda, lai varētu nodarbināt skolēnus. Pēc

¹²² Karjeras izglītība skolā, Valsts izglītības attīstības aģentūra, 2009, 10.lpp.

¹²³ LBAS: http://www.lbas.lv/upload/stuff/201603/ruta_dvb_prezentacija.pdf

autores domām, būtu jāsamazina šie birokrātiskie šķēršļi un to apliecināja arī autores aptaujātie eksperti.

Pēc autores vērtējuma ļoti laba ideja ir **darba vidē balstītas mācības**, kas dod iespējas profesionālās izglītības iestādēm sadarbībā ar uzņēmumiem elastīgāk īstenot profesionālās izglītības programmas, atbilstoši individuālam mācību plānam. Latvijā tās ir ieviestas salīdzinoši nesen (2013/2014.mācību gadā tika uzsākts pilotprojekts, kuru īstenoja 6 PII), bet daudzās pasaules valstīs (piemēram, Vācijā, Zviedrijā u.c.) šāda prakse veiksmīgi darbojas jau daudzus gadus. LDDK ģenerāldirektore L.Menģelšone atzīmēja, ka efektīvai un ilgtspējīgai valsts ekonomikas attīstībai svarīga ir nacionālā līmenī organizēta sadarbība starp darba devējiem un izglītības iestādēm, veltot pienācīgu uzmanību gan profesionālās izglītības prestiža veicināšanai jauniešu un viņu vecāku vidū, gan ikdienas sadarbībai, nodrošinot praktisku, reālajā darba vidē balstītu izglītību¹²⁴. Tāpat viņa minēja, ka viens no jauniešu augstā bezdarba iemesliem ir tradicionālajā, teorijā balstītajā izglītības sistēmā izglītoto jauniešu nespēja tūlīt, nekavējoties iekļauties darba tirgū un sākt strādāt ar pilnu jaudu. Darba devējiem jāpatērē papildu laiks un resursi viņu praktiskajai izglītībai, un tādēļ, racionāli izvērtējot investīcijas un ieguvumus, bieži izdevīgāk ir rast citu risinājumu nepieciešamo darbinieku piesaistei, nevis pieņemt darbā tikko skolu beigušu jaunieši bez vajadzīgajām iemaņām. Autore pilnībā piekrīt L.Menģelšonei un uzskata, ka būtu jāveic informatīva kampaņa tieši darba devēju vidū, lai uzsvētu viņu ieguvumus no jauniešu nodarbinātības praksē vai vasaras laikā. Tai skaitā informatīvās kampaņas ir jākoncentrē tieši uz jauniem uzņēmējiem, kuriem atbalsts būtu lietderīgs, jo bieži vien līdzekļu trūkumu dēļ nav iespējs patstāvīgi algot pilna laika darbiniekus. Autores praktiskā darba pieredze NVA liecina, ka sadarbībai ar uzņēmējiem, tiek gaidīts, ka uzņēmējs pats atradīs piedāvājumu un uzrunās NVA, lai uzsāktu sadarbību, pārsvarā gadījumos šāda situācija veidojas personāla kapacitātes trūka dēļ, jo papildus darba tiešajiem pienākumiem, neatliek laika meklēt jaunus sadarbības partnerus, kuri būtu ieinteresēti izmantot NVA pakalpojumus. Kā iespējamo risinājumu, lai sadarbības uzaicinājums nāktu no NVA puses būtu, izveidot tiešā mārketinga nodaļu, kas koncentrētos uz sadarbības veidošanu ar uzņēmējiem. Autores uzskata, ka NVA darbības uzlabošanai būtu efektīvi izmantot telemārketinga un tiešās pārdošanas sniegtās iespējas, jo tādā veidā tiktu veicināts, ka iestāde ir atvērta, gatava sadarboties un palīdzēt veidot uzņēmējiem labvēlīgāku darba vidi, sniedzot atbalstu piemeklējot atbilstošāko piedāvājumu un labāko jauno darbinieku. Šāda pieeja kopumā varētu veicināt arī sabiedrības attieksmes maiņu pret valsts pārvaldi, jo šobrīd sabiedrībā valda uzskats, ka valsts pārvaldes galvenais

¹²⁴ LDDK: <http://www.lddk.lv/viedoklis/pirmie-kuceni-izglitiba/>

uzdevums ir nevis palīdzēt sabiedrībai, bet tieši apgrūtināt attīstīties, veidot jaunas darba vietas, veicināt savu un valsts kopējo labklājību.

Tāpat ir nepieciešams turpināt popularizēt dažādus JG pasākumus, iesaistot tajos pēc iespējas lielāku jauniešu-bezdarbnieku skaitu, izmantojot integrētās mārketinga komunikācijas metodes, tādējādi nodrošinot jauniešu informētību par iespējām un veicinot jauniešu rīcību iesaistīties pasākumos. Panākot, ka jauniešis ir informēts par iespējām atgriezties darba tirgū pirms reģistrācijas NVA, jauniešis pastāvīgi varētu izvērtēt sev piemērotāko un būtu motivētāks iesaistīties pasākumos.

Protams, Jauniešu garantijas programmas īstenotājiem vislielākais izaicinājums ir sasniegt jauniešus, kuri nav nodarbināti, nemācās un nav reģistrējušies NVA. Šī mērķa grupa ir sociāli neaktīva, līdz ar to ikdienā visplašāk izmantotos medijus nelieto, lai gan tieši lielākā daļa no JG pasākumiem ir vērsta tieši uz šo mērķa grupu. Par sociāli neaktīvo jauniešu grupu atbild tieši JSPA, kas līdz šim nav veikusi plašas informatīvās kampaņas par projektu. Autore uzskata, ka lai arī jauniešus, kuri nav nodarbināti, nemācās un nav reģistrējušies NVA, neizmanto populārākos medijus, sākotnēji būtu svarīgi informēt sabiedrību kopumā, īpaši pievēršot uzmanību informācijas izplatīšanai lauku reģionos, kur bieži vien ir visvairāk sociāli neaktīvo jauniešu. Sniedzot sabiedrībai plašu informāciju par jauniešu iespējām iesaistoties JG pasākumos, autore skatījumā varētu veicināt “no mutēs mutē” reklāmas izplatību, tādējādi pastāvot lielākai varbūtībai, ka tiktu sasniegti neaktīvie jaunieši. Tiešās pārdošanas metode būtu efektīva arī uzrunājot sociāli neaktīvos jauniešus.

Izstrādājot informatīvās kampaņas un pasniedzot informāciju medijiem valsts iestāžu pārstāvjiem ir raksturīgi to darīt izmantojot sarežģītus, sabiedrībai neskaidrus terminus, tādējādi samazinot iespēju, ka par labām programmām, ko īsteno valsts pārvalde, sabiedrība uzzina, jo pasniegtā informācija ir neskaidra, “sausā”, līdz ar to neinteresanta un atmiņā nepaliek.

Autores skatījumā, valsts pārvaldes iestādēm, lai veicinātu gan jauniešu bezdarba samazināšanos, gan arī veicinātu sadarbību ar sabiedrību (t.sk. ar uzņēmējiem), lielākā uzmanība būtu jāpievērš pareizu un efektīvu mārketinga komunikācijas kanālu pielietošanas sniegtajām iespējām.

Pēc autores vērtējuma bažas rada arī finansējuma piesaiste pēc 2018.gada. 2016.gada 24.novembra ES fondu Uzraudzības komitejā LM uzsvēra nepieciešamību turpināt JG īstenošanu pēc 2018.gada un saņēma apliecinājumu no EK, ka šāda iniciatīva ir atbalstāma, tomēr EK arī vienlaicīgi uzsvēra, ka JNĪ piešķirumam Latvija pēc 2018.gada vairs

nekvalificējas, tāpēc ir jādomā, kā varētu atbalstīt jauniešus pēc 2018.gada¹²⁵. Šim nolūkam LM ir izstrādājusi vairākas alternatīvas. **1.alternatīva** paredz, ka tiek turpināta JG īstenošana pagarinot esošo JNI projektu īstenošanas laiku. Tas, pēc autora vērtējuma ir diezgan maz ticams, jo šobrīd jauniešu bezdarbs Latvijā, salīdzinot ar citām ES valstīm nav augsts un JNI finansējums tiks novirzīts valstīm, kur tas ievērojami pārsniedz vidējo ES līmeni (pēc Eurostat datiem 2016.gadā jauniešu bezdarba līmenis Latvijā bija 12,5%, kas ir par 4,4 procentpunktiem zemāks par ES vidējo līmeni¹²⁶). **2.alternatīva** paredz, ka atbalsta sniegšana jauniešiem tiek nodrošināta citu LM un IZM pārziņā esošo DP specifisko atbalsta mērķu ietvaros. **3.alternatīvas** gadījumā ir plānots, ka atbalsta sniegšana jauniešiem tiek sniegta daļēji JG ietvaros, daļēji citu LM un IZM pārziņā esošo DP specifisko atbalsta mērķu ietvaros. Vienlaikus 2. un 3. alternatīvas gadījumā¹²⁷:

- JG atbalsta pasākums “Atbalsts komercdarbības un pašnodarbinātības uzsākšanai” tiktu finansēts, piesaistot LM piešķirtos nodarbinātības speciālā budžeta līdzekļus aktīvo nodarbinātības pasākumu īstenošanai (valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta apakšprogramma 04.02.00 "Nodarbinātības speciālais budžets") un tajā varēs iesaistīties jaunieši-reģistrētie bezdarbnieki;

- savukārt attiecībā uz JG pasākumu “Darba iemaņu attīstība nevalstiskajā sektorā” un “Darbnīcas jauniešiem” finansēšanas iespējām – tos varētu iekļaut jau šobrīd īstenotajos ESF projektos vai piesaistīt to īstenošanai LM piešķirtos nodarbinātības speciālā budžeta līdzekļus aktīvo nodarbinātības pasākumu īstenošanai (valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta apakšprogramma 04.02.00 "Nodarbinātības speciālais budžets").

Vienlaicīgi, ņemot vērā Latvijas nekvalificēšanos JNI finansējumam pēc 2018.gada, būtu jāapzina iekšējie IZM ES fondu un valsts budžeta resursi, kuru ietvaros būtu iespējams turpināt jauniešu iesaisti 1-1,5 gadīgajās profesionālās izglītības programmās. Arī projektu “PROTI un DARI!” pašreiz ir plānots īstenot līdz 2018.gada beigām. Tomēr, ņemot vērā to, ka projektā paliek resursi jauniešu atbalstam pēc 2018.gada, būtu nepieciešams veikt detalizētu projekta īstenošanas izvērtējumu (t.sk. par projekta īstenošanā piemērojamo vienas vienības izmaksu standarta likmju aprēķina un piemērošanas metodiku) un izskatīt iespēju pagarināt šī projekta īstenošanu līdz 2020.gadam.

Apkopojot apakšnodaļā veikto analīzi par jauniešu bezdarba risināšanas iespējam, autore secina, ka jauniešu bezdarba samazināšana ir cieši saistīta ar kopējo situāciju darba tirgū, kā arī atsevišķu reģionu ekonomisko aktivitāti. Šobrīd vislielākais jauniešu

¹²⁵ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 27.lpp

¹²⁶ Eurostat: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_25&lang=en

¹²⁷ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 28.lpp

bezdarbnieku skaits ir Rīgā, kas izskaidrojams ar to, ka Rīgā dzīvo 1/3 daļa no visiem valsts iedzīvotājiem, līdz ar to arī ir lielāks jauniešu skaits, kas nav nodarbināti, bet visaugstākais bezdarba līmenis jauniešu vidū ir Latgales reģionā, jo tur darba iespējas, īpaši ārpus pilsētām, ir ļoti ierobežotas. Lai uzlabotu situāciju darba tirgū ir nepieciešams uzlabot uzņēmējdarbības vidi, sakārtot nodokļu sistēmu, novēršot biežo tās mainību un jāsamazina birokrātiskais slogs uzņēmējiem, lai tie varētu nodrošināt vairāk prakses un darba vietas jauniešiem. Sakārtojot atbalstu uzņēmējdarbībai un ražošanai, automātiski parādītos darba vietas ar konkurētspējīgu atalgojumu un izaugsmes iespējām. Bez tam ir jāpastiprina darbam noderīgu prasmju attīstība izglītības sistēmas ietvaros un jāattīsta sistemātiska karjeras izglītība jau sākot ar sākumskolu, lai jaunieši jau skolas laikā gūtu pirmo darba pieredzi un iepazītos ar dažādu profesiju darbību. Tāpat ir jāpārdomā pabalstu un darba samaksas politika, lai jauniešiem būtu augstāka motivācija atgriezties darba tirgū un samazinātos bezdarba slazds. Lai veicinātu sabiedrības atvērtību sadarbībā ar valsts pārvaldi, valsts iestādēm būtu nepieciešams pārdomāt pareizu un efektīvu integrētā mārketinga komunikācijas kanālu pielietošanu.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Maģistra darba izpētes rezultātā autore ir nonākusi pie šādiem secinājumiem:

1. Bezdarbs veidojas darbaspēka pieprasījuma un piedāvājumu neatbilstības rezultātā, kad cilvēks, kurš vēlas un ir spējīgs strādāt pie darba tirgū noteiktās algas likmes, nevar saņemt darbu, jo nav atbilstoša darba vietu piedāvājuma.
2. Darba tirgū dažādu faktoru izmaiņu rezultātā var mainīties darbaspēka pieprasījuma vai piedāvājuma apjoms, kā arī tā struktūra un veidoties darbaspēka pieprasījuma pārpalikums (bezdabs) vai iztrūkums gan atsevišķās profesiju grupās un nozarēs, gan tautsaimniecībā kopumā.
3. Bezdarbs lielā mērā ir atkarīgs no tautsaimniecības strukturālajām izmaiņām un tehnoloģiskajiem faktoriem, kā arī piedāvāto darba vietu rakstura, pastāvošajām tradīcijām un parašām, informācijas apmaiņas starp darba devējiem un darba meklētājiem, kā arī dažādām darba tirgus institūcijām un to piedāvātajiem atbalsta instrumentiem (bezdarbnieku pabalstiem, apmācībām un tml.).
4. Dažādi bezdarba veidi atšķiras ne tikai pēc rašanās cēloņa, bet arī citām pazīmēm, piemēram, laika perioda, cik ilgi tas parasti ilgst, biežuma, ietekmes veida- vai tas ietekmē visus sabiedrības slāņus un demogrāfiskās grupas vienlīdz nozīmīgi, iespējām to ietekmēt u.c.
5. Bezdarbam ir būtiska ietekme gan algu un cenu līmeni, gan kopējo ekonomiskās aktivitātes un izlaides līmeni jeb IKP, tāpat, pieaugot bezdarbam, samazinās iedzīvotāju ienākuma nodokļa u.c. ar nodarbinātību saistīto nodokļu ieņēmumi un palielinās izdevumi dažādu sociālo pabalstu izmaksai gan bezdarbniekiem, kas atstāj negatīvu ietekmi uz valsts budžetu.
6. Jauniešu nodarbinātības situācija Latvijā straujās izaugsmes gados attīstījās ļoti labvēlīgi un bezdarba rādītāji samazinājās (15-24 gadu vecuma grupā bezdarbs 2007.gadā bija 10,6%). Ekonomiskās krīzes laikā bezdarbs 15 līdz 29 gadus vecuma grupā pieauga trīskārt, 2010.gadā skarot 28,3% aktīvo jauniešu, savukārt jauniešu, kas nav iesaistīti ne nodarbinātībā, ne izglītībā, ne aroda apgūvē (NEET) īpatsvars sasniedza 22%. Ekonomikas atveseļošanās, kas sākās 2011.gadā ļāva samazināt bezdarbu jauniešu un jauno cilvēku vidū un šobrīd jauniešu bezdarbs 15-24 gadu vecuma grupā Latvijā ir 17,7%, bet 25-29 gadu vecuma grupā 10,5%.
7. Lai gan jauniešu bezdarbs ir aptuveni divreiz lielāks par vidējo bezdarba līmeni valstī, vērtējot dažāda vecuma bezdarbnieku īpatsvaru attiecīgā vecuma iedzīvotāju kopskaitā, var secināt, ka jauniešiem šī proporcija nav augstāka un jauniešu

- bezdarbnieku īpatsvars jauniešu kopskaitā ir vienāds ar tā īpatsvaru vecuma grupā 15-64 gadi, kas liecina, ka jauniešiem nav vairāk izteikts bezdarbs, salīdzinājumā ar citām vecuma grupām.
8. Jaunieši bezdarbnieku statusā pavada gandrīz divas reizes īsāku laika periodu nekā citi reģistrētie bezdarbnieki, vidējais bezdarba ilgums jauniešiem sastāda 103 dienas jeb 3.4 mēneši. Tipisks jaunietis- bezdarbnieks ir sieviete, vecumā virs 20 gadiem ar vispārējo vidējo vai ar profesionālo izglītību, kas iepriekš strādājusi par veikalu pārdevēju.
 9. Galvenais jauniešu bezdarba cēlonis ir nepietiekams izglītības un prasmju līmenis (īpaši vājās krievu valodas zināšanas), kā arī darba pieredzes tūkums, jo visbiežāk jaunieši iepriekš ir strādājuši mazkvalificētajās profesijās, kas neatbilst viņu izglītībai vai arī viņiem ir pieredze atbilstoši kvalifikācijai, bet tā ir īslaicīga. Papildus tam jāmin zemais atalgojums, motivācijas trūkums būt nodarbinātam un ģimenes apstākļi.
 10. Galvenās nozares ministrijas Latvijā, kas iesaistītas jauniešu integrēšanā darba tirgū vai izglītības sistēmā, ir LM un IZM. LM, īstenojot darba tirgus politiku, ko nodrošina NVA, piedāvā dažādus pasākumus jauniešiem bezdarbniekiem, kas tiek finansēti no ESF un valsts budžeta līdzekļiem.
 11. 2014.gadā Latvijā tika uzsākta Jauniešu garantijas (JG) programmas īstenošana, kuras galvenā mērķu grupa ir jaunieši, kas nemācās, nestrādā vai neapgūst arodu (jeb NEET) un tā sastāv no trīs projektiem, ko īsteno NVA, VIAA un JSPA. JG programmas kopējais finansējums 2014.-2018.gadā Latvijā veido vairāk kā 70 miljoni EUR, no tā 49,8% veido ESF finansējums, savukārt JNĪ līdzekļi sastāda 41,3%.
 12. JG ietvaros visos trijos projektos ilgtermiņa pasākumos (profesijas ieguve, pirmās darba pieredzes iegūšana, uzņēmējdarbības uzsākšana, subsidētā nodarbinātība, darbs ar mazāk motivētiem jauniešiem pašvaldību līmenī u.c.) ir plānots iesaistīt 33 962 jauniešus, vienlaicīgi vismaz 100 000 jauniešu nodrošinot atbalstu darba meklēšanā un konsultācijas karjeras jautājumos, kā arī vidēji 45 000 jauniešu iesaistot konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos.
 13. 2014.-2016.gadā JG ietvaros darba meklēšanas atbalsta pasākumos piedalījušies 92 358 jaunieši, konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos 28 586 jaunieši, savukārt 112 574 jauniešiem tika sniegtas karjeras konsultācijas (kopējais dalībnieku skaits veido 66% no plānotā JG iesaistāmo jauniešu skaita). Triju gadu laikā pēc dalības programmā darbā iekārtojās vismaz 65 tūkstoši jauniešu, kas piedalījušies NVA atbalsta pasākumos (reģistrētie bezdarbnieki).

14. Ieviešot JG programmas Latvijā īpaša loma netika pievērsta komunikācijai ar jauniešiem, jo uzskatīja, ka tas nav nepieciešams ņemot vērā augsto reģistrēto bezdarbnieku skaitu. Sākotnējo sabiedrības informētību par JG programmu nodrošināja EK finansētā informatīvā kampaņa, pēc kuras lielākā asociācija ar JG pasākumiem radās attiecībā tikai uz 1.projektu, kuru īsteno NVA, pēc tam VIAA īstenoja integrētās komunikācijas kampaņu par savu projektu, bet JSPA projektā līdz šim nav organizēti plaši publicitātes pasākumi.
15. Tā kā jauniešu iesaiste JG programmā nav tik liela, kā bija plānots, pastāv risks, ka atsevišķi rezultatīvie rādītāji netiks izpildīti un veidosies līdzekļu pārpalikums (kopumā 2014.-2016 gadā JG īstenošanai tika novirzīti 52% no JG kopbudžeta), tāpēc ir nepieciešams organizēt papildus komunikācijas un publicitātes pasākumus NEET grupas un citiem jauniešiem, kam varētu būt interese iesaistīties JG.
16. Lai novērtētu jauniešu garantijas pasākumu efektivitāti un apzinātu iespējamās jauniešu bezdarba problēmu risinājumus, autore veica ekspertu aptauju, kurā piedalījās 5 eksperti gan no NVA, gan LM, gan darba devēju, gan akadēmiskās vides.
17. Pēc ekspertu vērtējuma ir 5 būtiskākie jauniešu bezdarbu ietekmējošie faktori: neatbilstoša vai nepietiekama izglītība, darba pieredzes un prakses trūkums, motivācijas trūkums, atalgojuma neatbilstība jaunieša priekšstatiem par vēlamu, vāja reģiona ekonomiskā aktivitāte un/vai nesakārtota uzņēmējdarbības vide.
18. Novērtējot esošos jauniešu bezdarba samazināšanas instrumentus valsts sektora pārstāves uzskatīja, ka tie ir efektīvi, bet uzņēmēji un profesors E.Kassalis izteica viedokli, ka nav pārliecināti par to efektivitāti. Viens no aptaujātajiem uzņēmējiem atzīmēja, ka tie ir pārāk birokrātiski un novēloti, jāizmanto inovatīva un mūsdienīga pieeja jauniešu bezdarba samazināšanai, jāveido lielāka sadarbība ar dažādu nozaru uzņēmumiem un daļēji valsts apmaksātas prakses vietas un citi sadarbības veicināšanas mehānismi.
19. Izvērtējot iemeslus, kāpēc JG projekti uz doto brīdi nav sasnieguši savus plānotos rezultātus, eksperti uzskatīja ka tie ir: zemā jauniešu motivācija iesaistīties atbalsta pasākumos, NVA darbinieku formālā attieksme un nespēja piedāvāt jauniešiem atbilstošus pasākumus, jauniešu neinformētība, birokrātija un uzņēmēju ieinteresētības trūkums.
20. Pēc ekspertu vērtējuma nepieciešams pievērst lielāku uzmanību jauniešu informēšanai par dažādiem JG pasākumiem, jāmotivē jaunieši aktīvāk izmantot JG piedāvātās iespējas, jāpastiprina sadarbība ar uzņēmumiem, kas var piedāvāt jauniešiem prakses un darba vietas, kā arī jāmaina sabiedrības priekšstats par NVA, lai to uztvertu nevis kā

iestādi, kur dodas, lai saņemtu pabalstu, bet sadarbības partneri, kas piedāvā jaunas iespējas un attīsta darba tirgu pieprasītas prasmes. Tāpat svarīga ir komunikācija ar sabiedrību, jo neinformētība ir būtisks šķērslis, kas kavē gan jauniešu iesaisti JG pasākumos, gan arī uzņēmēju aktīvāku sadarbību ar NVA.

21. Ņemot vērā darbā veikto analīzi un ekspertu aptaujas rezultātus, var secināt, ka autores izvirzītā **hipotēze** ir apstiprinājusies daļēji. Jauniešu garantijas programma ir efektīva, lai gan ne visi sākotnēji definētie rādītāji ir izpildīti, savukārt sabiedrības informētība par JG sniegto iespēju jauniešu bezdarba samazināšanai nav pietiekama un to jāuzlabo.

Izejot no dotajiem secinājumiem autore sniedz šādus **priekšlikumus** nodarbinātības politikas instrumentu pilnveidošanai un efektivitātes paaugstināšanai:

1. **Saeimai** un valdībai ir jāmeklē risinājumi iedzīvotāju skaita stabilizēšanai, lai uzlabotu zemos dzimstības rādītājus un samazinātu darbaspējīgo iedzīvotāju emigrāciju no Latvijas.
2. **EM** jāturpina aktīvs darbs pie re-emigrācijas plāna, īpašu uzmanību pievēršot tiem, kas emigrējuši salīdzinoši nesen (līdz pieciem gadiem) un vēl nav integrējušies, nodrošinot ne tikai pārcelšanās pabalstu, bet arī sociālās garantijas (veselības aprūpi, izglītības iespējas u.c.) un dzīves vietu pašvaldības īpašumā (pēc nepieciešamības) vai atvieglotus kreditēšanas noteikumus nekustāmā īpašuma iegādei (vai esošā hipotekārā kredīta apmaksai).
3. **Vides aizsardzības un reģionālas attīstības ministrijai** jāsabalansē reģionu attīstība, veidojot spēcīgus reģionālos centrus, kur tiek koncentrēti līdzekļi un piedāvāti dažāda veida atvieglojumi uzņēmējiem, lai radītu interesi un jaunas darbavietas.
4. Līdzšinējā nodarbinātības politikā maz domāts par sadarbību starp valsts pārvaldi un uzņēmējiem, pasākumi bezdarbnieku iesaistīšanai darba tirgū nav veikti atbilstoši darba devēju prasībām, arī profesionālās un augstākās izglītības iestādes gatavo speciālistus neņemot vērā darba tirgus vajadzības. Lai to novērstu nepieciešama ciešāka **sadarbība** gan starp iesaistītajām valsts institūcijām (IZM, LM, NVA, EM u.c.), gan darba devējiem, gan nozaru (profesionālajām) asociācijām, iesaistot tos apmācību procesā, piedāvājot valsts atbalstu prakses vietu izveidei.
5. Lai samazinātu jauniešu īpatsvaru ar vispārējo izglītību, kuriem nav iegūtas nekādas darbam noderīgas prasmes, **IZM** jāattīsta profesionālās izglītības sistēma gan vidējā, gan augstākā līmenī, nodrošinot investīcijas infrastruktūrā, satura

attīstību, profesionālās izglītības prestiža palielināšanu, kā arī lielāku darba devēju iesaisti.

6. Lai veicinātu sabalansētu jauniešu studiju izvēli, **IZM** jānodrošina pamatskolā un vidusskolā labāka sagatavošana un ieinteresēšana matemātikā, dabas un citās eksaktajās zinātnēs, kā arī, sadarbībā ar darba devējiem, jāveicina jauniešu profesionālā orientācija un jāievieš sistemātiska karjeras izglītība, kā arī izstrādāt informatīvo kursu, kura ietvaros sākot no pamatskolas tiktu sniegta informācija jauniešiem par darba tirgu, tā uzbūvi un tiesiskajiem regulējumiem, lai gadījumos, ja jauniešis pamet izglītības sistēmu, būtu sagatavots darba tirgum.
7. **NVA** jāveicina ilgstošo jauniešus bezdarbnieku atgriešana darba tirgū, kā arī jāpievērš uzmanība jauniešiem, kas tikko pabeiguši mācības vai ieguvuši arodu, lai viņi varētu strādāt savā profesijā un nezaudētu apgūtās prasmes. Jau aroda iegūšanas brīdī PII vajadzētu nodrošināt iespēju praktizēties uzņēmumos, kas ir šo jauniešu nākamās darbavietas.
8. **Labklājības ministrijai** ir jāpārskata sociālā atbalsta sistēma, lai jaunieši nevar saņemt pabalstus un nestrādāt, vairāk jādomā par aktīviem, ienākumu gūšanu veicinošiem pasākumiem, piemēram, mobilitātes pabalstu, kas paredzēts, lai cilvēki meklētu un uzsāktu darba gaitas tālāk no savas dzīvesvietas reģiona. Tāpat, lai samazinātu bezdarba slazdu, nepieciešams samazināt nodokļu slogu zemo algu saņēmējiem, kā arī palielināt atvieglojumus par apgādājamajiem.
9. **NVA** u.c. JG realizācijā iesaistītajām institūcijām jāizvērtē JG programmas līdzekļu izmantošanas lietderība bezdarbnieku apmācībā, nosakot, kāda veida pasākumi bija visefektīvākie ieguldījumu mērķa sasniegšanā un identificējot efektīvākos izmaksu ziņā pasākumus, tāpat jānovērtē jauniešiem piedāvāto pasākumu atbilstību un kvalitāti, īpašu uzmanību analizē pievēršot nelabvēlīgā situācijā esošiem jauniešiem.
10. **NVA** ir jāpievērš lielāka uzmanība komunikācijai ar sabiedrību un jauniešu informēšanai par dažādiem JG pasākumiem, jāmotivē jaunieši aktīvāk izmantot JG piedāvātās iespējas, jāpastiprina sadarbība ar uzņēmumiem, īpaši pievēršot uzmanību jaunajiem uzņēmumiem, kuriem **NVA** sniegtais atbalsts būtu lietderīgāks, tādējādi piedāvājot jauniešiem prakses un darba vietas, savukārt jaunais uzņēmējs iegūtu darbinieku, kā arī jāmaina sabiedrības priekšstats par **NVA**, lai to uztvertu nevis kā iestādi, kur dodas, lai saņemtu pabalstu, bet sadarbības partneri, kas piedāvā jaunas iespējas un attīsta darba tirgu pieprasītas prasmes.

11. Informējot par JG pasākumiem būtu jāmaina bezdarbnieka-neveiksmnieka tēls, uzsverot ieguvumus, ko dod dalība JG programmā turpmākā karjeras attīstībā, izvēloties skanīgu kampaņas saukli, piemēram: “**Jauniešu garantija- Tavu panākumu atslēga**”.
12. Ņemot vērā, ka tiek plānotā NVA filiāļu tīkla reorganizācija, izvērtēt iespēju izveidot atsevišķu nodaļu (tiešā mārketinga), kuras uzdevums būtu veidot ciešāku un personiskāku sadarbību ar uzņēmējiem izmantot telemārketinga un tiešās pārdošanas sniegtās iespējas, tādā veidā tiktu veicināts uz klientu orientātes valsts iestādes tēls.
13. **JSPA**, lai sasniegtu sociāli neaktīvos NEET jauniešu, nepieciešams īstenot informatīvo integrētās komunikācijas kampaņu, tādējādi informējot sabiedrību par atbalsta iespējām jauniešiem.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

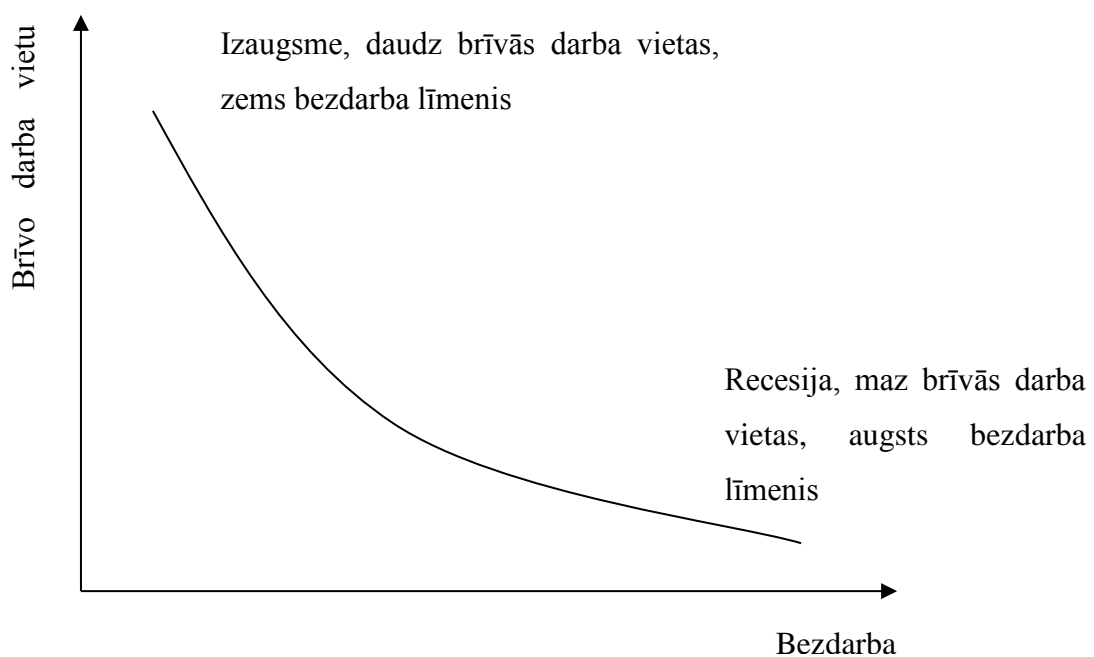
1. LR Ministru kabineta noteikumi Nr.207, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/274081-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-7-2-1-specifiska-atbalsta-merka-palielinat-nodarbinatiba-izglitiba-vai> (skatīts 04.04.2017)
2. LR Ministru kabineta noteikumi Nr.358, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/275554-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-8-3-3-specifiska-atbalsta-merka-attistit-nva-neregistreto-neet-jauniesu> (skatīts 04.04.2017)
3. LR Ministru kabineta rīkojums Nr.827 “Par Valsts pārvaldes politikas attīstības pamatnostādņem 2014.-2020.gadam”, pieejams; <https://likumi.lv/doc.php?id=271384> (skatīts 04.04.2017)
4. EP regula Nr.1303/2013: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1303&from=LV> (skatīts 04.04.2017)
5. EP ieteikums par garantijas jauniešiem izveidi, 2013/C 120/01, 2013.gada 22.aprīlis, pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:120:0001:0006:LV:PDF>. (skatīts 04.04.2017)
6. Akadēmiskā terminu datubāze, pieejams: <http://termini.lza.lv> (skatīts 27.03.2017)
7. Bikse V., Makroekonomika: teorija un politika, LiePA, 2015, lpp.
8. Blanchard, O.J. and L.H. Summers: Hysteresis and the European Unemployment Problem. National Bureau of Economic Research, Macroeconomic Annual, 1986, 15-78 p.
9. Borjas G. J. Labor Economics.–New York: McGraw-Hill/Irwin, 2005, 560 pp.
10. Cahuc P., Zylberberg A., Labor Economics, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts-London, England, 2004, 1080 pp.
11. Campbell McConnell, Stanley Brue, David Macpherson. Contemporary Labor Economics,-McGraw-Hill/Irwin, 2003, 654 pp.
12. CSP datubāze, pieejams: <http://www.csb.gov.lv/> (skatīts 15.05.2017)
13. Darba samaksas un sociālo garantiju konkurētspēja Baltijas reģionā, SIA „EPC”, Rīga, 2014. gada 31. marts, 44.lpp.
14. Detalizēts darbaspēka tirgus pētījums tautsaimniecības sektoros, LR LM, Rīga, 2007, X + 224 lpp.
15. Dornbush R, Fisher S., Macroeconomics.- New York: McGraw-Hill, 2007, 657 p.
16. Dornbush R, Fisher S., Startz R., Macroeconomics, Eleventh Edition, New York: The McGraw- Hill Company, 2011, 657 p.

17. Eiropas Komisija, http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm (skatīts 25.03.2017)
18. Eiropas Komisija, https://ec.europa.eu/info/strategy/european-semester/framework/europe-2020-strategy_lv (skatīts 05.05.2017)
19. Eiropas Nodarbinātības stratēģija, pieejama: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=lv> (skatīts 05.05.2017)
20. Ekonomikas ministrija, pieejams: <http://www.em.gov.lv/> (skatīts 05.05.2017)
21. Europa 2020, EK, 2010, pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:LV:PDF> (skatīts 05.05.2017)
22. Eurostat datubāze, pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (skatīts 02.05.2017)
23. Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009-2016, SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centrs, 54.lpp.
24. Ieguldām jauniešos: Latvija, LR LM, Rīga, 2016, 197.lpp.
25. Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanu Latvijā 2014.- 2018.gadā, LR LM, 2013, 36.lpp.
26. Informatīvais ziņojums par Jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 47.lpp.
27. Jaunieši Latvijā 2014, LR CSP, 2014, 135.lpp.
28. Jauniešu politikas monitorings 2015, SIA "Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija", Rīga, 2015, 40.lpp.
29. JSPA, pieejams: <http://jaunatne.gov.lv/lv/jauniesu-garantija/par-projektu-proti-un-dari> (skatīts 05.05.2017)
30. Karjeras izglītība skolā, Valsts izglītības attīstības aģentūra, 2009, 111.lpp.
31. Karjeras testi, pieejams: <http://karjerastesti.prakse.lv/> (skatīts 06.05.2017)
32. Kasnopjorovs O., Dabiskā un cikliskā bezdarba Latvijā novērtējums ar Beveridža līknes modeli, diskusijas materiāls, LB, 2/2015, 25.lpp.
33. Labklājības ministrija, pieejams: <http://www.lm.gov.lv/> (skatīts 12.05.2017)
34. Latvijas brīvo arodbiedrību savienība, pieejams: <http://www.lbas.lv/> (skatīts 12.05.2017)
35. Latvijas darba devēju konfederācija, pieejams: <http://www.lddk.lv/> (skatīts 12.05.2017)
36. Lendvai J., Salto M., Thum-Thysen Anna., Structural unemployment vs. NAWRU, EC, European Union, 2015, pieejams: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2015/pdf/ecp552_en.pdf (skatīts 22.03.2017)

37. Lucas R. E., On the Mechanics of Economic Development, Journal of Monetary Economics, 22, 1988.- 3-42 p.
 38. Lursoft, pieejams: <https://www.lursoft.lv/> (skatīts 07.04.2017)
 39. Makroekonomika.lv, pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/inflacija-un-ekonomiska-aktivitate-latvija-kas-mainijies-pedejo-15-gadu-laika> (skatīts 05.04.2017)
 40. Massimiliano M, Salvatore L., Meierkord A., Jungblut J.-M., 2012. NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe, Publications Office of the European Union, Luxembourg, pieejams; https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1254en.pdf (skatīts 04.04.2017)
 41. Meļihovs A , Zasova A., Filipsa līknes novērtējums Latvijai. – Rīga: Latvijas Banka, 2007, 25.lpp.
 42. Nacionālā izglītības iespēju datubāze, pieejams: <http://www.niid.lv/> (skatīts 06.05.2017)
 43. Nākotnē stratēģiski pieprasītākās prasmes Latvijā”, Pētījums, Projektu un kvalitātes vadība, Rīga, 2013, 140.lpp.
 44. Nickell S. e.a. The Beveridge Curve, Unemployment and Wages in the OECD from the 1960s to the 1990s., pieejams: <http://econpapers.repec.org/paper/cepcepdp/dp0502.htm> (skatīts 22.02.2017)
 45. NVA, pieejams: <http://nva.gov.lv/> (skatīts 12.05.2017)
 46. Par iedzīvotāju novecošanās ietekmi uz nākotnes prasmju piedāvājumu Latvijā, Pētījums, Projektu un kvalitātes vadība, Rīga, 2013, 128.lpp.
 47. Purmalis. K., Latvijas darba tirgus analīze un tā attīstības perspektīvas. Promocijas darbs tautsaimniecības doktora (Dr.oec.) grāda iegūšanai. Zinātniskais vadītājs: prof. R. Škapars. Latvijas Universitāte, 2011, pieejams: https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F26064322/Karlis_Purmalis_2011.pdf (skatīts 23.03.2017)
 48. Rosholm M., Svarer M. Wages, Training, and Job Turnover in a Search-Matching Model//IZA Discussion Paper.–2000.– No. 223.–Dec., 56 pp.
 49. “Social Europe. Current challenges and the way forward” Annual Report of the Social Protection Committee, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, 2012, 452 pp.
 50. VIAA, pieejams: <http://viaa.gov.lv/lat> (skatīts 05.05.2017)
- Nepublicētie materiāli:**
51. NVA bezdarbnieku statistikas dati.
 52. Pētījuma aģentūras „RAIT” pētījums par NVA aktivitātēm, 2017.gada maijs.

PIELIKUMI

Beveridža līkne¹²⁸

¹²⁸ Nickell S. e.a. The Beveridge Curve, Unemployment and Wages in the OECD from the 1960s to the 1990s.- <http://econpapers.repec.org/paper/ceprdp/dp0502.htm>

Pastāvīgo iedzīvotāju skaits un vecuma struktūra gada sākumā

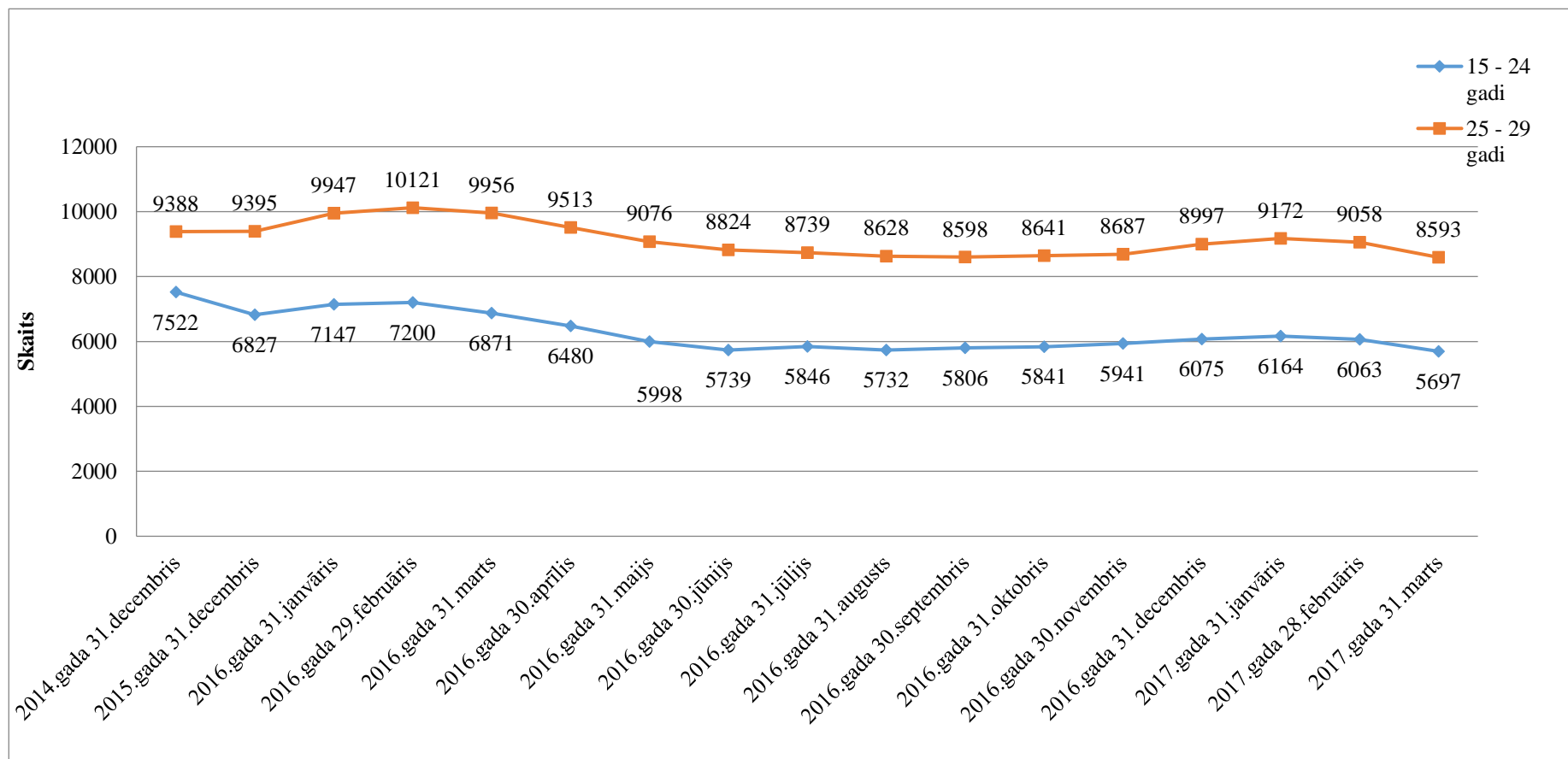
(pa 5 gadu vecuma grupām)¹²⁹

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Pavisam	2 208840	2 191810	2 162834	2 120504	2 074605	2 044813	2 023825	2 001468	1 986096	1 968957
0-4	10 45 87	10 83 08	11 12 78	11 14 27	10 78 69	10 43 25	10 12 71	9 90 95	10 03 86	10 36 24
5-9	9 33 22	9 44 78	9 66 36	9 69 09	9 68 65	9 87 22	10 12 40	10 37 29	10 52 42	10 38 43
10-14	11 59 03	10 42 88	9 66 69	9 19 58	8 98 09	8 91 15	8 98 05	9 15 60	9 20 92	9 27 93
15-19	17 09 33	16 25 06	15 00 33	13 62 25	12 23 65	11 05 66	9 96 33	9 18 35	8 77 94	8 62 81
20-24	17 31 33	17 55 20	17 17 94	16 34 97	15 57 06	14 93 64	14 36 14	13 42 23	12 45 03	11 33 32
25-29	14 93 40	15 10 15	15 24 09	15 08 28	14 79 66	14 83 20	14 93 65	14 70 24	14 48 02	14 21 80
30-34	15 16 90	14 93 15	14 55 28	14 02 53	13 50 44	13 23 53	13 23 49	13 41 01	13 58 61	13 72 36
35-39	15 17 58	15 19 62	14 97 83	14 70 49	14 29 73	13 88 98	13 54 24	13 20 03	12 91 27	12 68 36
40-44	15 45 52	15 00 08	14 61 06	14 25 29	14 11 22	14 06 69	14 01 90	13 85 12	13 75 03	13 55 89
45-49	16 65 26	16 53 40	16 11 71	15 60 58	14 90 21	14 34 24	13 92 31	13 61 12	13 41 34	13 39 22
50-54	14 50 84	14 76 05	15 10 40	15 22 29	15 28 43	15 39 05	15 29 90	15 00 00	14 66 13	14 08 70
55-59	13 49 58	13 54 54	13 34 50	13 18 57	13 27 04	13 30 43	13 55 55	13 96 10	14 18 22	14 33 81
60-64	11 28 36	11 03 36	11 14 66	11 55 08	11 91 78	12 25 63	12 33 74	12 20 49	12 11 41	12 24 85
65-69	12 97 01	12 63 55	12 07 41	11 38 49	10 65 22	9 98 49	9 78 12	9 92 51	10 34 99	10 74 17
>70	25 45 17	25 93 20	26 47 30	27 03 28	27 46 18	27 96 97	28 19 72	28 23 64	28 15 77	27 91 68

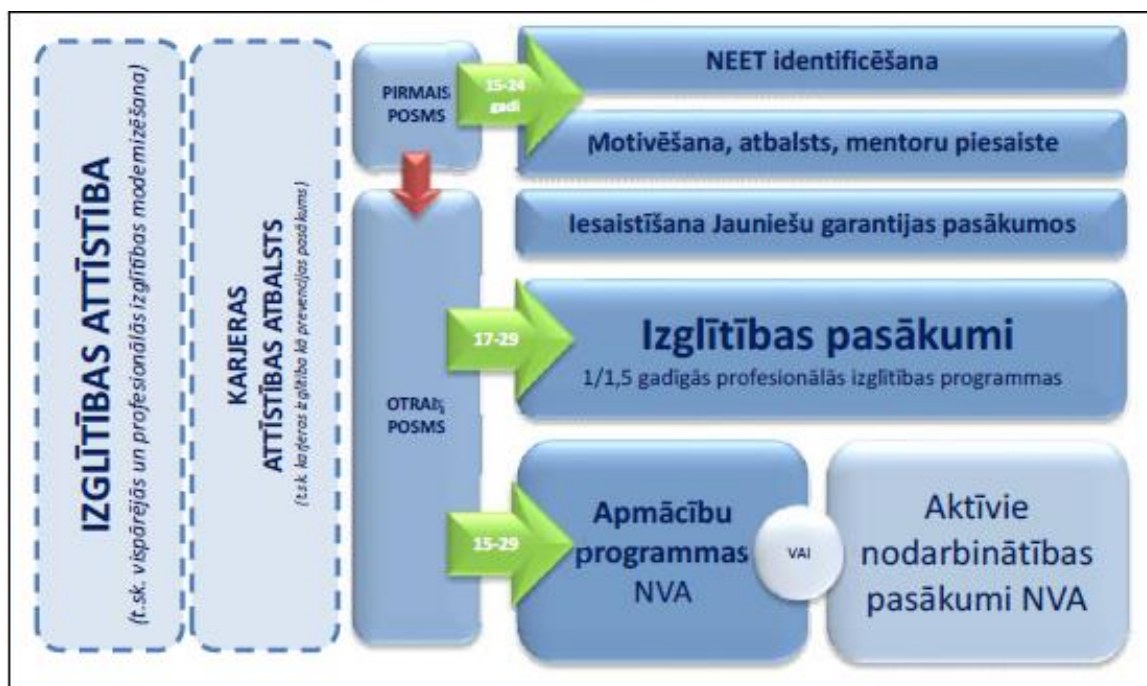
¹²⁹CSP
http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_iedzskaits/IS0022.px/table/tableViewLayout2/?r_xid=09cbdccf-2334-4466-bdf7-0051bad1decd

datubāze,

Jauniešu - bezdarbnieku skaits Latvijā 2014.-2017.gads (pa mēnešiem)

Jauniešu garantijas ieviešanas shēma Latvijā¹³⁰

¹³⁰ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanu Latvijā 2014.- 2018.gadā, LR LM, 2013, 21.lpp.

JG finansējums 2014.-2016.gadā, atbilstoši projektiem piešķirtā valsts budžeta izlietojumam¹³¹

	NVA projekts				VIAA projekts			
	Kopējais izlietotais finansējums 2014.-2015. gadā	Izlietotais finansējums 2016.gadā	Kopējais izlietotais finansējums 2014.-2016. gadā	Izpilde pret kopējo plānoto finansējumu u 2014.-2018. gadam.	Kopējais izlietotais finansējums 2014.-2015. gadā	Izlietotais finansējums 2016.gadā	Kopējais izlietotais finansējums 2014.-2016. gadā	Izpilde pret kopējo plānoto finansējumu 2014.-2018. gadā.
Kopējās attiecināmās izmaksas, t.sk.:	10 011 466	9 402 759	19 414 225	52.90%	8 749 341	9 636 238	18 385 579	50.81%
JNI finansējums	4 070 724	3 828 627	7 899 351	50.91%	4 011 037	3 594 317	7 605 354	56.36%
ESF finansējums	4 242 216	3 828 627	8 070 843	51.43%	4 028 017	5 136 115	9 164 132	47.52%
Valsts budžeta līdzfinansējums	747 682	392 845	1 140 527	70.16%	710 287	905 806	1 616 093	47.49%
Privātais līdzfinansējums	950 844	1 352 660	2 303 504	59.59%	0	0	0	0

¹³¹ Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanas progresu, LR LM, Rīga, 2017, 17.lpp.

Infografika par JG programmu¹³²

JAUNIEŠU GARANTĪJA

KAS IR JAUNIEŠU GARANTĪJA?

TIE IR VALSTS PIEDĀVĀTI ATBALSTA PASĀKUMI

VAI VĒLIES ATRAST DARBU, APĢŪT PROFESIJU, JA TĀS NAV IZDEVIES LĪDZ ŠIM?

APSVĒR IESPĒJU IZMANTOT JAUNIEŠU GARANTĪJU!

JAUNIETI, VAI TU ESI VIENS NO TIEM, KURŠ VĒLAS ATRAST SAVU VIETU DZĪVĒ UN SIRDIJ TUVU DARBU?

Vai tas ir man?

Jā, ja esi vecumā no 15 līdz 29 gadiem (ieskaitot), vēlies iegūt profesiju un atrast darbu.

KĀ NORITĒS Jauniešu garantija?

NODARBINĀTĪBAS VALSTS AĢENTŪRĀ
JAUNIETI varēs noskaidrot savas stiprās puses, saņemt informāciju par Latvijā pieejamām darba vietām, iegūt jaunas prasmes un pirmo darba pieredzi, kā arī saņemt atbalstu uzņēmējdarbībai

VAIRĀK NEKĀ 40 PROFESIONĀLĀS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒS
JAUNIETI gada vai pusotra gada laikā varēs iegūt profesionālo izglītību kādā no aptuveni 90 profesijām, ieskaitot praksi, stipendiju un apmaksātu kopmītni

VIETĒJĀ PAŠVALDĪBĀ
JAUNIETI varēs piedalīties pasākumos, lai attīstītu savas prasmes, saņemot regulāru padomdevēja atbalstu

KĀ PIETEIKTIES Jauniešu garantijai?

Dodies uz jebkuru Nodarbinātības valsts aģentūras filiāli un informē par vēlmi iesaistīties Jauniešu garantijas pasākumos,
JA VĒLIES, LAI TEV PALĪDZ NOSKAIDROT TAVAS STIPRĀS PUSES, PALĪDZ TEV MEKLĒT UN ATRAST DARBU

UZZINI WWW.NVA.GOV.LV **ZVANI** 80200206 **@NVA_GOV_LV**

Uzzini profesionālās izglītības piedāvājumu Valsts izglītības attīstības aģentūrā,
JA VĒLIES APĢŪT PROFESIONĀLO KVALIFIKĀCIJU VIENA VAI PUSOTRA GADA LAIKĀ

UZZINI WWW.VIAA.GOV.LV **ZVANI** 67854772 **@VIAA_LV**

Dodies uz savu vietējo pašvaldību un informē par vēlmi iesaistīties Jauniešu garantijas pasākumos,
KUR TEV IZSTRĀDĀS INDIVIDUĀLU PASĀKUMU PROGRAMMU, kas attīstīs tavas prasmes un palīdzēs iesaistīties izglītībā, Nodarbinātības valsts aģentūras un Valsts izglītības attīstības aģentūras īstenotajos pasākumos jauniešu garantijas ietvaros, nevalstisko organizāciju vai jauniešu centru darbībā

UZZINI WWW.JAUNATNE.GOV.LV **ZVANI** 67356249 **@JAUNATNE**

132 LM, <http://www.lm.gov.lv/text/2607>

Ekspertu aptaujas jautājumi

1. Kā Jūs vērtējat jauniešu bezdarba izplatību Latvijā?
2. Kādi, Jūsaprāt, ir galvenie jauniešu bezdarbu ietekmējošie faktori?
3. Kādas, Jūsaprāt, ir būtiskākās sekas no jauniešu bezdarba izplatības?
4. Kam, Jūsaprāt, būtu jāmainās tautsaimniecībā kopumā, lai samazinātu jauniešu bezdarbu (lai jaunieši veiksmīgāk integrētos darba tirgū)?
5. Vai, Jūsaprāt, esošie jauniešu bezdarba samazināšanas instrumenti Latvijā ir pietiekoši efektīvi?
6. Vai Jūs zināt par Jauniešu garantijas programmu Latvijā? (ja jā, tad lūdzu atbildiet uz nākamajiem 5 jautājumiem, ja nē, paldies par atbildēm!)
7. Kā Jūs vērtējat Jauniešu garantijas programmu, vai tās sasniegtie rezultāti vērtējami pozitīvi?
8. Kas, Jūsaprāt, ir galvenie iemesli, kāpēc Jauniešu garantijas projekti uz doto brīdi nav sasnieguši savus plānotos rezultātus?
9. Kas, Jūsaprāt, būtu jāmaina esošajos Jauniešu garantijas pasākumos?
10. Vai, Jūsaprāt, sabiedrība ir informēta pietiekamā līmenī par Jauniešu garantijas pasākumiem un to sniegtajām iespējām jauniešiem?
11. Kas, Jūsaprāt, veicinātu jauniešu - bezdarbnieku iesaisti Jauniešu garantijas pasākumos?

Ekspertu raksturojums

1. **Laima Mirzojeva**, NVA ES fondu projektu departamenta ESF projekta “Jauniešu garantijas” vadītāja.
2. **Aļona Tutova**. LM Darba tirgus politikas departamenta vecākā eksperte.
3. **Edgars Kasalis**, Dr.oec., profesors, pētnieks
E.Kassalis ilgus gadus strādājis LU, viņam ir pieredze vairāku zinātnisku pētniecības projektu izstrādē, t.sk. vadījis ESF projekta Nr.1DP/1.3.1.7.0/10/IPIA/NVA/001 „Darba tirgus pieprasījuma vidēja termiņa un ilgtermiņa prognozēšanas un uzraudzības sistēmas attīstība” projektu (2011.-2013.gads, pasūtītājs LR EM) un šobrīd ir vadošais pētnieks NVA projektā „Darba tirgus prognozēšanas sistēmas pilnveide”.
4. **Oskars Bērziņš**, uzņēmējs, SIA “EGS” projektu vadītājs
SIA “EGS” nodarbojas ar elektromontāžas darbiem un automatizācijas iekārtu ražošanu.
5. **Mārtiņš Pūkainis**, SIA “Accenture” projekta vadītājs
Accenture ir starptautisks vadības konsultāciju, tehnoloģisko pakalpojumu un ārpakalpojumu uzņēmums. Tā filiāle Accenture Latvija nodarbojas ar IT konsultācijām - dažādu programmu nodrošinājumu, izstrādi, ieviešanu un uzturēšanu.

Ekspertu atbildes uz jautājumiem

Laima Mirzojeva, NVA ES fondu projektu departamenta ESF projekta “Jauniešu garantijas” vadītāja

1. Kā Jūs vērtējat jauniešu bezdarba izplatību Latvijā?
Pēc NVA statistikas datiem jauniešu bezdarbs Latvijā samazinās. Tā ir pozitīva tendence.
2. Kādi, Jūsaprāt, ir galvenie jauniešu bezdarbu ietekmējošie faktori?
Pamatā ir nepietiekams izglītības līmenis vai nav darba pieredzes, kas samazina jauniešu konkurētspēju darba tirgū. Daļēji var vērtēt jaunieša motivācijas faktoru, iespējams tas ir zemāks.
3. Kādas, Jūsaprāt, ir būtiskākās sekas no jauniešu bezdarba izplatības?
Ekonomiskās sekas nākotnē, kā arī pieaug sociālās atstumtības risks, var pieaugt noziedzības risks, veidoties atkarības.
4. Kam, Jūsaprāt, būtu jāmainās tautsaimniecībā kopumā, lai samazinātu jauniešu bezdarbu (lai jaunieši veiksmīgāk integrētos darba tirgū)?
Lai darba devēji varētu veidot jaunas darba vietas, valstī nepieciešams uzlabot uzņēmējdarbības vidi, padarīt to vairāk labvēlīgu, atbalstot uzņēmumu attīstību. Tas nozīmē, ka nepieciešams stiprināt politiski ekonomiskos sakarus, gan valstī iekšienē, gan starptautiski.
5. Vai Jūs zināt par Jauniešu garantijas programmu Latvijā? (ja jā, tad lūdzu atbildiet uz nākamajiem 5 jautājumiem, ja nē, paldies par atbildēm!) *Jā.*
6. Vai, Jūsaprāt, esošie jauniešu bezdarba samazināšanas instrumenti Latvijā ir pietiekoši efektīvi? *Jā.*
7. Kā Jūs vērtējat Jauniešu garantijas programmu, vai tās sasniegtie rezultāti vērtējami pozitīvi? *No projekta viedokļa vērtēju pozitīvi. Jauniešu garantijas instrumenti ir daudzveidīgi un spēj sniegt atbalstu dažādu jauniešu mērķa grupām.*
8. Kas, Jūsaprāt, ir galvenie iemesli, kāpēc Jauniešu garantijas projekti uz doto brīdi nav sasnieguši savus plānotos rezultātus? *Viens no iemesliem ir tas, ka jaunieši vecuma grupā 15-24 gadiem (kas ir primārā Jauniešu garantijas mērķa grupa) nav motivēti iesaistīties atbalsta pasākumos, kā atrunas minot ģimenes problēmas, zemo finansiālo atbalstu dalības laikā, kā arī daļai jauniešu ir zems valsts valodas zināšanu līmenis, kas apgrūtina iesaisti pasākumos. Jauniešiem, kuri dzīvo ārpus pilsētām, situāciju sarežģī sabiedriskā transporta nepieejamība. Projektu iznākuma rādītājs ir jaunieši, kuri pabeidz dalību atbalsta pasākumā, tā sasniegšanu traucē, tas, ka jaunieši dalības*

priekšlaicīgi pārtrauc. Šobrīd projekts līdz tā īstenošanas noslēgumam prognozē sasniegt izvirzīto mērķi.

9. Kas, Jūsaprāt, būtu jāmaina esošajos Jauniešu garantijas pasākumos? *Šobrīd atbalsts ir daudzpusīgs.*
10. Vai, Jūsaprāt, sabiedrība ir informēta pietiekamā līmenī par Jauniešu garantijas pasākumiem un to sniegtajām iespējām jauniešiem? *Nav tādi dati, ko analizētu, lai atbildētu uz šo jautājumu.*
11. Kas, Jūsaprāt, veicinātu jauniešu - bezdarbnieku iesaisti Jauniešu garantijas pasākumos? *Jauniešiem bezdarbniekiem pašiem jābūt motivētākiem iesaistīties pasākumos, jābūt iniciatīvai un no mūsu puses piemērotam piedāvājumam.*

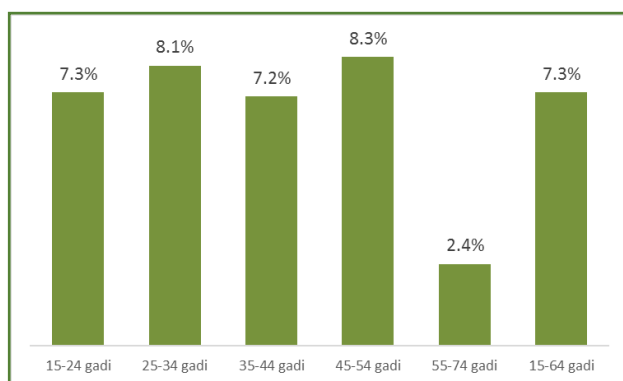
1. Kā Jūs vērtējat jauniešu bezdarba izplatību Latvijā?

Kopumā jauniešu situācija darba tirgū pēdējos gados uzlabojas – pieaug jauniešu nodarbinātības līmenis, un mazinās bezdarbs. Kopš 2012.gada, jauniešu vecumā 15-24 gadi nodarbinātības līmenis palielinājies par 5 procentpunktiem, 2016.gada trijos ceturkšņos atpaliekot no ES vidējā tikai par 0.5 procentpunktiem. Savukārt jauniešu vecumā 25-29 gadi nodarbinātības līmenis palielinājies par 3 procentpunktiem, 2016.gada trijos ceturkšņos pārsniedzot ES vidējo rādītāju par 5 procentpunktiem. Kopš 2012.gada, jauniešu vecumā 15-24 gadi bezdarba līmenis samazinājies vidēji par 11 procentpunktiem, 2016.gada trijos ceturkšņos esot zem ES vidējā līmeņa par vienu procentpunktu. Savukārt jauniešu vecumā 25-29 gadi bezdarba līmenis samazinājies par 4 procentpunktiem, 2016.gada trijos ceturkšņos apsteidzot ES vidējo līmeni gandrīz par vienu procentpunktu.

2. Kādi, Jūsaprāt, ir galvenie jauniešu bezdarbu ietekmējošie faktori?

Vērtējot jauniešu vecumā 15-24 gadi bezdarba līmeni ir jāatzīst, ka tam ir raksturīgas šādas iezīmes:

- parasti bezdarba līmenis šajā vecuma grupā ir aptuveni divreiz lielāks par vidējo bezdarba līmeni valstī, kā tas ir arī Latvijā (attiecīgi 17.7% un 9.5% 2016.gada 3.ceturksnī) – tas ir saistīts ar aprēķināšanas metodiku, kad bezdarbnieku skaitu attiecina pret ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem dotajā vecuma grupā. Ņemot vērā to, ka jauniešu vidū daudzi ir ekonomiski neaktīvi (mācās skolās vai iegūst augstāko izglītību), tad arī ekonomiski aktīvo jauniešu skaits ir daudz mazāks salīdzinājumā ar pieaugušajiem (kas pabeiguši mācības un strādā);
- pēdējos gados jauniešu bezdarba līmeņa izmaiņas notiek demogrāfiskās situācijas izmaiņu ietekmē, kā tas ir redzams 1.attēlā (bezdarba līmenis pieaug, savukārt kopējais jauniešu-bezdarbnieku skaits turpina samazināties);
- vērtējot dažāda vecuma bezdarbnieku īpatsvaru attiecīgā vecuma iedzīvotāju kopskaitā, var secināt, ka jauniešiem šī proporcija ir līdzīga kā citām vecuma grupām.

Attēls Nr.1: Bezdarbnieku īpatsvars attiecīgajā vecuma grupā, %

(CSP dati, 2016.gada 3.ceturksnis)

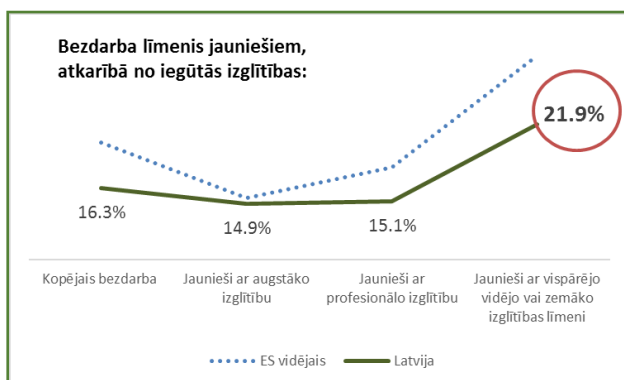
3. Kādas, Jūsaprāt, ir būtiskākās sekas no jauniešu bezdarba izplatības?

Jaunieši nenonāk darba tirgū, uzņēmumiem samazinās pieejamais darbspēks, samazinās vai neaug ražošana un tas ietekmē – arī kopējie valsts ienākumi. Jauniešiem, šajā gadījumā, pie atvērta darba tirgus modeļa, parādās vēlme doties strādāt uz citām valstīm.

4. Kam, Jūsaprāt, būtu jāmainās tautsaimniecībā kopumā, lai samazinātu jauniešu bezdarbu (lai jaunieši veiksmīgāk integrētos darba tirgū)?

Darba tirgum nepietiekams izglītības līmenis ir viens no galvenajiem iemesliem augstajam jauniešu bezdarba līmenim. Kā liecina Eurostat dati par 2015.gadu, atšķirība starp jauniešu ar augstāko izglītību bezdarba līmeni un jauniešu ar vispārējo vidējo vai zemāko izglītības līmeni var veidot līdz pat 200% (attiecīgi 15.3% un 29.4%).

Attēls Nr.2: Jauniešu vecumā 15-24 gadi bezdarba līmenis atkarībā no

iegūtās izglītības (EUROSTAT dati, 2015.gads)

Zems izglītības līmenis veicina jauniešu neaizsargātību darba tirgū un palielina viņu diskriminācijas risku. Līdzšinējā NVA un Valsts darba inspekcijas pieredze liecina, ka jaunieši ar pamatskolas izglītību bieži nepārzina darba tiesisko attiecību aspektus, līdz ar to tiek pakļauti augstākam nedeklarētās nodarbinātības riskam.

Savukārt jauniešiem – bezdarbniekiem, kas ir ieguvuši izglītību vai kvalifikāciju, dažreiz pietrūkst kvalitatīvas darba pieredzes, ko pieprasa darba tirgū, un nereti arī darba tirgū pieprasīto pamatprasmju (komunikācijas, dator tehnoloģiju lietošanas, valodu u.c.). Tā reģistrētā bezdarba statistika liecina, ka, vidēji 22% jauniešu vecumā 15-29 gadi (29% vecumā 15-24 gadi) nebija iepriekšējās darba pieredzes, savukārt 78% jauniešu (71% 15-24 gadu vecumā) bija iepriekšējā darba pieredze, lai gan bieži mazāk kvalificētajās profesijās.

Ne visiem jauniešiem ir apgūtas iemaņas darba meklēšanā un ir pieejama informācija par darba tirgū pieprasītajām prasmēm, profesijām un vakancēm – par to liecina IZM veiktais pētījums „Jaunatnes politikas monitorings 2015”, kurā secināts, ka tikai 18% no aptaujātajiem jauniešiem ir izmantojuši karjeras konsultācijas, lai saņemtu papildus informāciju par tendencēm darba tirgū. Tā kā pamatskolā tiek iegūtas pārsvarā teorētiskās zināšanas, daļai jauniešu, kas ātrāk pamet izglītības sistēmu, bieži nav skaidra priekšstata par darbu (darbu saprot pārsvarā tikai kā iespējamo ienākumu gūšanas avotu), darba attiecībām, darba tiesībām un darba tirgus attīstības tendencēm.

Karjeras atbalsta pasākumi ir būtisks informācijas avots jauniešiem par tendencēm darba tirgū. Tā, saskaņā ar 2013.gada SIA Projektu kvalitātes un vadības veikto pētījumu “Individuālā darba ar klientiem – bezdarbniekiem novērtējums”, dominējošais vairākums bezdarbnieku (91%), kuri ir apmeklējuši karjeras konsultantu, ir apmierināti ar saņemto konsultāciju kvalitāti. Karjeras konsultācijas laikā bezdarbnieki saņēmuši informāciju par nodarbinātības un izglītības iespējām un palīdzību savu profesionālo interešu izpētē. Lai gan tikai 16,7% respondentu bija apmeklējuši karjeras konsultantu ar mērķi saņemt psiholoģisko palīdzību, to bija saņēmuši 77,9%. Jāpiebilst, ka karjeras konsultants var sniegt psiholoģisko palīdzību arī līdztekus cita veida palīdzībai un uz karjeras konsultanta sniegto palīdzību jāraugās kompleksi.

5. Vai Jūs zināt par Jauniešu garantijas programmu Latvijā? (ja jā, tad lūdzu atbildiet uz nākamajiem 5 jautājumiem, ja nē, paldies par atbildēm!)

Jā.

6. Vai, Jūsaprāt, esošie jauniešu bezdarba samazināšanas instrumenti Latvijā ir pietiekoši efektīvi?

Jā.

7. Kā Jūs vērtējat Jauniešu garantijas programmu, vai tās sasniegtie rezultāti vērtējami pozitīvi?

Galvenais atbalsta instruments, kas pašreiz pieejams jauniešiem ir Jauniešu garantijas programma (JG). JG mērķis ir veicināt nodarbinātībā, izglītībā un apmācībā neiesaistītu jauniešu (NEET grupas jauniešu) iesaisti darba tirgū vai izglītībā. JG mērķa grupa ir jaunieši vecumā no 15 līdz 29 gadiem (ieskaitot), kuriem četru mēnešu laikā pēc reģistrācijas NVA vai iesnieguma iesniegšanas izglītības iestādē, kas īsteno 1 vai 1,5 – gadīgās profesionālās izglītības programmas, atkarībā no jaunieša iegūtajām prasmēm un iepriekšējās darba pieredzes tiek piedāvāts atbalsts darba meklēšanā, kvalitatīvs tālākās izglītības, pirmās darba pieredzes iegūšanas vai darba piedāvājums (tajā skaitā izglītības programmās, kuras pabeidzot tiek iegūta atzīta profesionālā kvalifikācija).

Kopumā 2014.-2016.gadā JG ietvaros darba meklēšanas atbalsta pasākumos piedalījušies 92 358 jaunieši, konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos – 28 586 jaunieši, jauniešiem tika sniegtas 112 574 karjeras konsultācijas. Savukārt ilgtermiņa atbalsts tika sniegts 18 865 jauniešiem. Kopējais programmas dalībnieku skaits veido 66% no plānotā (28 700 jaunieši).

Jauniešiem tiek sniegts šāds atbalsts: darba meklēšanas atbalsta pasākumi (tajā skaitā lekcijas un semināri par Latvijā pieejamām darbavietām, par to, kā meklēt darbu un piedalīties darba intervijās.), karjeras konsultācijas, apmācību programmas, tajā skaitā jaunās profesijas apguvei (apmācības var ilgt no 2 mēn. līdz 1,5 gadam), jauniešiem tiek izveidotas subsidētās darba vietas, tajā skaitā ir iespēja apgūt darba iemaņas, strādājot nevalstiskajās organizācijās, daļai jauniešu pieejams atbalsts sava biznesa uzsākšanai. Tiem jauniešiem, kas nav reģistrēti NVA¹³³, ir pieejams arī mentora atbalsts, darbs fokusgrupās, prasmju uzlabošana, vizītes pie darba devējiem u.c. pasākumi, kas palīdz jaunietim kļūt atkal aktīvam.

Analizējot pieejamo statistiku par NEET jauniešiem var secināt, ka NEET grupas jauniešu skaits pēdējos gados samazinājās straujāk salīdzinājumā ar kopējā jauniešu skaita izmaiņām, kas var liecināt par to, ka NEET grupas jaunieši šajos gados ir atgriezušies darba tirgū un palikuši aktīvi, kaut arī jāatzīst, ka šo tendenci daļēji ietekmēja arī demogrāfiskās situācijas izmaiņas valstī. Kaut arī uz doto brīdi netika veikti padziļināti programmas izvērtējumi (to ir plānots darīt 2017.gada otrajā pusē), pieejamie projektu dati parāda, ka pēdējo triju gadu laikā pēc dalības programmā darbā iekārtojās vismaz 65 tūkstoši jauniešu, kas piedalījušies dažādos atbalsta pasākumos.

8. Kas, Jūsaprāt, ir galvenie šķērslī, kāpēc Jauniešu garantijas projekti varētu nesasnīgt savus plānotos rezultātus?

Pašreiz netiek sagaidīts, ka līdz 2018.gadam notiks būtiskās novirzes no iepriekš iepļānotajiem mērķiem JG ietvaros – kopumā novirzes no sākotnēji plānotajiem rādītājiem (dalībnieku skaits un finansējums) varētu veidot indikatīvi 10%. Nelielas novirzes ir saistītas ar to, ka pēdējos gados bija vērojamas pozitīvas izmaiņas darba tirgus rādītājos, kaut arī jāatzīst, ka daļēji tas notika arī demogrāfiskās situācijas ietekmē

¹³³ jaunieši ar zemu izglītības līmeni, jaunieši, kuri pametuši izglītības iestādi, jo bija grūtības ar mācībām, jaunieši no maznodrošinātām ģimenēm, jaunieši no sociālā riska ģimenēm, jaunieši ar uzvedības traucējumiem, ar veselības problēmām (t.sk. invaliditāti), ar atkarībām, jaunieši ar zemu vai ļoti zemu motivācijas līmeni.

(jauniešu kopējais skaits pēdējos 10 gados Latvijā pakāpeniski samazinās). Nenoliedzami, arī darba tirgus atdzīvināšanai (jaunu darba vietu skaita pieaugums) ir bijusi būtiskā ietekme uz situācijas izmaiņām – kā rezultātā pēc palīdzības vērsās mazāks jauniešu skaits, nekā tika plānots pēckrīzes gados (2013.gadā, pēckrīzes gadā, jauniešu skaits ievērojami palielinājās).

9. Kas, Jūsaprāt, būtu jāmaina esošajos Jauniešu garantijas pasākumos?

Noteikti būtu jāuzlabo atbalsts jauniešiem, kas saskaras ar vairākām barjerām darba tirgū (jaunieši ar atkarības problēmām, no maznodrošinātām ģimenēm, daudzbērnu vecāki, ar veselības problēmām, invaliditāti), jo īpaši lauku reģionos šiem jauniešiem ir grūtāk sasniegt vietas, kur notiek apmācības, vai tiek piedāvāta subsidētā darba vieta.

10. Vai, Jūsaprāt, sabiedrība ir informēta pietiekamā līmenī par Jauniešu garantijas pasākumiem un to sniegtajām iespējām jauniešiem?

JG ietvaros regulāri norisinās komunikācijas kampaņas jauniešiem, atbilstoši Eiropas Komisijās aptaujām, Latvijā jaunieši ir informēti par JG vairāk salīdzinājumā ar citām valstīm (Flash Eurobarometer of the European Parliament (EP EB395)).

11. Kas, Jūsaprāt, veicinātu jauniešu - bezdarbnieku iesaisti Jauniešu garantijas pasākumos?

Godīgi sākot, grūti iedomāties, kādas pieejas vēl varētu izmantot, jo projekti lielu uzmanību velta gan jauniešu uzrunāšanai, gan informēšanai – daudzos gadījumos arī seko līdzī jaunieša gaitām projektos un mēģina arī motivēt viņu palikt JG līdz pasākuma beigām.

1. Kā Jūs vērtējat jauniešu bezdarba izplatību Latvijā?

Kopumā tas ir stabils. Jauniešu bezdarbs Latvijā korelē atbilstoši reģiona ekonomikas attīstības un jauniešu izglītības līmenim. Jo tas ir zemāks, jo lielāks jauniešu bezdarbs.

2. Kādi, Jūsaprāt, ir galvenie jauniešu bezdarbu ietekmējošie faktori?

Reģiona tautsaimnieciskā aktivitāte, nepietiekama izglītība un prakses trūkums, motivācijas trūkums, ja darba piedāvājums un tā atalgojums neatbilst jaunieša priekšstatiem par vēlamo.

3. Kādas, Jūsaprāt, ir būtiskākās sekas no jauniešu bezdarba izplatības?

Paaugstināta migrācija iekšzemē un uz ārzemēm, traucēta darbaspēka nomaiņa sabiedrības novecošanās procesā, perspektīvā – pastiprināta imigrācija.

4. Kam, Jūsaprāt, būtu jāmainās tautsaimniecībā kopumā, lai samazinātu jauniešu bezdarbu (lai jaunieši veiksmīgāk integrētos darba tirgū)?

Nepieciešam tautsaimniecības straujāka izaugsme, izglītības un profesionālās izglītības prestiža celšana jauniešu vidū, kā arī reālāka apkārtējās situācijas un savu mērķu izpratne.

5. Vai Jūs zināt par Jauniešu garantijas programmu Latvijā? (ja jā, tad lūdzu atbildiet uz nākamajiem 5 jautājumiem, ja nē, paldies par atbildēm!)

Jā

6. Vai, Jūsaprāt, esošie jauniešu bezdarba samazināšanas instrumenti Latvijā ir pietiekoši efektīvi?

Instrumenti var būt efektīvi tikai tad, ja paši jaunieši jutīs to nepieciešamību un aktīvi tajos iesaistīsies.

7. Kā Jūs vērtējat Jauniešu garantijas programmu, vai tās sasniegtie rezultāti vērtējami pozitīvi?

Programma kopumā ir vērtējama pozitīvi, tomēr, tā kā tā tapa pēckrīzes periodā, būtu jāpārskata rezultatīvie rādītāji, jo situācija darba tirgū ir mainījusies. Iespējams, būtu jāpiedāvā pasākumi arī nodarbinātajiem jauniešiem to kvalifikācijas celšanai, dažādu prasmju attīstībai, t.sk. svešvalodu apguvei.

8. Kas, Jūsaprāt, ir galvenie iemesli, kāpēc Jauniešu garantijas projekti uz doto brīdi nav sasnieguši savus plānotos rezultātus?

Neinformētība un zemā motivācija. Ne visās NVA filiālēs darbinieki aktīvi piedāvā jauniešiem iesaistīties šajā programmā, bieži vien formāli piedāvā kaut ko ķeksīša pēc, neiedziļinoties konkrētā cilvēka interesēs un vajadzībās.

9. Kas, Jūsaprāt, būtu jāmaina esošajos Jauniešu garantijas pasākumos?

Tie ir pietiekoši daudzveidīgi, tomēr bieži ir ierobežojumi, kuru dēļ jauniešiem, kas grib iesaistīties, to nevar izdarīt. Piemēram, zinu konkrētu gadījumu, kad iegūstot profesionālo izglītību kādā specialitātē, kas tomēr jauniešiem neliekas pievilcīga, viņš nolēmj apgūt citu profesiju un dodas uz NVA, bet tur saņem atteikumu, jo gadu pēc mācībām nevar izmantot JG programmas piedāvājumu.

10. Vai, Jūsaprāt, sabiedrība ir informēta pietiekamā līmenī par Jauniešu garantijas pasākumiem un to sniegtajām iespējām jauniešiem?

Noteikti nav pietiekami.

11. Kas, Jūsaprāt, veicinātu jauniešu - bezdarbnieku iesaisti Jauniešu garantijas pasākumos?

Būtu lielāka uzmanība jāpievērš reģioniem, īpaši, kur ir augsts jauniešu bezdarba līmenis, piedāvājot jauniešiem transportu, jo bieži viņi nevar nokļūt līdz vietai, kur tiek organizēti viņus interesējošie pasākumi.

1. Kā Jūs vērtējat jauniešu bezdarba izplatību Latvijā?

Manuprāt, jauniešu bezdarba izplatība nav saucama par katastrofālu, bet tā arī nav spīdoša. Darba tirgū trūkst vidējas kvalifikācijas darba vietas, ko varētu saukt par darbu sērijveida ražošanā, kur, lai uzsāktu darba gaitas nav nepieciešams augsts izglītības līmenis vai iepriekšējas iemaņas.

2. Kādi, Jūsaprāt, ir galvenie jauniešu bezdarbu ietekmējošie faktori?

Viens no galvenajiem faktoriem ir šķietama valsts stratēģijas neesamība vai tās trūkums, attiecībā uz mācību programmu izstrādi atbilstoši tirgus prasībām un savlaicīga "tirgus" analīze. Kā nākamais solis kas ietekmē bezdarbu pašā tā saknē, ir tas kā ir sakārtota vai precīzāk nav sakārtota valsts pārvalde attiecībā uz uzņēmējdarbību kā tādu, nepastāvīgās nodokļu likmes, neziņa par nākotni, birokrātiskais slogs un atbalsta trūkums uzņēmumiem.

3. Kādas, Jūsaprāt, ir būtiskākās sekas no jauniešu bezdarba izplatības?

Ja jauniešiem, pabeidzot mācības, ir grūtības atrast darbu iegūtajā specialitātē, pastāv liela varbūtība, ka tas vieglas peļņas nolūkos emigrē no Latvijas un nebūs nodarbināts iegūtajā specialitātē. Pie šāda scenārija izveidojas problēma, ka pat ja jauniešiem atgriežas Latvijā, tad nu jau tas ir radis strādāt par krietni augstāku atalgojumu, kuru Latvijā nebūs iespējams nodrošināt cilvēkam, kuram nav praktiskās pieredzes iegūtajā specialitātē.

4. Kam, Jūsaprāt, būtu jāmainās tautsaimniecībā kopumā, lai samazinātu jauniešu bezdarbu (lai jaunieši veiksmīgāk integrētos darba tirgū)?

Valstij ir jānodrošina labvēlīga vide uzņēmējiem un investīcijām. Sakārtojot atbalstu uzņēmējdarbībai un ražošanai, automātiski parādītos darba vietas ar konkurētspējīgu atalgojumu un izaugsmes iespējām.

5. Vai Jūs zināt par Jauniešu garantijas programmu Latvijā? (ja jā, tad lūdzu atbildiet uz nākamajiem 5 jautājumiem, ja nē, paldies par atbildēm!)

Esmu dzirdējis par šādu atbalstu jauniešiem

6. Vai, Jūsaprāt, esošie jauniešu bezdarba samazināšanas instrumenti Latvijā ir pietiekoši efektīvi?

Manuprāt, tie nav pietiekoši efektīvi. Tie ir pārāk birokrātiski un novēloti. Jābūt inovācijām un mūsdienīgai pieejai jauniešu bezdarba samazināšanai. Ir jāveido lielāka sadarbība ar dažādu nozaru uzņēmumiem, jāveido daļēji valsts apmaksātas prakses vietas un sadarbības veicināšanas mehānismi.

7. Kā Jūs vērtējat Jauniešu garantijas programmu, vai tās sasniegtie rezultāti vērtējami pozitīvi?

Par rezultātiem nevaru spriest, bet idejiski, uzskatu, ka šis ir veids kā dot iespēju jauniešiem piedalīties darba tirgū vai nepieciešamības gadījumā pārkvalificēties, vai gūt jaunu pieredzi, kas ir risinājums nesakārtotas izglītības sistēmas seku samazināšanai.

8. Kas, Jūsaprāt, ir galvenie iemesli, kāpēc Jauniešu garantijas projekti uz doto brīdi nav sasnieguši savus plānotos rezultātus?

Pieņemu, ka viens no iemesliem ir uzņēmēju ieinteresētības trūkums augstās birokrātijas dēļ, informācijas trūkums par šīm iespējām, kā arī jauniešu kūtrums vai nezināšana par iespēju piedalīties šajās programmās.

9. Kas, Jūsaprāt, būtu jāmaina esošajos Jauniešu garantijas pasākumos?

Jāsamazina administratīvais slogs un birokrācija sadarbībā ar valsts iestādēm. Kā arī jāpalielina informācijas pieejamība par šo ES iniciatīvu gan uzņēmumiem, gan jauniešiem.

10. Vai, Jūsaprāt, sabiedrība ir informēta pietiekamā līmenī par Jauniešu garantijas pasākumiem un to sniegtajām iespējām jauniešiem?

Informācija, manuprāt, ir nepietiekamā līmenī. Par Jauniešu garantijas pasākumiem ir iespējams uzzināt tikai pašiem interesējoties, citādi trūkst informācij, kā arī tai vajadzētu būt viegli pieejama jebkuram uzņēmumam.

11. Kas, Jūsaprāt, veicinātu jauniešu - bezdarbnieku iesaisti Jauniešu garantijas pasākumos?

Motivējošs dalībai šajos pasākumos būtu pastiprināta sadarbība ar inovatīviem uzņēmumiem, finansiālā atbalsta palielināšana, lielāks nozaru un uzņēmumu piedāvājums. Kā arī varbūt ir vērts padomāt par stereotipa likvidēšanu attiecībā uz NVA, lai tā netiktu uzskatīta, kā iestāde uz kuru dodas tikai lai saņemtu bezdarbnieka pabalstu un apmeklētu kādus kursus, bet kā sabiedroto darba tirgū!

1. Kā Jūs vērtējat jauniešu bezdarba izplatību Latvijā?
Kopumā jauniešu bezdarba līmenis Latvijā, visticamāk, ir stabils – bez būtiskām izmaiņām. Mūsdienu jaunietim tiek piedāvātas dažādas iespējas realizēt sevi darba tirgū.
2. Kādi, Jūsaprāt, ir galvenie jauniešu bezdarbu ietekmējošie faktori?
Reģionu struktūra, vēlme saņemt nepamatoti augsti atalgojumu, neatbilstoša izglītība.
3. Kādas, Jūsaprāt, ir būtiskākās sekas no jauniešu bezdarba izplatības?
Būtiskas jauniešu bezdarba izplatības gadījumā tiktu ietekmēta visa tautsaimniecība, kā arī darbu tirgus attīstība nākotnē. Tas tieši ietekmē labklājību nākotnē. Jauniešu bezdarbs nav vērtējams kritiski, ja bezdarba laikā tiek iekrāta pieredze – izglītība, dalība nozares un sociālajās aktivitātes. Pieņemu, ka tie ir iemesli pārtikošo valstu augstajam bezdarba līmenim jauniešu vidū.
4. Kam, Jūsaprāt, būtu jāmainās tautsaimniecībā kopumā, lai samazinātu jauniešu bezdarbu (lai jaunieši veiksmīgāk integrētos darba tirgū)?
Noteikti jāpārskata akadēmiskās un profesionālās izglītības mijiedarbība, jārod kompromiss atbilstoši sfēru vajadzībām. Mūsdienu ekonomikā jauniešiem ir jākonkurē, tā ir sociālā audzināšana.
5. Vai Jūs zināt par Jauniešu garantijas programmu Latvijā? (ja jā, tad lūdzu atbildiet uz nākamajiem 5 jautājumiem, ja nē, paldies par atbildēm!)
Jā, mazliet.
6. Vai, Jūsaprāt, esošie jauniešu bezdarba samazināšanas instrumenti Latvijā ir pietiekoši efektīvi?
Neesmu pārliecināts. Formāli bezdarbs jauniešu vidū nedaudz samazinās, kas nozīmē, ka efektīvi. Efektivitāti būtu jāizsaka ar matemātiskiem aprēķiniem – izmaksas bezdarba samazināšanai pret ieguvumu tautsaimniecībai ilgtermiņā.
7. Kā Jūs vērtējat Jauniešu garantijas programmu, vai tās sasniegtie rezultāti vērtējami pozitīvi?
Laba iniciatīva. Neesmu lietas kursā par rezultātiem.

8. Kas, Jūsaprāt, ir galvenie iemesli, kāpēc Jauniešu garantijas projekti uz doto brīdi nav sasnieguši savus plānotos rezultātus?

Iespējams, par projektiem zina to autori, bet ne tie, kas jāiesaista programmas realizācijā. Daļa jauniešu strādā ar aplokšņu algām un reāli nevar piedalīties projektos.

9. Kas, Jūsaprāt, būtu jāmaina esošajos Jauniešu garantijas pasākumos?

Jāatbalsta ne tikai jaunieši bezdarbnieki, mērķstipendija nevar būt patstāvīgu jauniešu iztikas avots. Jauniešu garantiju pasākumos nekas nav jāmaina.

10. Vai, Jūsaprāt, sabiedrība ir informēta pietiekamā līmenī par Jauniešu garantijas pasākumiem un to sniegtajām iespējām jauniešiem?

Noteikti, nē.

11. Kas, Jūsaprāt, veicinātu jauniešu - bezdarbnieku iesaisti Jauniešu garantijas pasākumos?

Informācija par iespēju, programmas mērķauditorijas un kritēriju pārskatīšana.

Maģistrs darbs „Jauniešu bezdarba problēmas un to risināšanas iespējas Latvijā”
izstrādāts LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātē

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Ieva Ģērmāne 29.05.2017.

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Dr. oec., asoc. prof. Vadims Danovičs

_____ 29.05.2017.

Recenzents: Dr. oec., prof. Daina Šķiltere

Darbs iesniegts Studiju centrā 29.05.2017.

Dekāna pilnvarotā persona:

Studiju metodiķe Laila Lisenko _____